

WTF

DE FEITEN OVER WERKENDE JONGEREN IN NEDERLAND

ACT

YOUNG &
UNITED

COLOFON

WTFACT is een uitgave van FNV

Young & United is een beweging van werkende jongeren die strijdt voor eerlijker loon en betere contracten

Samenstelling en redactie Saskia Boumans
Eindredactie Silja ten Wolde, Marco van Moort,
Gonca Akyar, Saskia Boumans
Grafisch Ontwerp www.takeadetour.eu
Fotografie Rachel Schraven
p 6/7 Rob Nelisse
p 46/47 Marnix de Klerk
p 102/103 Diederik Dolders
p 144/145 Ron Meyer
Druk Pascal, Utrecht
Binder Patist, Den Dolder
Oplage 500

©2015 FNV
ISBN/EAN 978-90-5422-000-8
www.youngandunited.nl

WTFACT

De feiten over werkende jongeren in Nederland

VOORWOORD

Nederland is een lagelonenland voor jongeren. Nergens anders in Europa hebben jongeren zó lang recht op zó weinig loon. Maar 15 procent van de Nederlandse jongeren kan financieel op eigen benen staan, een schokkend laag en snel dalend cijfer. Op eigen benen staan kan ook helemaal niet met de 4,96 euro die de meeste jongeren tussen de 16 en 22 jaar in ons land per uur verdienen, blijkt uit de enquête van Young & United die door meer dan 10.000 jongeren is ingevuld. Dat is misschien laag, denk je nu vast, maar de meeste jongeren die werken gaan toch ook gewoon nog naar school of studeren? Dat klopt. Nederland is internationaal gezien niet alleen kampioen laag-betalen, maar ook kampioen kruimelbanen. Kleine baantjes met een laag uurloon én stijgende huren en onderwijskosten.

Bovendien is het helaas niet zo dat jongeren die geen opleiding meer volgen wél een leefbaar loon verdienen. Uit de enquête van Young & United blijkt dat zij gemiddeld 5,93 euro mee naar huis nemen. Dat is 1.027 euro netto bij een voltijdse werkweek van 40 uur.

Maar, en daar zit het volgende pijnpunt, zulke banen zijn er haast niet voor jongeren. Bijna de helft van alle werkende jongeren werkt minder dan twaalf uur per week. Een baan van meer dan 35 uur per week is weggelegd voor maar een kwart van alle jongeren. De meeste halen die schamele 1.027 euro per maand dus niet eens!

Jongeren in Nederland hebben recht op een goed loon. Niet pas als ze 23 zijn. Maar vanaf hun 18^e. In Nederland ben je op je 18^e voor de wet volwassen; je mag trouwen, alcohol en tabak kopen, stemmen en in het parlement gekozen worden, je bent verplicht een zorgverzekering te nemen, je kan zelfs worden opgeroepen om het land te verdedigen, maar als je werkt heb je maar recht op 45 procent van het wettelijk minimumloon? WTF!?

86 procent van de 10.000 jongeren die de enquête hebben ingevuld, vindt dat volwassen jongeren recht hebben op een normaal loon van minstens 9 euro per uur en zekere contracten. Dat wil zeggen: een contract waar een bestaan mee op te bouwen valt. Waar je van kunt rondkomen. Dus geen 0-urencontract, oproepcontract of wat voor moderne kruimelbaan dan ook, waarbij je maar moet afwachten hoeveel uur je morgen of volgende week kunt werken. Meer dan de helft

van alle werkende jongeren heeft inmiddels zo'n onzeker contract. De afgelopen tien jaar is dat aantal dramatisch gestegen: in 2004 was het nog 29 procent. Het aantal jongeren dat werkt als uitzendkracht, inval- of oproepkracht, is de afgelopen tien jaar *verdubbeld*.

Jongeren zijn dus drie keer de sjaak: een laag loon, weinig uren en een onzeker contract. Als Nederland haar jeugd een menswaardige toekomst wil geven, dan moet daar iets aan veranderen.

In dit boek brengen wij de jongeren die we spraken over hun werk en hun leven samen met artikelen en analyses van wetenschappers en deskundigen om een zo compleet mogelijk beeld te schetsen van de benarde positie van werkende jongeren, en hoe zij denken over hun leven en hun werk. En wat zij nodig hebben om een eigen bestaan op te bouwen. Young & United is de stem van deze nieuwe generatie.

Ons doel:

- Meer banen waar je van kan leven
- Meer vaste contracten
- Volwassen minimumloon vanaf 18 jaar

Nog niet overtuigd? Lees dan dit boek.

JONGEREN CONFRONTEREN MINISTER ASSCHER
26 MAART 2015 / DEN HAAG





INHOUD

10_	De feiten over de werkende jongeren in Nederland Saskia Boumans
20_	Jonge mensen in een veranderende samenleving Mieke van Stigt
30_	Geen werk, uitkering en beleid Wiemer Salverda
44_	“Jeugdlonen zijn niet meer van deze tijd” Ton Wilthagen
50_	Van Maagdenhuis naar Maagdenhuis: inspraak én kwaliteit Tom Hoven
58_	“Ik wist niet wat ik zag toen ik mijn loonstrook bekeek” Anne-Loes
62_	“We doen precies hetzelfde werk” Jodit
66_	“Ik was echt blij dat ze me niet hebben weggestuurd” Joshua
70_	“Ze zijn hartstikke tevreden” Hennie
74_	“Ik werk 40 uur per week en kan de huur niet betalen” Johanna
78_	“De laatste weken heb ik gelukkig veel kunnen werken” Marco
82_	Kiezen voor echte banen Mariette Patijn / Pim Paulusma
92_	Jongeren in de horeca werken voor nop Milèn van Boldrik
100_	“Jeugdloon is bedrijfssubsidie” Robin Fransman
106_	De crisis van het geprivatiseerd Keynesiaanisme Rodrigo Fernandez
116_	Supermarkten: lage lonensector van Nederland Henk van der Ploeg
122_	The future is bright but not for all Fabian Dekker
130_	Jongeren zijn de dupe van woningmarktbeleid Jasper du Pont
142_	“De wereld van het geld is te machtig geworden” Robert Went
148_	Sociale zekerheid: jong en onzeker Trudie Knijn
156_	Noten



INLEIDING DE FEITEN OVER WERKENDE JONGEREN IN NEDERLAND SASKIA BOUMANS

In de herfst van 2014 zijn we met jongeren op hun werkplek in gesprek gegaan. We hebben met duizenden jongeren gesproken, en wat bleek? Het gros van de werkende jongeren kan financieel niet op eigen benen staan. Dit heeft grotendeels te maken met het jeugdloon dat bepaalt dat jongeren ongeacht ervaring of diploma minder verdienen dan volwassenen voor hetzelfde werk. Let wel: volwassen ben je op de arbeidsmarkt pas op je 23^e. Een 18-jarige mag weliswaar stemmen en trouwen, maar heeft recht op maar 45,5 procent van het minimumloon van een 23-plusser. Jongeren aannemen is dus 'financieel aantrekkelijk' voor werkgevers; ze zijn goedkoop. En dat zijn ze al decennialang.

De essays in dit boek onderzoeken hoe het heeft kunnen gebeuren dat jongeren aan het kortste eind trekken op de arbeidsmarkt. Wat zijn hiervan de gevolgen: voor de arbeidsmarkt, maar ook op het gebied van onderwijs en wonen? En waar is het geld dan wél naar toe gegaan als jongeren hun arbeidswaarde niet terugzien in hun loon? We hopen zo een caleidoscopisch beeld te schetsen van de sociaaleconomische positie van jongeren in Nederland in de 21e eeuw.

Maar laten we bij het begin beginnen: waarom krijgen jongeren minder betaald dan volwassenen voor hetzelfde werk? Het minimum jeugdloon is in Nederland ingevoerd in 1974, volgend op de invoering van het algemeen minimumloon be-

gin jaren 60. De hoogte van dat minimumloon en het moment waarop een werknemer er recht op had, was het resultaat van onderhandelingen in de Stichting van de Arbeid. De eerste twee jaar hadden enkel mannelijke werknemers van 25 jaar en ouder er recht op. Vanaf 1966 gold het ook voor vrouwelijke werknemers van dezelfde leeftijd, en in 1969 en 1970 werd de leeftijd verlaagd tot 24 respectievelijk 23 jaar. In 1974 ten slotte werd een wettelijk minimumjeugdloon ingevoerd voor jonge werkenden van 15 tot en met 22 jaar.

In de beginjaren overheerste het idee dat werknemers onder de 25 jaar minder financiële behoeften hebben en dus geen recht hadden op een (volledige) wettelijke bescherming. Het uitgangspunt van de (mannelijke) kostwinner die het inkomen om een gezin te voeden, huisvesten en kleden bij elkaar werkt, was de praktijk. Dit argument werd later aangevuld met een tweede uitgangspunt, namelijk dat van werknemers op jeugdige leeftijd over het algemeen nog geen volwaardige arbeidsprestatie mag worden verwacht. Hun productiviteit zou met andere woorden lager liggen dan een volledig loon rechtvaardigt. Dit standpunt werd gerechtvaardigd doordat in een groot aantal cao's de vakvolwassenleeftijd – de leeftijd waarop iemand geacht wordt het beroep volledig te kunnen uitoefenen – op 23 jaar was gesteld.

Als we beide argumenten bekijken in het licht van de huidige arbeidsmarkt en het leven van werknemers van vandaag de dag, dan vallen een aantal zaken op. Ten eerste dat het idee van de kostwinner en daaraan gekoppeld het aanpassen van het loon aan zijn behoefteniveau niet meer de praktijk is. Het overgrote deel van de gezinnen in Nederland heeft meer dan één werkende nodig om te voldoen aan de financiële behoeften. Een onderscheid tussen kostwinner en niet-kostwinner – of dat nu een man of een vrouw is – in de hoogte van het loon is dan ook niet meer reëel. Bovendien is het aantal alleenstaanden en andere samenlevingsvormen sinds begin jaren 60 sterk toegenomen. Het traditionele gezin, opgevat als een man, vrouw en een paar kinderen, kan dan ook vanuit dit perspectief niet meer worden genomen als algemene maatstaf voor het vaststellen van de financiële behoeften van een werkende. Te financieren lasten nemen als basis voor het vaststellen van een loon, is dus door maatschappelijke en economische veranderingen – 30 jaar loonmatiging bijvoorbeeld – achterhaald.

Het tweede argument dat genoemd wordt waarom jonge werkers minder wettelijke loonbescherming krijgen, is dat ze minder productief zouden zijn. Dit zou onder andere blijken uit afspraken over vakvolwassenheid in cao's, zo lezen we in het SER advies uit 1970 over de invoer van een wettelijk minimumjeugdloon. Het is ongetwijfeld juist dat ook toen al leeftijd in cao's werd gekoppeld aan de mate waarin iemand in staat is om een functie uit te voeren. Opmerkelijk is dat echter wel: een 32-jarige man die besluit na tien jaar op kantoor te hebben geze-

ten pluimvee-specialist te worden, is ongeacht ervaring of diploma vakvolwassen. Een 22-jarige collega met bijna drie jaar ervaring en een branche-diploma mag daarentegen nog steeds betaald worden volgens de – lagere – jeugdlonen, aldus zowel wetgeving als cao. Als we naar de definitie van vakvolwassenheid kijken, wordt het nog gekker. Het ministerie van Sociale Zaken schrijft dat “vakvolwassenheid is dat een werknemer in zijn beroepsuitoefening tot volledige beroepsmatige ontwikkeling is gekomen door de beroepservaring die hij heeft opgedaan.” Vakvolwassenheid kan dus enkel en alleen maar worden bereikt door werkervaring. Dat is op zich niet onlogisch al lijkt het redelijk daar opleiding ook bij te noemen, maar met leeftijd heeft het in ieder geval niets van doen.

Van de bijdrage van Mieke van Stigt leren we onder andere dat diploma’s vandaag de dag voor het vinden van een baan vele malen belangrijker zijn dan een paar decennia terug. Toen werden mensen op het werk opgeleid, door een leermeester of via een bedrijfsschool. Als we dit combineren met de kennis dat werknemers vroeger langdurig werkten bij één werkgever, niet zelden vanaf jonge leeftijd, dan snijdt het gebruik van vakvolwassenheid in vroegere jaren wel hout. In de arbeidsmarkt van de jaren 2010 veranderen mensen, gewild of ongewild, verschillende keren van werkkring en functie tijdens hun werkzaam leven, en hebben diploma’s grotendeels de plek ingenomen van on-the-job training van nieuwe krachten. Beroepsvaardigheid koppelen aan leeftijd is dan ook ouderwets en niet functioneel. Maar liefst zesentachtig procent van de meer dan tienduizend jongeren die de enquête heeft ingevuld van Young & United zegt hetzelfde, maar dan een stuk bondiger: volwassen jongeren verdienen respect, en dat wil zeggen een normaal loon van minstens 9 euro per uur.

ONBEKEND, MAAR VAAK GEBRUIKT

Sinds begin jaren 70 het wettelijk minimumjeugdloon is ingevoerd, is er vaak gepleit voor het aanpassen van de wet, zoals FNV Jong de afgelopen jaren. Dat is niet gebeurd. Of eigenlijk wel: de jeugdlonen zijn in de jaren 80 twee keer aangepast. Naar beneden. En tussen 1995 en 2005 is het loon grotendeels stil blijven staan. Met als gevolg dat de koopkracht van het jeugdloon al 25 jaar stilstaat. Het jeugdloon heeft al die jaren soms hevig en vaker nauwelijks hoorbaar protest overleefd. Voor een deel komt dit omdat, zo hebben we gemerkt, vrij weinig mensen weten dat jongeren minder betaald krijgen omwille van hun leeftijd. De meeste mensen denken dat het loon wordt vastgesteld op basis van ervaring of diploma. Vanuit dat perspectief is het vaak logisch dat een jongere minder verdient dan een door de wol geverfde werknemer: jongeren hebben vaak gewoonweg minder ervaring. Maar niet altijd. Young & United zegt daarom: volwassen loon voor volwassen werk.

De huidig minister van Sociale Zaken was het daar in juli 2013 nog niet mee eens (van gedachten veranderen mag altijd, hoor, meneer Asscher!). De argumenten die hij in een brief aan de Tweede Kamer aanhaalde, worden vaker genoemd. Laten we er daarom even naar kijken. Hij schrijft dat het afschaffen van het jeugdloon negatieve gevolgen zou kunnen hebben voor de werkgelegenheid van jongeren. De minister is eerlijk genoeg om daarbij te vermelden dat empirisch bewijs betreffende Nederland voor deze stelling volledig ontbreekt en internationaal onderzoek geen eenduidig antwoord geeft. Ook zouden jongeren door een hoger loon kunnen worden aangemoedigd om te stoppen met school. Een andere reden om vast te houden aan het relatief lage niveau van het jeugdloon in Nederland is, aldus de minister, dat het jongeren de kans geeft om in een vroeg stadium vaardigheden op te doen waar zij de rest van hun arbeidzaam leven baat bij hebben.

Als we beginnen bij de werkgelegenheid dan is het op z'n minst merkwaardig om enerzijds uit angst voor werkloosheid jongeren een sub-minimumloon te laten verdienen en gelijktijdig ouderen langer te laten werken. Als er een oprechte bekommernis is over jeugdwerkloosheid – die in tegenstelling tot wat het Asscher beweert in Nederland wel degelijk hoog is, dixit Salverda – dan vallen doelmatigere maatregelen te bedenken dan mensen te onderbetalen. Young & United stelt in dat kader bijvoorbeeld voor stages ná een opleiding en onbetaalde werkervaringsplekken niet toe te staan. Bovendien is er wél empirisch bewijs voor het tegendeel: Groot-Brittannië heeft de leeftijd waarop werknemers recht hebben op het volwaardig minimumloon in oktober 2010 verlaagd van 21 naar 20 jaar in verband met wetgeving op gelijke behandeling. Dit heeft geen significant negatieve gevolgen gehad op de werkgelegenheid van jongeren en ook niet op hun onderwijsdeelname.

Als we vervolgens kijken naar onderwijsdeelname, dan begrijpen we wat de minister en velen met hem zeggen. Onderwijs is belangrijk, dat betwist niemand. Wij zeker niet. Maar een 18-jarige die wel klaar is met leren, moet een loon verdienen waar hij of zij van kan leven. En dat is nu niet zo. Het idee dat ook bij Asscher leeft dat niet-schoolgaande jongeren werken in sectoren waar leefbare lonen worden uitbetaald en enkel de bijbanende schoolgaande jeugd wordt getroffen door lage lonen is niet waar. 85 Procent van alle 18-jarigen verdient in 2011 minder dan 9 euro per uur. Dat wil zeggen minder dan het volwassenminimumloon van 1.500 euro bruto per maand bij een voltijdse werkweek – en dat is ook geen vetpot.

Het is óók niet zo dat dit vooral geldt voor jongeren die kleine baantjes hebben of nog thuis wonen. Uit cijfers van het CBS hebben we berekend dat 62 procent van de 18-jarigen die in 2011 zelfstandig woonde en (bijna) voltijds werkte onder de

armoedegrens leefde. Voor 20-jarigen was dit nog steeds bijna de helft. Laten we dan nog maar een misverstand uit de weg helpen: de meeste jongeren werken niet in 'kleine baantjes', baantjes van minder dan 12 uur per week. 55 Procent van de werkzame jongeren tussen de 15 en 25 jaar werkte meer dan 12 uur per week in 2014 (in 1992 was dat trouwens nog 74 procent). Het is wel zo dat de meeste kleine baantjes door jongeren worden ingevuld, en dat dat groeit: van 53 procent naar 62 procent in tien jaar tijd (2014). Het CBS schrijft dat driekwart van de mensen met een kleine baan ook niet meer willen werken. Jongeren geven dan vaak aan dat dat is omdat ze school of studie met werken combineren. Dat klinkt logisch, de studie moet ergens van betaald worden. Wat dan wel vragen oproept is, waarom het vooral jongeren zijn die het vaakst twee banen combineren. Van de 15- tot 25-jarige werknemers die ten minste twaalf uur per week werken, heeft ruim 13 procent twee banen. Dat is (bijna) twee keer zoveel als bij andere leeftijdsgroepen.

VERSNIPPERD WERK

Hiermee lopen we al een beetje vooruit op het volgende punt, namelijk dat het lage jeugdloon niet het hele verhaal is. Het andere deel van het verhaal is dat de arbeidsmarkt de laatste decennia drastisch is veranderd. En voor jongeren niet ten goede. Sinds de jaren 90 zijn veel regels aangepast of afgeschaft die werkgevers verhinderden om werknemers (langdurig) tijdelijk in dienst te nemen. De Wet Werk en Zekerheid die in 1996 is afgesproken en in '99 is ingevoerd, is hier een goed voorbeeld van, maar ook de versoepeling van wetgeving om een eigen bedrijf te starten en afspraken in cao's die flexibiliteit faciliteren maakten dit makkelijker. Ook heeft zich een veelheid aan contractvormen ontwikkeld en is per 1 januari 2015 de ontslagbescherming van werknemers vermindert. Al deze veranderingen hebben samen met veranderde keuzes in de organisatie van het productieproces geleid tot een versnippering van werk. Zowel in tijd, functie als plaats. In tijd door de enorme groei van deeltijd werk, in functie door het opknippen van contracten en beroepen, en in plaats door werk massaal uit te besteden, soms tot ver over de landsgrenzen.

We hebben al gezien dat sinds 1992 het percentage jongeren dat kleine baantjes heeft spectaculair is gegroeid. Jongeren tot 25 jaar werkten in Nederland met 78 procent beduidend vaker in deeltijd dan werkenden van 25 jaar en ouder. Ook hierin is Nederland een uitzondering. In Europa heeft gemiddeld één op de drie jongeren een deeltijdbaan.

Eenzelfde verschuiving heeft zich voorgedaan bij het aantal jongeren met een flexcontract. Dat wil zeggen een contract voor bepaalde tijd of voor een onbepaald aantal uur. Sinds 2010 zijn er meer jongeren met een flexibele dan met een

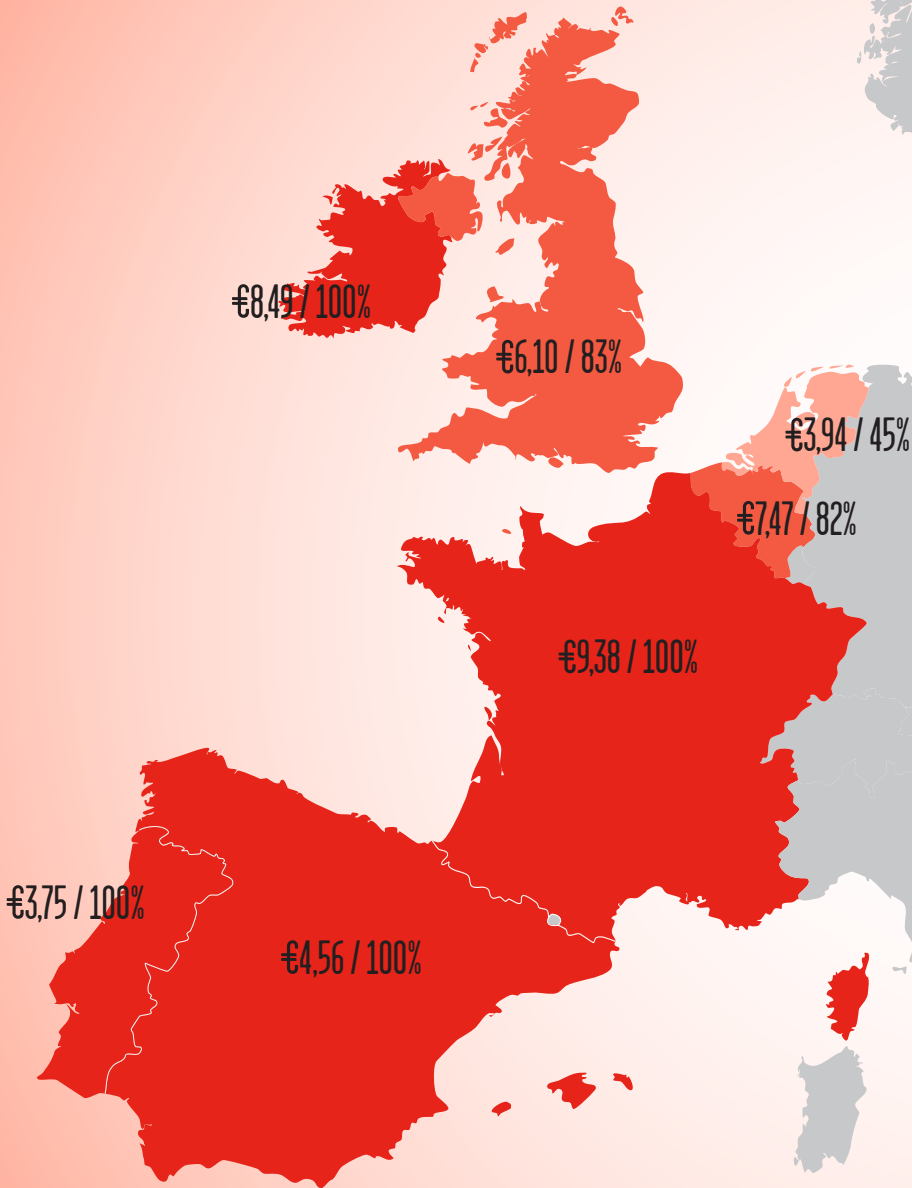
vaste arbeidsrelatie. Dit groeit nog steeds: van deze groep werkenden van 15 tot 25 jaar had in 2014 al weer 6 procent méér een onzeker contract.

Het grootste deel van deze jonge werkers is oproep- of invalkracht. Het gevolg van deze flexbanen is ongeacht de precieze contractvorm hetzelfde: een leven met inkomensonzekerheid. Mariette Patijn en Pim Paulusma schrijven in hun bijdrage dat flexibiliteit die gepaard gaat met onzekerheid ook zo genoemd moet worden: onzeker werk. Er is bestaat vast ook flexibiliteit die voortkomt uit een gelijkwaardig geven en nemen tussen werkgever en werknemer. ‘Ik werk nu even niet, want deze week heeft mijn dochter vakantie of moet ik examen doen’. Maar voor een hele grote groep flexwerkers geldt vooral onzekerheid, blijkt uit onderzoek van de FNV. Loononzekerheid bijvoorbeeld. Werknemers met een oproepcontract krijgen in de regel alleen betaald als ze worden opgeroepen. Dat kan vaak zijn en misschien zelfs met een zekere regelmaat, maar zekerheid over het inkomen is er niet. En meestal ook niet over wanneer er dan precies gewerkt moet worden, waardoor het plannen van een wekelijkse sportavond, leesgroep of familiebezoek moeilijk wordt. Dat is voor een tijdje misschien niet zo erg, maar als het leven jarenlang ingericht moet worden in functie van een al dan niet belende leidinggevende wordt dat een zware last. En laten we eerlijk zijn, zo volatiel is de markt nou ook weer niet dat de werkschema’s van verkopers, burgerbakkers en fitnessinstructeurs wekelijks drastisch moeten worden omgegooid. De zo gewenste flexibiliteit lijkt toch vooral een kwestie te zijn van afschuiven. Van ondernemersrisico naar werknemersrisico, maar dan zonder die fijne winst die erbij hoort. De bijdrage van Rodrigo Fernandez is wat dat betreft informatief. Payrollers, mensen met tijdelijke contracten, zzp’ers en contractors hebben het op de korte termijn beter, maar ook voor hen geldt een veel grotere onzekerheid dan voor mensen met een vast contract. En ook dit heeft gevolgen voor besluiten in het privéleven. ‘Kom ik wel in aanmerking voor een hypotheek?’ ‘Ga ik investeren in een opleiding?’ Ook de mate waarin mensen op kunnen en durven komen voor zichzelf heeft te maken met de mate van afhankelijkheid: ‘Kan ik wel op mijn strepen staan over al die extra taken die niet tot mijn functie behoren?’ En: ‘Over een maand loopt m’n contract af... ik kan er nu beter over zwijgen dat ik niet elke vrijdag wil overwerken.’ Want ook dat valt op: de grote hoeveelheid jongeren die verantwoordelijke taken heeft. Het restaurant sluiten, de kas tellen, de inventaris bijhouden, leiding geven... Geen probleem. Verantwoordelijkheid nemen is prima, maar geef toe: het is raar om diezelfde werknemer dan wéér met een contract voor zes maanden te laten werken voor een loon onder het bestaansminimum.

In de laatste bijdrage wijst Trudie Knijn ons nog op iets anders: de stille uitsluiting van jongeren uit de sociale zekerheid. Op de arbeidsmarkt zijn jongeren pas volwassen op hun 23, maar in de sociale zekerheid spannen ze de kroon: daar is de leeftijd waarop jongeren als volwassen mensen worden gezien de laatste decennia verhoogd naar 27 jaar. Knijn concludeert dat jongeren in Nederland rechten worden onthouden die horen bij hun positie als volwassen burgers en serieuze werknemers. Een juiste conclusie, die helaas ook van toepassing is op de arbeidsmarkt.

Saskia Boumans is politicologe en werkt als onderzoeker bij de FNV

HET WETTELIJK LOON VAN EEN 18-JARIGE IN EURO/KOOPKRACHT PARITEIT 2015





NEDERLAND IS EEN EUROPEES BUITENBEENTJE

Geen enkel ander land dat ons omringt, laat jongeren pas op hun 23^e volwaardig meedoen op de arbeidsmarkt. Frankrijk, Ierland, Portugal en Spanje kennen een minimumloon vanaf 18 jaar of eerder. En België weliswaar ook pas vanaf 22 jaar, maar een 18-jarige verdient daar wel 82 procent van het volwassen minimumloon en niet die schamele 45 procent van ons. Als we de wettelijke lonen van 18-jarigen internationaal met elkaar vergelijken in koopkracht van 2015 dan is het niet verassend dat Nederland onderaan bungelt. Met 3,75 euro is Portugal nog net een slechtere beschermer van de sociaaleconomische positie van jongeren dan Nederland: hier vindt men 3,94 euro voor een 18-jarige voldoende. Buurland België heeft 7,47 euro en het Verenigd Koninkrijk 6,10 euro in koopkracht van 2015 als wettelijk minimum 18-jarige werknemers. Groot-Brittannië heeft de leeftijd waarop werknemers recht hebben op het volwaardig minimumloon trouwens in oktober 2010 verlaagd van 21 naar 20 jaar in verband met wetgeving op gelijke behandeling.



JONGE MENSEN IN EEN VERANDERENDE SAMENLEVING MIEKE VAN STIGT

Jongeren zijn vaak het onderwerp van zorg. In de oudheid had de jeugd geen respect meer voor ouderen en in de jaren 50 zouden jongeren “maatschappelijk verwilderd” zijn. Ook vandaag de dag hebben we zo onze zorgen: jongeren zouden alleen nog maar oog hebben voor hun schermpjes en niet meer voor elkaar, als ze al niet radicaliseren. Maar andersom gebeurt veel minder: welke gevolgen hebben veranderingen in de samenleving voor jongeren en de manier waarop zij opgroeien tot de volwassenen van straks? Te veel wordt als vanzelfsprekend aangenomen dat jongeren gewoon volwassen zullen worden. Zodra jongeren de vijftientig of dertig zijn gepasseerd, dan zijn het volwassenen en zijn ze ineens geen aparte categorie meer, of als categorie ineens geen onderwerp meer van gesprek. Wonderlijk. In deze woelige tijden van crisis en verandering zouden we ons moeten afvragen wat er nog vanzelfsprekend is.

Er zijn natuurlijk altijd jonge mensen geweest, maar de jeugdperiode als aparte periode in het leven van mensen is de afgelopen eeuwen enorm veranderd. Aanvankelijk groeiden kinderen en jonge mensen op in verticale groepen, met familie of dorpsgenoten van alle leeftijden. Met de industrialisatie groeide de aparte leefwereld van kinderen: onderwijs werd steeds noodzakelijker als voorbereiding op de volwassen samenleving en (te) jonge deelname aan arbeid werd steeds onwenselijker gevonden. Ruim honderd jaar geleden was het vrij gebruikelijk dat kinderen na de basisschool gingen werken. Jongens begonnen als loopjongen, hulpje in de fabriek of op kantoor, en meisjes kregen een ‘dienstje’ of gingen moeder helpen in het huishouden. Doorleren was voorbehouden aan de rijkere kinderen of voor een enkele bolleboos van eenvoudige komaf.

Enkele decennia later, in de jaren 30 van de vorige eeuw, volgden ook al veel arbeiderskinderen enige vorm van vervolgonderwijs: de ambachtsschool, huishoudschool of de mulo. Echter, nog tot na de Tweede Wereldoorlog was het gebruikelijk dat jongeren al vroeg (13, 14 jaar) gingen werken en ná hun werktijd aanvullende scholing volgden, met name in algemeen vormende vakken. Daarnaast volgden veel mensen naast hun werk ook bedrijfsgerichte opleidingen, om 'hogerop' te komen. In 1969 is door de invoering van de Mammoetwet het beroepsonderwijs ontstaan, door de samenvoeging van de bedrijfsscholen en de uniformering van het onderwijsstelsel. Deze onderwijshervorming loopt parallel met de afnemende mogelijkheden van beroepsvorming op de werkvloer en het toenemend belang van onderwijs. Iemand die in 1950 als loopjongen begon, kon uitgroeien tot hoofd personeelszaken van een grote firma. Een vergelijkbare vacature bij de Hema vraagt tegenwoordig een opleiding op hbo- of wo-niveau, met ervaring die bij voorkeur elders is opgedaan.¹

JEUGDLAND

De naoorlogse jaren kennen een enorme economische opgang. Ook werkende jongeren houden wat geld over dat ze zelf kunnen besteden. De jeugdcultuur doet zijn intrede, met brommers, eigen muziek en kledingcodes. Jongeren worden steeds meer een aparte maatschappelijke categorie; de jeugdperiode wordt een aparte enclave tussen kindertijd en volwassenheid in. Nog nooit hebben jongeren zo lang en zo massaal vooral onder leeftijdgenoten verkeer, met belangrijke gevolgen voor hun oriëntatie (op elkaar) en leefstijl (jeugdcultuur).

Dit jeugdland wordt ook schoolland. Sinds de jaren vijftig gaan steeds meer jongeren steeds langer naar school. Werd in 1975 de leerplicht verhoogd naar 16 jaar; tegenwoordig mogen jongeren pas het onderwijs verlaten als ze een startkwalificatie hebben, dat wil zeggen een diploma op mbo-2 niveau of havo/vwo-diploma, of als ze 18 jaar zijn. De schooltijd wordt ook verlengd omdat steeds meer jongeren een hogere opleiding volgen. Jongeren die het onderwijs verlaten na de havo of het vwo zijn gemiddeld 19 jaar, voor mbo is dat 20 jaar, voor hbo 24 jaar en voor wo is dat 25 jaar.² Gemiddeld haalt 68 procent een startkwalificatie op mbo-2, havo- of vwo-niveau; ruim 55 procent van de jongeren tussen de 18 en 25 vervolgt hun opleiding na de middelbare school waarvan een derde een opleiding volgt op hbo- of universitair niveau.³

Dat jongeren steeds langer onderwijs zijn gaan volgen, heeft een aantal belangrijke oorzaken. Ten eerste maakte de groeiende welvaart dit mogelijk. Het werd ook steeds wenselijker gevonden. Waar de overheid zich in 1964 nog zorgen maakte over het tekort aan algemene vorming van 14- tot 16-jarigen in bedrijven, was dit probleem enige jaren later vanzelf verdwenen omdat jongeren langer

onderwijs bleven volgen. Daarnaast zorgt de invoering van het minimum jeugdloon in 1974 ervoor dat jongeren meer rechten krijgen. Dat maakt ze ook duurder en daarmee minder aantrekkelijk voor werkgevers. Daarbij verdwijnt veel laag en ongeschoold werk naar de zogenaamde lagelonenlanden. Dat, en de crisis van de jaren 80, zorgt ervoor dat jongeren er belang bij hebben een (hoger) diploma te behalen. Dit zorgt overigens tegelijk voor diploma-inflatie: als steeds meer leeftijdgenoten hetzelfde of een beter diploma hebben, is jouw diploma relatief minder waard.

Zoals gezegd draagt ook het overheidsbeleid actief bij aan deze langere jeugdperiode. De welzijnswet van 1994 zorgt ervoor dat jongeren onder de 18 jaar niet langer recht hebben op een zelfstandige bijstandsuitkering en stimuleert jongeren om langer naar school te gaan om zich beter voor te bereiden op hun toekomst. En nog steeds is overheidsbeleid gericht op het terugdringen van voortijdig schooluitval - slechts 3 procent van de jongeren haalt daardoor helemaal geen startkwalificatie meer - en het bestrijden van jeugdwerkloosheid, onder meer door jongeren te verplichten zich langer te scholen.⁴

Aanvankelijk leidde deze langere schooltijd tot uitstel van arbeid. Maar daar lijkt een einde aan te zijn gekomen: de afgelopen twee decennia laten een enorme opgang van het bijbaantje onder jongeren zien. Gemiddeld heeft 42 procent van de scholieren een bijbaantje en doet 38 procent aan vakantiewerk.⁵ Van de 17- en 18-jarigen heeft al 68 procent een bijbaantje en doet 61 procent aan vakantiewerk. Voor jongeren van nu is het hebben van een baantje naast school niet alleen financieel gunstig; ouders moedigen het bijbaantje vaak aan als nuttige tijdsbesteding én als kennismaking met de volwassen wereld van verantwoordelijkheden en het werkveld. Onderzoekers wijzen echter vooral op nadelen: er is in de bijbaantjes schrikbarend vaak sprake van uitbuiting en gevaarlijke werkomstandigheden. De pedagogische waarde van werk is daarbij meestal veel beperkter dan door ouders wordt ingeschat.⁶ Werk náást school lijkt vooral bedoeld om de leefstijl van jongeren onder elkaar te financieren. Een minderheid van de jongeren draagt kostgeld af, iets wat vlak na de oorlog heel gangbaar was.⁷ Toch kampt 20 procent van de jongeren tussen de 18 en 25 jaar met (hoge) schulden op het gebied van kosten van smartphones, zorgverzekering en Belastingdienst.

TRANSITIES NAAR VOLWASSENHEID

Het lijkt erop dat deze ontwikkelen er voor hebben gezorgd dat jongeren nu later zelfstandig worden dan een paar generaties geleden. In 1975 was de gemiddelde leeftijd waarop getrouwd werd 22,5 jaar terwijl dat nu rond de 30 jaar is.⁸ Ook kinderen krijgen, voor de meeste hedendaagse jongeren hét symbool van volwassenheid in plaats van trouwen, gebeurt steeds later.⁹ Vrouwen krijgen

tegenwoordig gemiddeld op hun 29^e hun eerste kind, met een partner die gemiddeld drie jaar ouder is.¹⁰ In de jaren 70 was de gemiddelde leeftijd nog 24 jaar. Ook 'uit huis' gaan doen jongeren tegenwoordig later. Van de jongeren tussen de 18 en 25 jaar woonde in 2011 zestig procent nog bij één of beide ouders, was ruim 23 procent alleenstaand en woonde ruim 14 procent samen. Het aandeel jongeren in die leeftijdscategorie dat al kinderen heeft, al dan niet alleenstaand, is ongeveer drie procent.¹¹

De afgelopen decennia is de overgang van jeugd naar volwassenheid veranderd: van een duidelijke transitie is het nu een langdurig traject met wisselende posities, van zelfstandig wonen tot terug bij je ouders, van 'in een relatie' naar single en van werk naar studie en terug. Deze transities kunnen elkaar afwisselen en sommige kunnen ook weer teruggedraaid worden. Er is niet langer sprake van een standaardlevensloop, maar veel meer van een keuzebiografie.¹² Zelfs onder 30-ers en 40-ers is een jonge levensstijl de norm geworden.

Daarbij is volwassen worden niet meer vanzelfsprekend iets waardoor je erop vooruit gaat: thuis heb je een tv op je kamer, wordt vaak alles voor je betaald terwijl je de inkomsten uit je bijbaantje zelf mag besteden; liggen schone kleren klaar en is altijd wel iets te eten. Hotel mama dus.¹³ Eenmaal de deur uit moet je opnieuw beginnen, met lang niet dezelfde perspectieven als je ouders hadden: je grootouders gingen van eenvoud naar luxe, je ouders kregen te maken met de crisis van de jaren 80, maar kwamen die te boven. De jongeren van nu gaan van luxe naar eenvoud, maar dan zonder een relatief zeker perspectief op een toekomst... Jongeren zullen naar verwachting meer afhankelijk zijn van de eerdere voorspoed van hun ouders...

JONGEREN ZIJN NIET ÉÉN CATEGORIE

Ondanks de overeenkomsten tussen jongeren, zijn de onderlinge verschillen groot en afhankelijk van onder meer sekse, het opleidingsniveau van de ouders, de woonomgeving en de eigen mogelijkheden. We kunnen (zeer) grofweg drie categorieën onderscheiden: jongeren met een moeilijke uitgangspositie, jongeren die een beroepsgerichte route volgen en jongeren die een hogere opleiding volgen.

Tot de eerste groep behoren jongeren die zonder startkwalificatie het onderwijs verlaten, het moeilijk vinden een plek te veroveren op de arbeidsmarkt en in de samenleving, vaak een achtergrond hebben met meervoudige problematiek (armoede, kansarm, leer- of gedragsproblemen) en grotere kans hebben om in de criminaliteit te belanden. Hierbij gaat het vaker om jongens en vaker om kinderen met een niet-westerse etnische achtergrond.¹⁴

De tweede, vrij grote categorie zijn jongeren die een beroepsopleiding volgen en

rond hun twintigste jaar de arbeidsmarkt betreden. Zij hebben vaker een meer traditionele oriëntatie, die door hun inkomsten ook mogelijk wordt: het starten van een relatie, het kopen van een huis en het starten van een gezin komen eerder in zicht dan bij jongeren die dan nog met een opleiding bezig zijn. Werkloosheid is voor hen een grote bedreiging: juist omdat hun diploma vaak sterk beroepsgericht is, worden zij getroffen als er in hun vakgebied geen vacatures zijn. De derde, steeds groter wordende, categorie zijn de hoger opgeleide jongeren. Zij betreden de arbeidsmarkt later, blijven langer ‘jongere’ en stellen gezinsvorming uit. Hoewel ook zij kwetsbaar zijn voor veranderingen op de arbeidsmarkt, zijn zij door hun hogere opleiding flexibeler en hebben ze meer algemene vorming. Hun kansen liggen (na een soms lange zoekperiode) gunstiger, maar tegelijk doen ze er langer over om hun overstap naar volwassenheid vorm te geven: ze hebben het, vooral in eerste instantie, moeilijker om een huis te kopen of huren, en relatievorming en kinderen krijgen worden uitgesteld. Hierdoor krijgen ze te maken met een zeer drukke periode waarin zowel carrière maken, zelfstandig wonen en gezinsvorming moeten plaatsvinden. Deze groep jongeren kun je zien als de moderniseringswinnaars¹⁵, maar tegelijk staan ze onder grote druk. In de komende paragrafen zoomen we meer in op de verschillen tussen deze groepen en de gevolgen hiervan op het gebied van wonen, werken en school.

ZELFSTANDIG GAAN WONEN

Over het algemeen kopen jongeren pas een huis als ze in een stabiele positie zijn beland, zowel op het gebied van werk als op het gebied van relaties, maar vóórdat er kinderen komen.¹⁶ Jongeren met een middelbare beroepsopleiding gaan eerder voltijds aan het werk en hebben eerder een (vast) inkomen waarop een hypotheek verstrekt kan worden. Hoger opgeleide jongeren doen er langer over, maar halen die ‘schade’ wel ruimschoots in. Uiteindelijk heeft zestig procent van hen interesse in een koopwoning, tegen veertig procent van middelbaar opgeleide starters en dertig procent van de laagopgeleide jongvolwassenen.

Jongeren die nog studeren blijven langer op kamers of in een huurwoning, waarbij ze relatief duur uit zijn. Huurwoningen zijn doorgaans schaars en, zeker als je geen sociale huurwoning hebt (lager en middelbaar opgeleide jongvolwassenen hebben vaker een sociale huurwoning)¹⁷ relatief een stuk duurder dan een hypotheek. Waar de oudere generaties vaak door gunstig kopen en verkopen een stijgende wooncarrière doormaakten, stagneerde dit bij de generatie van na 1967.¹⁸ De huidige woningeigenaren hebben het een stuk lastiger: bijna zestig procent van de hypotheek van 40-minners staat onder water.¹⁹

Studerende jongeren blijven vaker thuis wonen. Dit wordt wel gezien als een nadeel voor hun ontwikkeling: ze nemen minder deel aan het studentenleven

en doen geen ervaring op met zelfstandig (leren) wonen en leven. Een belangrijke reden is natuurlijk de tempobeurs: als je je studie niet binnen de gestelde tijd of helemaal niet voltooit, is de beurs niet langer een gift maar een lening die terugbetaald moet worden. Daarnaast zijn kamers heel duur en nauwelijks te vinden. Zelfstandig wonen is veel duurder dan thuis wonen en eigenlijk alleen mogelijk als je naast je studie werkt, wat weer gevolgen heeft voor de tijd die je aan je studie kunt besteden en dus de kans dat je je studie binnen de gestelde normtijd voltooit. Studenten staan dus onder grote financiële druk, hetgeen hen in hun ontwikkeling belemmert. Opvallend is dat de critici van het thuiswonen dit vooral zien als een teken dat jongeren het thuis te goed hebben, dat ze verwend zijn geworden.²⁰

ONDERWIJS EN KEUZESTRESS

Verwende jongeren dus, die hun was door hun moeder laten doen. Maar die ondertussen wel onder hoge druk staan. Dat begint al aan het eind van de basisschool, waar het advies van de school (en de Cito-toets) bepalen of je naar het vmbo gaat of naar het havo-vwo. Dit moment blijkt steeds crucialer te zijn, de 'stapel' route waarbij je na je diploma doorstroomt naar een hoger niveau onderwijs, is bijzonder lastig. Zo haalt 'slechts' 67 procent van de ingestroomde mbo-studenten een hbo-diploma.²¹ En om te kunnen doorstromen van vmbo-tl naar de havo, stellen veel scholen een eis van een 7 gemiddeld. Toch is deze route cruciaal, zeker voor zogenaamde laatbloeiers of voor leerlingen met een minder goed op het onderwijs aansluitende sociaaleconomische achtergrond. En met de invoering van het 'sociaal leenstelsel' in 2014, waarbij de voorwaardelijke gift van de basisbeurs verdwijnt en alle studenten zullen moeten lenen, wordt deze route alleen nog maar duurder.²² Dat, terwijl veel huidige regeringsleiders juist wel die route hebben gevolgd.²³

De ruimte om van gedachten te veranderen en zich te ontwikkelen steeds meer ingeperkt. Niet alleen voor studenten; 14-jarige kinderen moeten al een 'profiel' of een beroepsrichting kiezen. Dus op een leeftijd waarop kinderen vaak nog helemaal niet weten wat ze willen, worden vele mogelijkheden al uitgesloten. En ook in de daarop volgende jaren staan jongeren onder grote druk: al in het voortgezet onderwijs (tijdens de vele mentoruren en de lessen loopbaanoriëntatie) moeten ze kiezen voor de juiste vervolgopleiding. Daarbij gaan de beleidsmakers uit van de veronderstelling dat er zoiets bestaat als een juiste keuze. Immers: ze proberen het maken van de 'verkeerde keuze' zoveel mogelijk te ontmoedigen, want dat is maar extra duur door langere studietijd en het niet halen van een diploma. Toch zit daar een belangrijk knelpunt: je moet in één keer goed kiezen, maar kan dat wel? Jongeren zijn nog in ontwikkeling. Als blijkt dat een studie niet bij je past, betekent dat niet per sé dat je niet goed gekozen hebt. Je kan je ook in een andere

richting ontwikkeld hebben – maar dat wordt niet meer zo gezien of benoemd. Ondertussen zet juist de keuzestress jongeren onder grote druk, waarvan bekend is dat die juist schadelijk is voor hun ontwikkeling: jongeren krijgen, omdat ze steeds gedwongen worden te reflecteren op zichzelf, meer stress en een vastge-roest beeld van zichzelf.²⁴

ONEERLIJKE VERDELING OP DE ARBEIDSMARKT

Ook op de arbeidsmarkt hebben jongeren het vandaag de dag niet makkelijk. Door de crisis zijn veel jongeren werkloos geraakt. De aanpak van jeugdwerkloosheid richt zich mede op de keus voor een opleiding in een vakgebied waar wel vacatures zijn.²⁵ Het risico is er dat tegen de tijd dat de jongeren zijn opgeleid voor die bedrijfstak, deze verdwenen is of dat over enige jaren er juist teveél jongeren met dat diploma zijn. Dit verschijnsel wordt wel de varkenscyclus²⁶ genoemd. De paradox is dat de overheid probeert om jongeren aan het werk te krijgen door hun opleiding beter op de arbeidsmarkt te laten aansluiten, maar wanneer de invloed van de directe arbeidsmarkt, dat wil zeggen het bedrijfsleven, op de inhoud van opleidingen van jongeren groter wordt, worden jongeren juist kwetsbaarder voor veranderingen in de arbeidsmarkt op de langere termijn omdat zij té specifiek geschoold zijn. Per saldo profiteren vooral de bedrijven ervan: zij stellen eisen, maar laten zich niets verplichten en dragen ook nauwelijks bij.

Een ander probleem is dat er sprake is van nieuwe vormen van verdringing.²⁷ Steeds meer bedrijven en instellingen laten regulier werk aan stagiairs over. Vacatures blijken soms neer te komen op werkervaringsplaatsen waarbij allerlei ontwikkelingsmogelijkheden en ‘kansen’ worden voorgespiegeld, maar geen fatsoenlijk salaris. Een opvallende ontwikkeling daar is dat bedrijfsscholen zo goed als verdwenen zijn. Bedrijven investeren liever niet in personeel, dat na deze investering naar een ander bedrijf kan overstappen... Zelfs het vinden van bijbaantjes is lastig voor studenten laat staan dat werkloze jongeren aan de bak komen omdat veel goedkope arbeid door scholieren wordt gedaan, of omdat hun aanstelling niet meer dan twee keer mag worden verlengd.²⁸

De jongeren van nu zullen op de arbeidsmarkt met nog een ander probleem worden geconfronteerd, namelijk dat de middenklasse-banen verdwijnen. “De nieuwe bovenlaag bestaat uit de 15 procent van de bevolking die goed met de slimme machines en de netwerken van de ‘nieuwe economie’ kan omgaan. Een solide positie en een onbezorgde oude dag is voor 85 procent van de bevolking niet meer vanzelfsprekend” schrijft Volkskant-redacteur Hans Wansink in diezelfde krant, dus ook hoogopgeleide jongeren. Maar ook hij schildert de nieuwe flexibelen, die niet langer loonslaaf zijn met auto, maar zzp’er met een fiets, te rooskleurig af. Je bent dan wel eigen

baas, maar de vijver van opdrachten voor zelfstandigen wordt door steeds meer collega's bevestigd, met dalende vergoedingen als gevolg. En als vrije rijder voor een taxi-website werk je ook zwaar onder het minimumloon. Een kleine groep denkt out of the box en creëert een alternatieve economie, maar de meesten zijn daar net niet handig genoeg in óf komen iets te laat.

EEN SAMENLEVING VAN WINNAARS EN VERLIEZERS

Kinderen én volwassenen in Nederland behoren tot de gelukkigste mensen ter wereld. En voor jonge mensen op weg naar volwassenheid ligt de wereld open: via internet is zowel internationale kennis als een open podium bereikbaar. De druk op jongeren en volwassenen om zich waar te maken is wel enorm toegenomen. Een groot ego is noodzakelijk geworden om je staande te houden, maar maakt ook kwetsbaar.

De ruimte die jongeren krijgen om zich te ontwikkelen wordt kleiner en de druk wordt groter. Terwijl het geloof in de meritocratie groter is dan ooit, nemen de kansen voor individuen juist af. Het ideaal is dat je alles kunt bereiken wat je wilt, als je er maar voor werkt. De praktijk is dat sociale stijging niet meer vanzelfsprekend is en dat diploma's, talent en hard werken geen garantie meer zijn voor succes. Zo komen vele jongeren en volwassenen klem te zitten tussen ideologie en praktijk, waarbij pech door henzelf én door de buitenwereld wordt gezien als persoonlijk falen.²⁹

Wijzen op omgevingsfactoren, sociaal-culturele achtergrond, de werkloosheid en de rol van grote bedrijven of persoonlijke omstandigheden, wordt gezien als het aannemen van een "slachtofferrol", als een moreel tekortschieten – zelfs als je met keiharde cijfers komt over werkloosheid, of als discriminatie en sociale uitsluiting evident zijn. Je moet op zijn minst zélf verantwoordelijkheid nemen voor je positie. De geluksvogels zien hun eigen succes immers ook als eigen verdienste: zij hebben er hard voor gewerkt en hebben er daarom recht op. Twijfelen aan de rechtvaardigheid of de realiteit van de meritocratie is immers ook een aanval op de winnaars. Dit is mede de oorzaak dat jongeren zo weinig in opstand komen. De notie dat je zelf verantwoordelijk bent, zit zo diep ingebakken – en anders wel in de reacties uit hun omgeving – dat ze eerder aan zichzelf twijfelen dan aan de samenleving. Dit verschijnsel is één van de grootste bedreigingen van deze tijd. Niet zozeer de crisis zelf en de vórstrekkende gevolgen die deze heeft, als wel de ideologie die de pech dat je nu opgroeit en niet veertig jaar geleden verwoordt als schuld, zorgt ervoor dat mensen worden uitgestoten.

Mieke van Stigt is socioloog en pedagoog, en schrijft en spreekt over jeugd, gezin, onderwijs en levensloop



LAGER OPGELEIDE JONGEREN: GEEN WERK, GEEN UITKERING, GEEN BELEID WIEMER SALVERDA

Te gemakkelijk voeden internationale vergelijkingen de gedachte dat Nederland goed omgaat met zijn jongeren. Volgens deze vergelijkingen is de jeugdwerkgelegenheid hoog en de jeugdwerkloosheid laag ondanks de crisis, en zijn de Nederlandse jongeren zo ongeveer de gelukkigste ter wereld.³⁰ In werkelijkheid is de situatie minder rooskleurig, om niet te zeggen bedroevend, voor werk, werkloosheid, loon, en uitkering. Dat geldt in het bijzonder voor jongeren die vanaf hun 17^e of 18^e uitgeleerd zijn en het onderwijs verlaten. Het beleid faalt hier. Hieronder bekijk ik achtereenvolgens de hele trits van loon, werk, werkloosheid en uitkering, en onderwijs. Ik bespreek de recente ontwikkelingen in ons land sinds de start van de financiële crisis in 2008 in vergelijking met eerdere ontwikkelingen en met andere Europese landen.

Met de invoering in 1969 van het wettelijk minimumloon voor volwassenen vanaf 24 jaar liep Nederland niet voorop. De Verenigde Staten voerden dertig jaar eerder het minimumloon in. Ze legden het uitdrukkelijk op hetzelfde niveau voor jongeren en volwassenen met de bedoeling om oneigenlijke concurrentie te voorkomen. In ons land werd het minimumjeugdloon ingevoerd in 1974, na

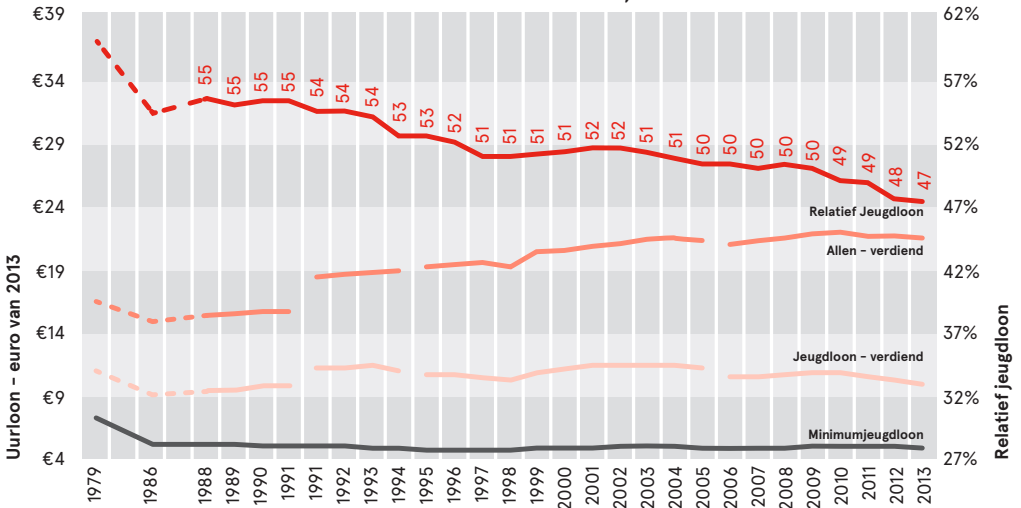
langdurige politieke onderhandelingen. Tegelijk werd de ingangleeftijd van het volwassen minimumloon verlaagd naar 23 jaar. Het resultaat was een internationaal unieke, extreem lange staart van minimumjeugdlonen voor elk leeftijdsjaar van 15 tot en met 22 jaar.

Tijdens de crisis van de jaren 80 werden de minimumjeugdlonen tweemaal afzonderlijk verlaagd en éénmaal tezamen met het volwassen minimumloon. Vervolgens werden alle minimumlonen tussen 1985 en 2005 de helft van de tijd bevroren. Het gevolg is dat het minimumloon steeds verder achterop is geraakt bij de daadwerkelijk verdiende lonen (zie figuur 1). Het gemiddelde van de minimumjeugdlonen ligt inmiddels al 25 jaar ongewijzigd op circa 5 euro per uur in de koopkracht van 2013. Bij elkaar genomen tonen de helaas verbrokkelde CBS-gegevens over verdiende lonen een lichte toename van het gemiddelde uurloon van jongeren in de late jaren 90, gevolgd door stagnatie en vanaf 2008 door een daling tot 10,10 euro in 2013. Het gemiddelde loon van alle werkenden stijgt na de jaren 90 verder door, tot aan de financiële crisis, en daalt daarna tot 21,50 euro in 2013. Die daling is kleiner dan bij het jeugdloon. De verhouding tussen beide, dat wil zeggen het relatieve jeugdloon, toont een voortgaande daling over het hele tijdvak. Dit heeft tot gevolg dat aan het eind van de jaren 70 jongeren per uur nog circa zestig procent van het algemeen gemiddelde verdienen en tegenwoordig minder dan vijftig procent.

Hierbij kan worden opgemerkt dat het relatieve uurloon van jongeren in verhouding tot het nationale gemiddelde uurloon in ons land ook vrijwel het laagste is van Europa. Met 65 procent van het gemiddelde uurloon³¹ (2010) laat Nederland nipt twee landen met een net iets lager percentage voorgaan: Duitsland, dat pas sinds dit jaar een wettelijk minimumloon kent, en Cyprus dat ook nu nog geen minimumloon kent. Het EU-gemiddelde bedraagt 71 procent inclusief de noordelijke landen en Oostenrijk die het allemaal zonder een wettelijk minimumloon toch beter doen dan wij.

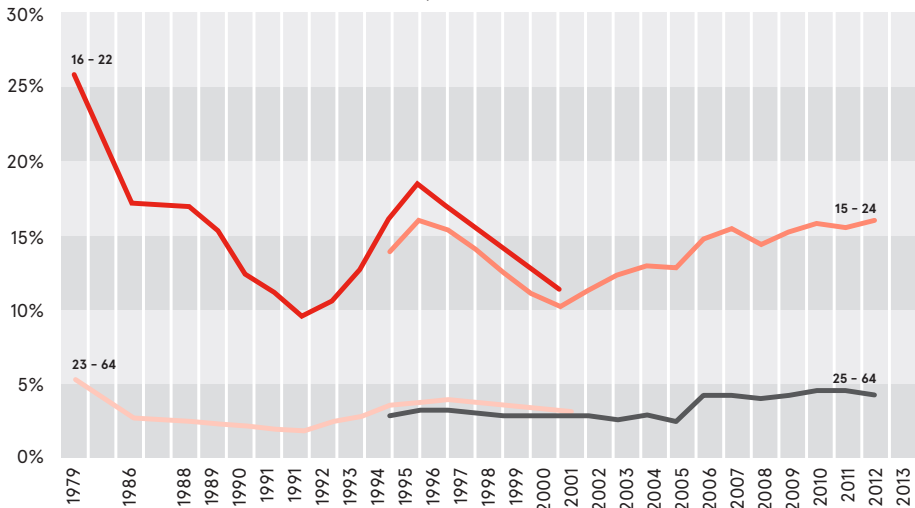
Figuur 1 laat ook zien dat de ontwikkeling van het minimumjeugdloon een belangrijke invloed uitoefent op het verdiende uurloon van jongeren. Het effect op het algemene verdiende loon (en dus vooral voor volwassenen) is duidelijk minder groot. Hun minimumloon stagneert immers even sterk als het minimumjeugdloon, maar hun verdiende loon stijgt meer.

FIGUUR 1 GEMIDDELD MINIMUMJEUGDLOON, VERDIENDE LONEN EN RELATIEF JEUGDLOON 1979-2013 PER UUR, IN EURO VAN 2013



Opmerkingen: Verdienende lonen betreffen lopende gemiddelden die gewogen zijn met de veranderende leeftijdsamenstelling. Het minimumjeugdloon is ongewogen, d.w.z. elk leeftijdsjaar telt steeds even zwaar bij gebrek aan gegevens over de leeftijdsamenstelling van minimumjeugdloners (een ruwe schatting legt het niveau 5 procent hoger in 1997 ten opzichte van 1977, niet genoeg om het verdiende loon in te halen); het uurloon is geschat met behulp van gemiddelde werkweek. Het relatieve jeugdloon is grofweg gecorrigeerd voor de reeksbreuken, terugwerkend vanaf het niveau van 2013. Bron: Eigen berekeningen uit diverse loonstatistieken CBS

FIGUUR 2 PERCENTAGE MINIMUMLONERS IN DE WERKGELEGENHEID VAN JONGEREN EN OUDEREN, 1979-2012



Bron: Eigen berekeningen uit diverse loonstatistieken CBS

Jongeren onder de 23 jaar verdienen dan ook veel vaker het minimumloon dan ouderen, al is het percentage in de loop van de tijd onder beide groepen gedaald (Figuur 2). Aan het eind van de jaren 70, toen minimumloon en jeugdloon nog relatief hoog waren, lag het aandeel van jongeren die het minimumjeugdloon verdienden hoog, op circa 26 procent. Dat ging met de daling van het minimumloon zelf strak omlaag naar tien procent in het begin van de jaren 90. Van een grotere werkgelegenheid gestimuleerd door verlaagde kosten is voor hen echter geen sprake. Daarna steeg en daalde het percentage vrij fors gedurende de jaren 90. Sindsdien vertoont het een onafgebroken, langzame stijging tot circa 16 procent tegenwoordig. Merk echter op dat in deze cijfers elke minimum(jeugd)loner voor één telt, zonder rekening te houden met het gewerkte aantal uren. Deeltijders verdienen veel vaker het minimumloon dan voltijders en maken nu driekwart uit van alle minimumloners; in de jaren 70 was dat minder dan een vijfde. Van de huidige deeltijders heeft bijna de helft een klein baantje van minder dan 12 uur per week.

NEDERLAND IS WERELDKAMPIOEN KLEINE BAANTJES

Als we vervolgens kijken naar de hoge jeugdwerkgelegenheid in Nederland, dat wil zeggen de hoeveelheid jongeren die deelnemen aan de arbeidsmarkt, dan springt juist de onwaarschijnlijke hoeveelheid kleine baantjes onder jongeren in het oog: meer dan een half miljoen jongeren werken minder dan twaalf uur per week, waarvan een derde zelfs minder dan vier uur. Dit zijn geen serieuze banen voor jongeren die het onderwijs hebben verlaten, maar bijverdienactiviteiten naast school en studie. Samengeteld met grotere banen tussen de 12 en 35 uur per week heeft ruim drie kwart van alle 1,2 miljoen werkende jongeren een deeltijdbaan.³² Statistisch gezien is dit een massief verschijnsel, maar toch ontgaat het de internationale arbeidsstatistiek: die telt elke werkende en elke baan volledig mee ongeacht het aantal uren dat er gewerkt wordt. Veel Europese landen hebben daarom geen idee van de enormiteit van dit parttime verschijnsel – uitzonderingen zijn Denemarken (twee derde van de jongeren in deeltijd), en Finland, Zweden, en Groot Brittannië (ieder de helft), die toch allemaal nog ver achterblijven bij Nederland.

Ook voor de vergelijking binnen ons land met vroegere jaren is dit van belang omdat deze baantjes voortdurend aan belang winnen. Tegenwoordig werkt bijna de helft (43 procent) van alle werkende jongeren minder dan twaalf uur. Terwijl dit aan het eind van de jaren 80 nog minder dan twintig procent was. En eind jaren 70 lag het aantal kleine én grote deeltijdbanen samen nog onder de twintig procent.

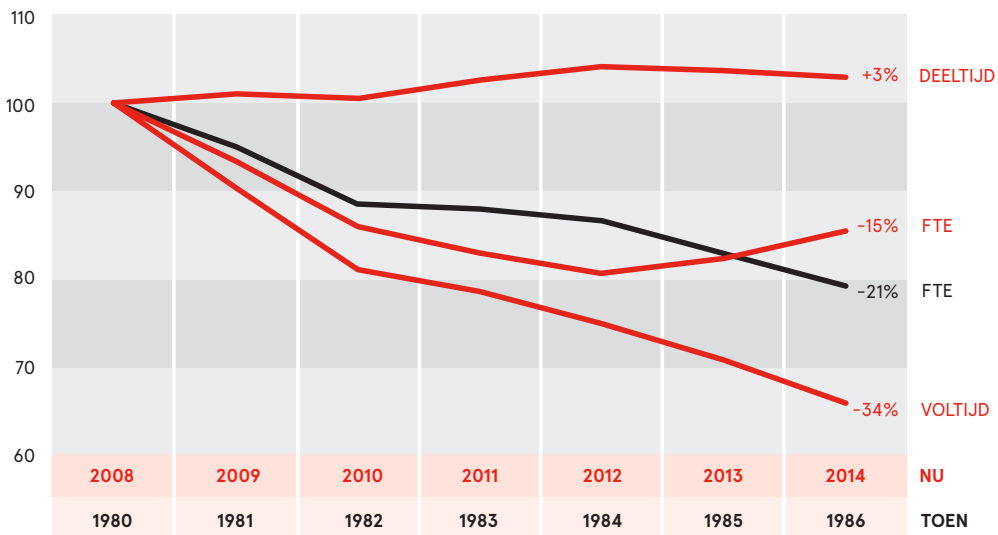
De keerzijde van deze stijging is een sterke daling van het aantal voltijdbanen (35+ uur/week) van jongeren terwijl zij deze juist nodig hebben voor een goede start op de arbeidsmarkt. Onder werkende jongeren daalde het aandeel van voltijdwerk in dertig jaar tijd van drie kwart naar minder dan een kwart. Het aandeel onder alle 2 miljoen jongeren in ons land, dus niet alleen de werkende jongeren, bedraagt minder dan 15 procent. Alleen Griekenland, Spanje en Italië scoren nog lager; in de overige EU-landen is het gemiddeld bijna 25 procent – duidelijk hoger dan bij ons.

DIEPERE CRISIS NU DAN IN DE JAREN 80

We moeten dus niet gewoonweg kijken naar het aantal baantjes dat door jongeren wordt ingevuld om een goed beeld te krijgen van hun positie op de arbeidsmarkt. Maar waar moeten we dan wél naar kijken? Het beste is om deeltijd- en voltijdbanen te tellen naar rato van hun uren en de werkgelegenheid te berekenen in voltijdequivalenten (fte). Dit ‘volume’ geeft doeltreffend aan hoeveel werk jongeren verrichten waarvoor ze een loon verdienen.

We zien in figuur 3 een sterk afkalven van de fte-werkgelegenheidsgraad op die twee miljoen jongeren.³³ Over de zes jaar die zijn verlopen sinds het begin van de crisis in 2008, daalde dat werkgelegenheidsvolume voor jongeren met 21 procent. De grafiek laat ook zien dat deze daling inmiddels fors groter is dan de 15 procent daling zes jaar na de diepe recessie van 1980. Tot 1984 was de daling het grootste, 19 procent, en daarna ging de beweging weer omhoog, nu is het tegendeel het geval. Voor de huidige daling is vooral de enorme achteruitgang van voltijdbanen verantwoordelijk: 125.000 er af in zes jaar tijd. Er zijn er nu nog 270.000 over. De voltijdwerkgelegenheidsgraad daalde op die manier met 34 procent. Wie mocht denken dat deze afname van voltijdbanen wordt goedgemaakt door een groei van deeltijdwerk: dat valt tegen. Diezelfde periode toont een heel beperkte groei met 3 procent van de parttime werkgelegenheid. Deze betreft ook nog uitsluitend de kleine baantjes, die met 10 procent stegen. De deeltijdbanen tussen 12 en 35 uur daalden met 5 procent. Grafiek 3 laat trouwens duidelijk zien dat het in 2010 even iets beter leek te gaan, totdat de eurocrisis en het daaromheen gevoerde bezuinigingsbeleid daar korte metten mee maakten.

FIGUUR 3 JEUGDWERKGELEGENHEIDSGRAAD OP GEHELE JONGERENBEVOLKING, JAREN '80 EN NU



Bron: NU: CBS/Statline (data na correctie vanaf 2003); TOEN: Salverda (1992), *Youth Unemployment: Dynamics of the Dutch labour market 1955-1988*. Tabellen C1 en C1 (arbeidsjaren in plaats van FTE).

Deze cijfers betreffen de gemiddelde ontwikkeling van alle jongeren tezamen. Daarachter schuilen nog veel negatievere ontwikkelingen voor twee belangrijke deelgroepen. Onder lageropgeleide jongeren en jongeren uit niet-westerse etnische groepen daalde de voltijdwerkgelegenheidsgraad met maar liefst bijna vijftig procent.

Het zal niet verbazen dat tegelijkertijd ook de vaste banen van jongeren in hoog tempo zijn verdwenen. Deze werkgelegenheidsgraad daalde van 28 procent naar 17 procent sinds 2008. Het betekent een versnelling van een trendmatige daling die daarvoor al gaande was: in 2001 ging het nog om 38 procent. Flexibele contracten vormen op dit moment de realiteit voor twee derde van alle jonge werknemers. De massale kleine baantjes en flexibele contracten maken langzamerhand het werk van jongeren eerder tot een liefhebberij dan een serieuze start van een arbeidsmarktcarrière die in het eigen levensonderhoud kan en moet voorzien. Van alle jongeren is in 2013 nog slechts 15 procent 'economisch zelfstandig' – zoals gedefinieerd in overheidsbeleid: een verdienste van zeventig procent van het volwassen minimumloon of meer. Opnieuw is sprake van een neerwaartse trend (nog 26 procent in 2001) met een versnelde daling vanaf 2008.

DE JEUGDWERKLOOSHEID VEEL HOGER DAN VELEN DENKEN

Net als de jeugdwerkgelegenheid doet ook de Nederlandse jeugdwerkloosheid het goed – op het eerste gezicht. Het Nederlandse jeugdwerkloosheidscijfer is volgens de internationale statistieken 12 procent. Dat is de helft lager dan het gemiddelde in de Europese Unie. Er zijn in de hele EU maar twee landen die het beter doen: Duitsland en Oostenrijk (beide acht procent).

Maar het lage Nederlandse cijfer vloeit automatisch voort uit het bovenstaande: alle baantjes, hoe klein ook, worden meegeteld in de beroepsbevolking waarover het werkloosheidspercentage wordt berekend. De kleine baantjes waar Nederland er zo veel van kent, kennen de meeste andere landen niet of nauwelijks. Daarom vertekenen ze de Nederlandse prestaties in een internationale vergelijking. Ze stellen de jeugdwerkloosheid veel te gunstig voor en roepen het gevaar op dat beleidsmakers achterover gaan leunen.³⁴

Laten we eens kijken wat er gebeurt als we aannemen dat het om voltijdbanen moet gaan, omdat jongeren voor een goede start op de arbeidsmarkt zijn aangewezen op substantiële banen. Dan zou het Nederlandse jeugdwerkloosheidscijfer uitkomen op 37 procent, drie maal zoveel als de genoemde 12 procent! Alleen het bekende rijtje landen die geteisterd worden door de Eurocrisis, doet het slechter – Griekenland, Italië, Spanje, Ierland, Portugal en Cyprus halen samen 61 procent. Maar het gemiddelde van de overige Europese landen (26 procent) ligt fors lager dan dat van Nederland. Als we dezelfde berekening uitvoeren voor Duitsland en Oostenrijk verandert er weinig, respectievelijk tien en 11 procent. Zij houden dan ook veruit het laagste niveau.

Zouden we niet met voltijdbanen rekenen maar met banen vanaf twintig uur per week, dan komen we in het midden uit: het Nederlandse jeugdwerkloosheidscijfer verdubbelt van 12 naar 24 procent. Dat is even ‘goed’ als het gemiddelde van de andere EU-landen, behalve het rijtje crisisl landen (54 procent). En ook nu weer blijven Duitsland en Oostenrijk (tien procent) het veel en veel beter doen dan wij. Verdiscontering van de tijdsstructuur levert dus een heel ander beeld op.

Ik noemde al de bovengemiddelde werkgelegenheidsdalingen voor laagopgeleide jongeren en niet-westerse minderheden. Het kan daarom niet verbazen dat ook hun werkloosheid boven het jongerengemiddelde ligt. Voor laagopgeleiden ruim de helft hoger: 43 procent tegenover de 26 die we vonden toen we met banen vanaf twintig uur rekenden. En voor niet-westerse etnische minderheden bijna twee maal zo hoog: 49 procent in plaats van die 26. Hun probleem is groter ook als ze niet laagopgeleid zijn maar verder hebben doorgeleerd. Het verschil tussen jonge mannen (23 procent) en vrouwen (29 procent) is verhoudingsgewijs klein, maar het is een stuk groter tussen laagopgeleide mannen (35 procent) en vrouwen (54 procent).

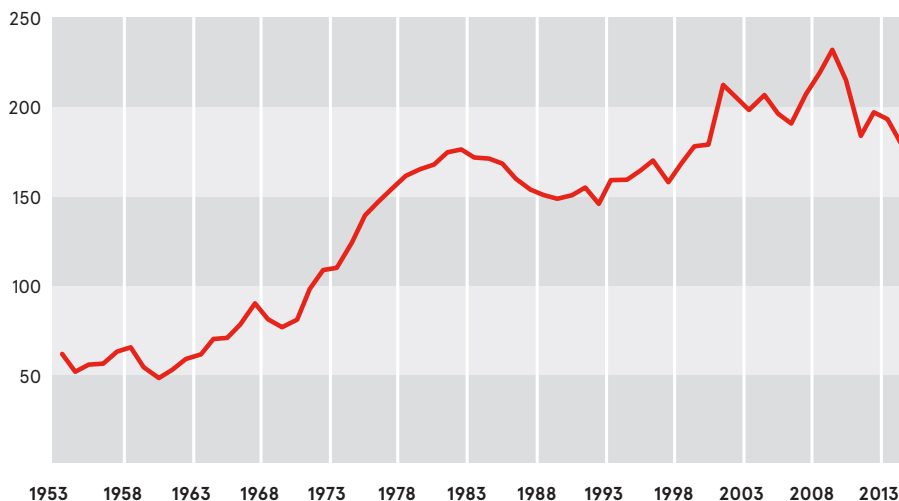
Merk op dat het bij werkloosheidscijfers steeds gaat om personen die desgevraagd aangeven dat ze actief zoeken naar een baan en daarvoor ook beschikbaar zijn. Juist voor jongeren verschilt dat cijfer sterk van de 'geregistreeerde' werkloosheid, die alleen de werklozen omvat die vanwege een uitkering verplicht zijn zich te melden bij de UWV. Beide cijfers waren bijna identiek tijdens de crisis van de jaren 80, maar nu is er een verschil van dag en nacht. De geregistreeerde jeugdwerkloosheid bedraagt slechts enkele procenten, dat is ruwweg een tiende deel van de CBS-werkloosheid. Met andere woorden, de meeste werkloze jongeren maken de gang naar de UWV niet meer – simpelweg omdat zij geen uitkeringsrechten hebben die hen daartoe verplichten en het hen verder niet veel helpt om een baan te vinden (zie hiervoor ook de bijdrage van Trudie Knijn elders in deze bundel). Werkloze jongeren blijken voor meer dan de helft onderwijs te volgen van waaruit ze actief zoeken; vroeger was onderwijs voor werklozen een *no-go area* omdat uitkeringsbepalingen het volgen van een studie niet toestonden.

DE JEUGDWERKLOOSHEID STRUCTUREEL STEEDS HOGER

Vaak wordt gezegd dat de werkloosheid onder jongeren twee maal zo hoog is als gemiddeld. De relatieve jeugdwerkloosheid bedraagt dan 200 als de algemene werkloosheid op 100 wordt gesteld. Die verhouding klopt ruwweg op dit moment, maar niet in historisch perspectief. Dan blijkt het een recent verschijnsel. Figuur 4 laat zien hoe de relatieve jeugdwerkloosheid langdurig stijgt (conform oude CBS definities berekend over banen vanaf 12 uur per week). Tot circa 1970 was de jeugdwerkloosheid kleiner dan de algemene werkloosheid, wie kan zich dat nu nog voorstellen?! Daarna steeg ze snel tot een eerste hoogtepunt van circa 175 tijdens de crisis van de jaren 80. Sinds het begin van deze eeuw ligt ze hoger dan ooit en duidelijk boven die eerder behaalde top.

Wat de oorzaken van deze structurele groei zijn, is niet met zekerheid te zeggen. Het is niet eenvoudigweg aan de jongeren zelf toe te schrijven: hun opleiding is alleen maar gestegen, hun lonen zijn achtergebleven hebben we gezien en de invloed van de bijna afwezige uitkeringen kan niet anders dan miniem zijn. De algemene verschuiving in de werkgelegenheidsstructuur van industrie naar diensten en de sterk toegenomen arbeidsmarktconcurrentie van volwassen vrouwen, juist in de dienstensector, lijken betere kandidaten voor een verklaring. Om de stijgende trend te keren moet op dergelijke ontwikkelingen een antwoord gevonden worden.

FIGUUR 3 RELatieve JEUGDWERKLOOSHEIDSGRAAD TEN OPZICHTE VAN DE ALGEMENE WERKLOOSHEID



Bron: Salverda (1992), *Youth Unemployment: Dynamics of the Dutch labour market 1955-1988*, en berekeningen uit CBS/Statline

Bovendien blijkt dat jongeren zich terugtrekken uit de arbeidsmarkt. We kunnen dit zien doordat de arbeidsparticipatie van jongeren sinds de crisis met vier procent is afgenomen. Dit wil zeggen dat ze geen werk hebben en het ook niet zoeken. Hadden deze jongeren zich niet teruggetrokken en waren ze actief gebleven op de arbeidsmarkt dan zou de jeugdwerkloosheid sinds 2008 twee maal zo sterk gestegen zijn.

Een vraag waar velen zich zorgen over maken, is wat doen deze jongeren dan wél? Het antwoord hierop is dat ze in het onderwijs blijven, maar dan zonder te werken of een baan te zoeken. Het kan ook dat deze jongeren helemaal wegvallen buiten de arbeidsmarkt en het onderwijs, maar die cijfers lijken recent weinig veranderd te zijn.

NEDERLANDSE JONGEREN COMBINEREN ONDERWIJS EN WERK

De jeugdwerkgelegenheid in ons land is niet zo opvallend hoog omdat er maar weinig nog onderwijs zouden volgen. Integendeel, met 74 procent van alle jongeren die onderwijs volgen in 2012 is Nederland één van de zeven EU-landen met een onderwijsdeelname van meer dan zeventig procent; gemiddeld ligt de onderwijsparticipatie van jongeren in de Europese Unie op 65 procent. De hoge werkgelegenheid is dan ook het gevolg van een uitzonderlijk grote

overlap tussen onderwijs en arbeidsmarkt; jongeren volgen onderwijs én werken tegelijkertijd. Sterker: Nederland is min of meer wereldkampioen op dit gebied. Die overlap bestaat voor het overgrote deel uit de hierboven beschreven kleine baantjes. En mede daardoor is ons land óók wereldkampioen deeltijdwerken. Velen beschouwen deze situatie als gunstig. Zij zien echter over het hoofd dat lageropgeleide jongeren hierdoor steeds vaker aan het kortste eind trekken op de arbeidsmarkt. Bovendien zorgt de overlap van onderwijs en werk bijna ongemerkt ook voor een sterke segmentering in de arbeidsmarkt van jongeren. De arbeidsdeelname vanuit jongeren die nog onderwijs volgen, ziet er namelijk heel anders uit dan van jongeren die het onderwijs al verlaten hebben. De eerste groep werkt voor het overgrote deel in (kleine) deeltijd en de tweede groep werkt grotendeels voltijds. De sterke daling van het aantal voltijdbanen sinds 2008 treft dan ook vooral degenen die het onderwijs al verlaten hebben.

Ondanks grote verschillen in de aard van de deelname van beide groepen jongeren, bedienen beide wel één samenhangende arbeidsmarkt waar grotendeels hetzelfde soort werk wordt gedaan. Drie kwart van alle banen van onderwijsvolgende jongeren betreft elementaire en lagere beroepen. Bij de banen van onderwijsverlaters gaat het om de helft. Deze elementaire en lagere beroepen worden voor drie-kwart vervuld door onderwijsvolgers en slechts voor een kwart door onderwijsverlaters. Het betekent dat jongeren die eerder uitgeleerd zijn en hun weg proberen te vinden in de arbeidsmarkt van eenvoudiger beroepen, worden geconfronteerd met een enorme en groeiende concurrentie van anderen die doorleren combineren met kleine baantjes. Twee derde van alle elementaire en lagere beroepen betreft dan ook kleine baantjes, en slechts een zesde voltijdbanen. Die weinige voltijdbanen vormen wel bijna de helft van alle voltijdbanen van jongeren. Tot slot worden deze elementaire en lagere beroepen steeds minder vervuld door lageropgeleide jongeren, voor wie ze in principe geschikt zijn. Hun aandeel daalde van zeventig procent in 2002 naar de helft in 2011 (laatste gegevens). Met andere woorden: een groot en toenemend deel van de beschikbare werkplekken voor jongeren wordt ingenomen door beteropgeleide jongeren. Die betere opleiding maakt de concurrentie alleen maar sterker.

Kortom, het combinatiescenario van leren en werken oefent op deze manier een sterke invloed uit op de werking van deze arbeidsmarkt. Wie nog onderwijs volgt, zoekt iets dat gemakkelijk te combineren is wat betreft inspanning, werktijd en reistijd. Deze groep heeft groot belang bij kleine laaggeschoolde baantjes, maar dat gaat wel ten koste van degenen die niet verder kunnen leren en juist op dat werk zijn aangewezen. Voor hen zijn meer werkuren onmisbaar om in hun levensonderhoud te kunnen voorzien.

De sterke verruiming van de mogelijkheid in 1995 en 2000 om bij te verdienen door studenten zonder dat dit ten koste gaat van hun studiefinanciering heeft sterk bijgedragen aan de populariteit van dit combinatiescenario. Het feit dat de verschuldigde inkomstenbelasting op jaarbasis wordt bepaald, waardoor inkomen uit kleine en korte baantjes nauwelijks of niet belast wordt, vergroot natuurlijk de aantrekkingskracht van deze banen op studenten en scholieren nog eens. Het versterkt ook hun positie in de arbeidsmarktconcurrentie met schoolverlaters die belang hebben bij voltijds werk. Voor hen pakt het belastingregiem vanwege de jaarverdiensten bovendien minder gunstig uit.

Tot slot nog dit: meer dan de helft van alle werkloze jongeren volgt dus ook onderwijs. Hoe hoger hun opleidingsniveau, hoe vaker ze in het onderwijs blijven én een baan zoeken. Dat ligt voor de hand wanneer we ervan uit gaan dat lageropgeleiden die werk zoeken uitgeleerd zijn en niet langer in het onderwijs willen en kunnen blijven. Het is echter de vraag of de combinatie van onderwijs en werkloosheid wel zo aantrekkelijk blijft na de veranderingen die de regering in september wil doorvoeren in de studiefinanciering. De stufi die werklozen nu nog financieel soelaas biedt om een opleiding te volgen, valt dan weg. Dat zal een langer verblijf in het onderwijs in afwachting van een baan financieel minder aantrekkelijk maken. De betrokkenen staan dan wellicht alsnog op de stoep van de sociale dienst voor een uitkering.

GERICHTE ACTIE IS NODIG

De problemen op de Nederlandse jeugdwereldmarkt zijn veel groter dan ze op het eerste gezicht lijken. Het enorme aantal kleine baantjes vertekent de werkgelegenheid sterk opwaarts en de werkloosheid sterk neerwaarts. Voor de Nederlandse jongeren zijn bijzonder weinig voltijdbanen beschikbaar – alleen Griekenland, Italië en Spanje doen het slechter. De weinige voltijdbanen zijn nog eens extra getroffen door de financiële crisis. Ook pakken de ontwikkelingen sinds de start van de crisis slechter uit voor de jeugdwerkgelegenheid dan tijdens de diepe recessie van de jaren 80 – die toch in het geheugen gegrift staat vanwege de enorme jeugdwerkloosheid.

De kleine baantje spruiten voort uit een internationaal uniek grote overlap tussen onderwijs en arbeidsmarkt. Jongeren die nog onderwijs volgen, combineren dat met kleine laagopgeleide baantjes. Ze concurreren daardoor degenen die het onderwijs hebben verlaten en op dezelfde lagere beroepsniveaus zijn aangewezen. Er is onvoldoende besef van deze sterke segmentering van het jeugdwereldaanbod afhankelijk van de positie van jongeren in en buiten het onderwijs. De slechte situatie raakt lager opgeleide jongeren en jongeren uit etnische

minderheden nog het meest. Hun voltijdwerkgelegenheid is sinds 2008 bijna gehalveerd, hun werkloosheid nadert de 50 procent als we er rekening mee houden dat zij grotere banen nodig hebben.

Er is geen reden om te denken dat jongeren zich door hun loonontwikkeling uit de markt geprijsd zouden hebben. Hun loon maakt samen met het minimumjeugdloon al langdurig bijna pas op de plaats met een haast onveranderd koopkrachtniveau. Het is sterk achtergebleven bij de loonontwikkeling van ouderen. De verhouding ten opzichte van ouderen ligt ook lager dan in de meeste andere Europese landen. Zo'n laag jeugdloon werkt verslavend voor werkgevers en concurreert ouderen weg.

In het regeringsbeleid bungelt de jeugdwerkloosheid er een beetje bij. De zorg daarvoor is uitbesteed aan een 'ambassadeur' die geen geld heeft om woorden in daden om te zetten maar het van haar enthousiasme moet hebben. Het beleid lijkt er zelfs na zes jaren van drastische daling van de jeugdwerkgelegenheid helemaal niet op uit om werk voor jongeren te creëren. Integendeel, die werkgelegenheidsdaling weerspiegelt juist het beleid van bezuiniging en herstructurering dat sinds 2011 nog is opgevoerd. In plaats van werk wordt er op gegokt op dat jongeren wel in het onderwijs zullen blijven: *let them eat education*. Velen doen dat inderdaad – de helft van alle jeugdwerklozen. Zij blijven van daaruit zoeken naar een baan. Het is een tweederangsoplossing die de problemen naar de toekomst verschuift. De kans bestaat ook dat de beëindiging van de studiefinanciering over enkele maanden deze oplossing op losse schroeven zal zetten. Waarom betalen voor onderwijs terwijl je in werkelijkheid een baan wilt?

Meer onderwijs is ook helemaal geen oplossing voor wie niet verder kán leren. Voor die groep zijn de problemen dan ook nog een paar maten groter dan voor de andere jongeren. En ze worden alleen maar groter als de concurrentie met kleine baantjes vanuit het onderwijs nóg sterker wordt. Het probleem is zo ernstig voor de betrokkenen en potentieel zo maatschappelijk bedreigend dat gerichte actie niet uit kan blijven. Het is nog niet te laat om te voorkomen dat de put pas gedempt wordt als het kalf verdronken is. In de jaren 80 kwam pas na jarenlange discussie het jeugdwerkgarantieplan tot stand, op een moment dat het niet meer nodig was. Die luxe kan ons land zich nu niet permitteren.

Wiemer Salverda is emeritus-directeur Amsterdams Instituut voor Arbeidsstudies AIAS en hoogleraar Arbeidsmarkt en Ongelijkheid bij het Amsterdam Centre for Inequality Studies AMCIS, Universiteit van Amsterdam

**“JEUGDLON
NIET MEER
TIJD” TON**

**EN ZIJN
VAN DEZE
WILTHAGEN**

DE SLAG OM JE TOEKOMST
4 APRIL 2015 / UTRECHT



YOUNG & UNITED

DE SLAG
OM JE
TOEKOMST

YOUNG & UNITED



SB Een 18-jarige heeft maar recht op 45,5 procent van het wettelijk minimumloon. Wat vindt u daarvan?

TW "Dat is historisch zo gegroeid. We weten ook waarom. Vroeger hadden mensen een baan voor het leven en kenden we een soort impliciet contract. De eerste jaren verdiende je wat minder dan je productiviteit rechtvaardigde en de laatste jaren iets meer. Dat verschil werd opgevangen door de interne arbeidsmarkt, door het bedrijf zelf dus. Tegenwoordig werken de meeste mensen echter niet meer hun hele leven voor één baas. Dat impliciete contract is dus verbroken en daarmee is ook de legitimiteit van het jeugdloon komen te vervallen."

"Er is nog een reden waarom het jeugdloon in de arbeidsmarkt van vandaag geen goed instrument is. De groep jongeren wordt steeds kleiner. Zij zullen langer moeten doorwerken tot hun pensioen en moeten veel meer mensen verzorgen. De productiviteit van deze jongeren dient beloond te worden met een volwaardig loon."

SB Het jeugdloon afschaffen dus?

TW "Ja, het jeugdloon moet weg. Maar ik bepleit wel een geleidelijke afbouw. De jeugdwerkloosheid is hardnekkig en ik ben bang dat als het jeugdloon abrupt wordt afgeschaft we daar een groter werkloosheidsprobleem voor terug krijgen. Een oplossing hiervoor is om te kijken hoe jongeren genoeg relevante werkervaring kunnen opdoen voordat ze beginnen met werken."

SB Bedrijfsscholen zijn bijna helemaal verdwenen in Nederland. Terwijl jongeren in een praktische leeromgeving juist veel ervaring kunnen opdoen, en dan ook al verbonden zijn aan een bedrijf. Zouden bedrijven niet weer opnieuw meer verantwoordelijkheid kunnen nemen voor zulke leerwerktrajecten, zoals in Duitsland en Oostenrijk?

TW "Ja, het zou een goede ontwikkeling zijn als bedrijven die verantwoordelijkheid weer oppakken. In Duitsland moeten jongeren die van school komen zich nog twee of drie jaar ontwikkelen voordat ze productief ingezet kunnen worden. In zo'n geval zou afwijking van de algemene regeling die jeugdloon niet meer toestaat, te rechtvaardigen zijn indien het tijdelijk is én er een inspanningsverplichting van bedrijven tegenover staat."

SB We hebben in Nederland twee lagelonensectoren. Ongeveer de helft van alle werknemers in de horeca is onder de 25 jaar en in de detailhandel is dat al bijna een derde. Raar toch, dat deze sectoren drijven op de lage lonen van jongeren?

TW "Dat is een feitelijke ontwikkeling, die enerzijds te maken heeft met de lage lonen, maar ook met het soort werknemers dat gevraagd wordt. In de horeca werken ze graag met jeugd. Dat begrijp ik wel. In een sector als de horeca zie je ook goed het probleem van het loon. Het jeugdloon moet verdwijnen. Dat staat buiten kijf. Maar we moeten er ook voor waken dat daardoor niet een hele sector in het ravijn stort of dat jongeren geen werk meer krijgen. Bijzondere openingsclausules zoals ze nu in Duitsland toepassen bij de invoering van het minimumloon zijn het verkennen waard. Een andere mogelijkheid is bedrijven in bijzondere gevallen tijdelijk de mogelijkheid geven af te wijken van het volwassenloon. Denk aan een strandtent met slecht weer bijvoorbeeld."

SB Jongeren hebben ook steeds minder inkomenszekerheid en blijven steeds langer thuis wonen omdat ze te weinig verdienen. Voor een deel komt dit door de doorgeslagen flexibilisering van de arbeidsmarkt; meer dan de helft van de jongeren tot 25 jaar heeft tegenwoordig een onzeker contract. Is dat een goede ontwikkeling voor de jongeren en voor Nederland?

TW "Uit recent onderzoek van ons blijkt dat intussen al zestig procent van de jongeren op de arbeidsmarkt komt met een flexcontract en dus een onzekere positie heeft. Dat betekent niet alleen een gebrek aan loon, maar het heeft ook negatieve gevolgen voor de ontwikkelingsmogelijkheden en de bestaanszekerheid van jongeren.

Wat mij betreft is dit wel een breder probleem dan het jeugdloon alleen. Gebrek aan werkzekerheid is een fundamenteel vraagstuk op de arbeidsmarkt zoals we die vandaag kennen. De afgelopen decennia hebben we de arbeidsmarkt geflexibiliseerd, maar we hebben niets gedaan aan het vaste contract. Ik ben bang dat de nieuwe wetgeving hieromtrent, de Wet Flex en Zekerheid, dit probleem niet gaat oplossen, maar juist gaat versterken. Ik vind het heel jammer dat het zo gelopen is."

Ton Wilthagen is hoogleraar institutionele-juridische aspecten van de arbeidsmarkt en directeur van Reflect, onderzoeksinstituut van Tilburg University



VAN MAAGDENHUIS NAAR MAAGDENHUIS: INSPRAAK ÉN KWALITEIT TOM HOVEN

In de jaren tussen de bezetting van het Maagdenhuis in 1969 en die in 2015 is er veel veranderd in het (hoger) onderwijs. Van de manier waarop universiteiten bestuurd worden en de inspraak van studenten daarop, tot de wijze van financiering van het onderwijs en de gevolgen daarvan voor de kwaliteit. Die veranderingen vinden hun weerslag in de waarde van studeren en studenten in de maatschappij. Het heeft Nederland een verloren generatie van plofstudenten gebracht.

De eerste bezetting van het Maagdenhuis in 1969 ging over meer inspraak voor studenten. Zo'n 46 jaar later, bezetten studenten opnieuw het bestuurlijk centrum van de UvA. Waarom? Omdat ze meer inspraak willen. Alles wat studenten in 1969 hebben gewonnen, is in de tussenliggende periode afgebroken en moet nu in 2015 opnieuw worden bevochten.

De overeenkomsten springen onmiddellijk in het oog. Maar de verschillen tussen 1969 en 2015 zijn groot. Zo werd het volgen van onderwijs rond de jaren 70 vooral gezien als verheffend en was het maatschappelijke belang van onderwijs voor iedereen duidelijk. De eisen van de studenten toen om inspraak te hebben

in de besluitvorming in het onderwijs werden ook serieus genomen. Terwijl in 2015 een veel gehoord argument is dat studenten de verantwoordelijkheid van mede-beheer niet aan zouden kunnen. Dit is tekenend voor de verandering in het beeld dat er leeft van jongeren de afgelopen decennia. Van jongvolwassenen die uitstekend in staat zijn tot het vormgeven van hun eigen leven naar consumenten. Maar het is ook tekenend voor de veranderde positie die onderwijs inneemt in de samenleving.

Naar aanleiding van de eerste Maagdenhuisbezetting en de maatschappijbrede roep om meer democratie nam de politiek een aantal spraakmakende beslissingen in de aansturing van het hoger onderwijs. De invoering van de Wet op het Universitair Bestuur (WUB) in 1970 regelde dat studenten en docenten een belangrijke stem kregen in de besluitvorming op universiteiten. Het bestuur werd daardoor meer een uitvoerend orgaan dat in dienst stond van een Raad van democratisch gekozen studenten en docenten. Een prachtig systeem, dat regelde dat degenen die het dichtst bij het onderwijs staan ook daadwerkelijk de dienst uitmaken. Vanuit de politiek en de maatschappij was het vertrouwen er dat studenten en de docenten gezamenlijk deze verantwoordelijkheid aankonden. Een kwart eeuw zijn onze universiteiten volgens dit systeem bestuurd en werden diverse successen geboekt. Tot in de jaren 90 de politiek onder onderwijsminister Ritzen het tijd vond voor een 'modernisering' van de aansturing van universiteiten. De wet Modernisering Universitaire Bestuursorganisatie (MUB) gooide de wijze van besturen volledig om en het bestuur van een universiteit werd opnieuw leidend.

RENDEMENTSFETISJISME

De wijzigingen in de besluitvorming binnen het onderwijs hebben ook vergaande gevolgen gehad voor de invulling ervan. De vergrote rol van het bestuur van onze onderwijsinstellingen leidde ertoe dat de invulling van het onderwijs zich meer richtte op output en cijfers dan op inhoud. Tegenwoordig regeren vooral de studierendementen het onderwijs: het studietempo is belangrijker geworden dan de kwaliteit van de studie. Zo is nu zelfs de financiering van hogescholen en universiteiten deels afhankelijk van het studietempo en studierendementen. Sinds 2012 is zeven procent van de bekostiging voor hoger onderwijsinstellingen afhankelijk van prestatieafspraken tussen de onderwijsinstellingen en de minister. Deze afspraken omvatten verschillende targets bijvoorbeeld over de profilering van de instellingen, het aantal studenten dat deelneemt aan excellentietrajecten, maar ook over studierendementen onder de noemer van 'studiesucces'. Die term studiesucces, waaronder zaken als studieswitch, uitval en bachelorrendementen vallen, geeft goed weer hoe er door sommigen tegenwoordig over

onderwijs wordt gedacht. Studiesucces is blijkbaar meetbaar aan de hand van hoe snel mensen afstuderen in plaats van hoe goed ze worden opgeleid. Daarnaast geeft het een zeer perverse financiële prikkel aan het hoger onderwijs. Voor instellingen is het namelijk financieel belangrijk dat studenten snel afstuderen, want als ze de targets niet halen, kost dat veel geld. Op deze manier moedig je fenomenen als 'genadezesjes' aan, terwijl die juist de kwaliteit van ons onderwijs onderuit halen.

De ironie wil, dat hoewel de rendementsafspraken zijn gemaakt tussen de besturen van de onderwijsinstellingen en de minister, het uiteindelijk de studenten zijn die sneller moeten gaan studeren om de instellingen hun targets te laten halen. Uiteindelijk zijn de studenten dus de dupe. Zij moeten sneller studeren, want anders krijgt hun onderwijsinstelling minder geld. En als ze het niet kunnen bijbenen, dan moeten ze de opleiding verlaten door een bindend studieadvies (BSA), een verplichte propedeuse in 2 jaar (P-in-2), een verplichte master in 2 jaar (M-in-2), een bachelor in 4 jaar (B-in-4) of een van de andere doorgeslagen maatregelen, die zijn voortgekomen uit het rendementsfetisjisme. Helaas is het rendementsfetisjisme met zijn output- en kwantiteit-gestuurde financiering niet beperkt gebleven tot het hoger onderwijs. Neem bijvoorbeeld de 1.040-uren-norm op de middelbare scholen. Ook zo'n kwantiteitseis, die niets zegt over de kwaliteit van het onderwijs.

FINANCIËLE PRIKKELS

Met de komst van het leenstelsel zien we nog een duidelijk voorbeeld van het veranderde denken over onderwijs in de maatschappij en de politiek. 'Studeren is investeren' heette in 2011 een eerdere poging tot het invoeren van een leenstelsel. Die benaming geeft goed weer hoe een aantal politieke partijen denken over de waarde van studeren. Zij zien het namelijk vooral als een kans voor het individu: een investering in jezelf die zich later zal terugbetalen. Het maatschappelijke en het publieke profijt van goed opgeleide Nederlanders is daarbij uit de vergelijking gelaten. Terwijl in Nederland het economisch profijt van goed onderwijs voor het publiek juist hoger is dan het economisch profijt voor de student zelf. Nederland is hier behoorlijk uniek in gezien het feit dat dit maar dit maar in twee andere OESO-landen het geval is. Bovendien gaat alleen maar kijken naar het economisch profijt van studeren voorbij aan andere aanzienlijke voordelen van een hoogopgeleide samenleving. Die kent namelijk minder criminaliteit en minder vraag naar zorg, bijvoorbeeld.

Het leenstelsel is gebaseerd op het idee dat de hoogopgeleide later meer gaat verdienen dan een laagopgeleide. Maar is dat ook de realiteit? Helaas alleen maar als er naar gemiddelden wordt gekeken: een afgestudeerd hbo-verpleegkundige

bijvoorbeeld, verdient vaak maar net iets boven het minimumloon. Dit terwijl diens bijdrage aan de maatschappij aanzienlijk is, temeer daar we in de toekomst juist veel verpleegkundigen nodig hebben door de vergrijzing. Kijkend naar puur het inkomen, kan je je afvragen wie er straks onder het leenstelsel nog Verpleegkunde gaat studeren, wetende dat je met een schuld van 30.000 euro blijft zitten die je met je loon niet af kan betalen en waar je dus 35 jaar lang aan vastzit.

Financiële prikkels zorgen ervoor dat studenten financieel reageren en bij hun studiekeuze rekening gaan houden met zaken als baangarantie en startsalaris. Terwijl ook voor deze zaken geldt dat in het verleden behaalde resultaten geen garanties bieden voor de toekomst. Studies in de ICT boden vijf jaar geleden één van de hoogste baangaranties, maar staan momenteel helemaal onderaan die ranglijsten.

Voor afgestudeerde ICT'ers zijn er helaas weinig andere opties dan met zijn allen te blijven zoeken naar banen die er niet zijn. Het volgen van een tweede studie om je te laten omscholen is namelijk onbetaalbaar: onderwijsinstellingen mogen voor tweede studies aanzienlijk meer vragen. Dit heeft als gevolg dat sommige studies in Nederland voor studenten die al een studie hebben afgerond, meer dan 20.000 euro per jaar kosten.

SCHULDENGENERATIE

Het leenstelsel geeft daarnaast ook een heel naar signaal af aan onze ambitieuze jeugd. Wil je je als jongere verder ontwikkelen om zo een bijdrage aan de maatschappij te leveren? Dan zal je het geld dat je hiervoor nodig hebt, moeten lenen. Terwijl de overheid op elk ander vlak waarschuwt voor leningen, worden jongeren bijna verplicht een lening aan te gaan om hun capaciteiten verder te ontplooiën.

De studieschulden zullen de komende jaren naar verwachting flink toenemen. Waar de gemiddelde studieschuld bij afstuderen in 2008 nog 10.000 euro was, is die in 2013 al 15.000 euro. Over vijf jaar zal dat bedrag naar verwachting tussen de 24.000 en 30.000 liggen. Een immens groot bedrag met een afbetaaltermijn van maar liefst 35 jaar. Een 17-jarige zal dus straks een studieschuld moeten aangaan waar hij of zij bijna tot aan zijn pensioen aan vast zit. Een schuld die door de rente ook nog eens doorgroeit met gemiddeld 2,5 procent. Want geld lenen kost geld, moeten alle financieringsmaatschappijen tegen hun klanten zeggen. Het is dan ook niet gek dat een deel van de huidige scholieren zegt door het leenstelsel straks niet te gaan studeren. Vooral bij de stap van mbo naar het hbo – een stap die momenteel ongeveer vijftig procent van de mbo-afgestudeerden zet – zien we dat 15 procent van de mbo'ers die niet meer zal zetten dankzij het leenstelsel. De enorme groei van de toegankelijkheid tot en deelname aan ons hoger onder-

wijs door het beurzensysteem uit 1986, wordt door het leenstelsel weer teniet gedaan. Alleen maar omdat de regering niet zelf wil investeren in onderwijs, maar dat uit de portemonnee van de student laat komen. “*We willen niet de staats-schuld laten oplopen, dus dan is dit de enige manier om te investeren in het onderwijs,*” zegt de VVD. De student zal dus zichzelf meer dan ooit in de schulden moeten steken omdat de VVD het huishoudboekje op orde wil hebben en niet echt durft te kiezen voor de broodnodige investeringen in onderwijs.

VERLOREN GENERATIE VAN PLOFSTUDENTEN

Als een student voor die ‘investering in jezelf’ nou nog kwalitatief goed onderwijs kreeg. Maar helaas, de groei van het aantal studenten – een verdrievoudiging ten opzichte van 1970 – gecombineerd met een wildgroei aan bezuinigingen en alle rendementsmaatregelen hebben ertoe geleid dat er voor verdieping tijdens een studie bijna geen ruimte meer is. De werkgroepen zijn steeds groter geworden en voor individuele begeleiding is bijna geen tijd meer. En het hoge studietempo zorgt ervoor dat de meeste studenten het standaardtraject van studie doorlopen, een diploma halen en op zoek gaan naar werk. Terwijl de studietijd die vaak samenvalt met die periode waarin mensen volwassen worden ook een moment zou kunnen zijn – en was – waarin jongeren zich kunnen ontwikkelen. Mogelijkheden genoeg. Er is vrijwilligerswerk, er kunnen extra vakken gevolgd worden, een jaar worden meegedraaid in het bestuur van een studentenvereniging of studenten kunnen zich via medezeggenschap op de universiteit inhoudelijk met de organisatie en invulling van het onderwijs bezighouden. Stuk voor stuk waardevolle toevoegingen voor zowel dat individu als voor de maatschappij als geheel. Door de reorganisatie van het onderwijs en de financiering is het steeds moeilijker voor studenten geworden om zich te committeren aan dergelijke tijdsbestedingen naast de studie. En dat wringt. Niet alleen voor de ontwikkeling die mensen zelf kunnen of willen doormaken, maar óók voor de baankansen van studenten. Ironisch genoeg namelijk ziet een werkgever graag sollicitanten die zichzelf naast hun studie hebben verbreed.

Het denken over onderwijs heeft de laatste decennia dus een omslag gemaakt. Werd onderwijs voorheen gezien als een kans voor de jeugd en de maatschappij, dan lijkt onderwijs nu vooral een investering te zijn die men vooral voor zichzelf zou moeten maken. Een studie verwordt zo tot een *business case* omdat het zowel voor de onderwijsinstelling als voor de student financieel aantrekkelijker is geworden om zo snel mogelijk door de studie te rennen. De student van de komende jaren zal vooral bezig zijn met balanceren tussen het halen van voldoende studiepunten om te mogen blijven, zijn of haar financiën en het opbouwen van een goed cv. Zichzelf ontplooien zal erbij inschieten.

Samengevat kunnen we over de positie van jongeren in de hedendaagse maatschappij simpel zijn, zij zijn de verloren generatie van dit moment. Ze hebben een hoge studieschuld, geen (vaste) baan, kunnen lastig een hypotheek krijgen en als ze pech hebben zitten ze in een huurwoning met een huurcontract voor maar 5 jaar. Niemand zou in zoveel onzekerheid willen leven, toch is het iets wat we veel jongeren in Nederland momenteel bijna verplichten.

Tom Hoven is voorzitter van de Landelijke Studenten Vakbond (LVSB).

HALF LOON VOOR
VOLWASSEN WERK?!



**“IK WIST
NIET WAT
IK ZAG TOEN
IK MIJN
LOONSTROOK
BEKEEK”**

ANNE-LOES

“Over twee weken moet ik naar de kaakchirurg. De behandeling wordt niet vergoed door de basisverzekering en ook mijn aanvullende verzekering dekt het niet. Ik lig daar al dagen wakker van. Dat is toch niet normaal? Ik heb een opleiding afgerond. Ik werk. Ik hoor niet bang te zijn dat ik de tandarts niet kan betalen.

Twee jaar geleden ben ik afgestudeerd aan de modevakschool, in de richting specialist mode/maatkleding. Het is een mooi vak. Ik ben er trots op dat ik het kan. Voor mijn stage heb ik nog kleding gemaakt voor de Belgische versie van Dancing With The Stars. Dat was echt een super tijd. Allebei de stageperioden trouwens. Je mag creatief zijn en omdat je steeds beter wordt, mag je ook steeds zelfstandiger werken. Na het afronden van mijn opleiding heb ik heel veel gesolliciteerd. Maar ik ben nergens aangenomen. Niemand van de mensen met wie ik nog contact heb van de opleiding. Alle bedrijven willen iemand met vijf jaar ervaring. Maar als je begint heb je niet zoveel ervaring. Er worden ook steeds meer opdrachten uitbesteed aan India.

Na een tijdje ben ik met mijn vriend gaan samenwonen in Amsterdam. Hij woonde daar al. Misschien gaat het daar lukken, dacht ik. We wonen nu een jaar in Amsterdam, en ik heb uiteindelijk een uitzendbureau moeten smeken om me een baan te geven. Die jongen die daar toen werkte, had denk ik medelijden met me want hij regelde ook dat ik voor het volwassen minimumloon kon werken. Ik ben toen begonnen in de catering. En wat later ben ik begonnen bij een kledingzaak in de Kalverstraat. Dat leek me leuker; kleren en styling zijn toch mijn vak. Het was ook leuk werk. Leuke collega's ook. Maar ik kreeg een contract voor 24 uur per week. Daar hield ik per maand 900 of 1.000 euro aan over. Meer uren werken, leverde niets op omdat tijd-voor-tijd werd uitbetaald.

Ik verdiende daar wel meer dan het minimumloon. Ik denk 7,80 euro. Daar heb ik hard voor moeten onderhandelen. Toch ben ik na een half jaar opgestapt. Ik kreeg verantwoordelijke taken, zoals afsluiten,

het aansturen van stagiaires, de kas tellen, maar werd daar niet naar beloond. Natuurlijk heb ik daar een gesprek over gehad. Dat krijg je zo'n riedeltje dat het niet mag van het hoofdkantoor. Ik heb zoveel gesprekken gehad met werkgevers over het loonverschil: waarom krijgen zij wel een normaal loon en ik niet?

Daarna ben ik weer via het uitzendbureau gaan werken in de catering en dat doe ik nu nog steeds. Nee, niet voor dezelfde voorwaarden. De jongen die dat toen voor me had geregeld, werkt er niet meer. Ik verdien nu bij één locatie nog steeds het volwassen minimumloon. Dat is ook een wat chiquere plek, en zij wilden mij ook terug. Voor alle andere locaties, en ik werk wel op honderd verschillende plekken, verdien ik drie euro per uur minder. Ik wist niet wat ik zag de eerste keer dat ik mijn loonstrook bekeek.

Mijn werk is heel afwisselend. Soms sta ik in de garderobe of ben ik gastvrouw. De dag daarna sta ik broodjes te smeren of soep te maken in de keuken. Die afwisseling is leuk, maar het is ook elke keer weer van voren af aan beginnen. Je bouwt niets op en krijgt constant geringschattende blikken en opmerkingen. Alsof ik dom ben en daarom niet weet waar de spullen staan op een werkplek waar ik nog nooit eerder ben geweest. Mensen zeggen ook regelmatig dat ik 'maar een vak had moeten leren'. Dat heb ik gedaan. Het is naar als er zo naar je wordt gekeken. Ik ben me daarom ook aan het oriënteren op een andere opleiding. Dat klinkt misschien voor de hand liggend, maar is het toch niet. Een opleiding kost best veel geld, en ik voel me nu al een klaploper in mijn eigen huis."

**HALF LOON VOOR
VOLWASSEN WERK?!**



**“WE DOEN
PRECIES
HETZELFDE
WERK”**

JODIT

“Vier dagen per week werk ik als hulp verkoopmedewerker. En één dag per week ga ik naar school. Ik word opgeleid tot filiaal manager. In het weekend mag ik leidinggeven op de afdeling hardwaren aan de week-endhulpen. Dat vind ik heel leuk. Vooral omdat het allemaal mensen zijn van mijn eigen leeftijd. Als ik soms een oudere volwassene een opdracht moet geven is dat wel lastig.

Mijn leidinggevende functie heb ik niet gekregen in het kader van school. Het is me aangeboden door één van de managers, maar niet degene die mij begeleidt voor school. Zij zag mijn enthousiasme, en toen ik vertelde dat ik wilde stoppen met mijn weekendbaan bood ze me dit aan. Hiervoor heb ik twee jaar in een kleinere vestiging gewerkt waar ik al regelmatig leidinggevende taken kreeg.

Ik heb een contract voor 24 uur in de week. Dat is het minimum aantal uren dat ik vanuit mijn opleiding moet werken. In de praktijk werk ik vrijwel altijd 32 uur. De extra uren krijg ik maandelijks uitbetaald. Nee, niet als overwerkuren. Ik heb nog nooit om een 32-uren contract gevraagd. Dat krijg ik toch niet. Het gaat ook niet zo goed met het bedrijf. Bovendien kunnen ze me nu soms ook voor drie dagen inroosteren.

Per uur verdien ik 5,59 euro en per maand ongeveer 700 euro. Dat vind ik te weinig. Zeker als je bedenkt wat ik doe. Als hulp verkoopmedewerker doen we hetzelfde als de verkoopmedewerkers. In de cao staat dat je enkel in aanmerking komt voor die functie als je een mbo-2 diploma hebt. Zij krijgen ook meer betaald. Maar volgens mij hebben niet al mijn collega's dit diploma. Onze werkzaamheden zijn ook niet anders; we doen precies hetzelfde. Bovendien werk ik in het weekend als leidinggevende en ook daarvoor krijg ik niet méér betaald. Ik sta ook wel eens op de klantenservice. Dat werk valt ook in een hogere loonschaal, en dat wordt ook niet verrekend.

De roosters wisselen per week. Al wordt een weekrooster soms vier weken aangehouden. Soms werk ik in het weekend twee dagen en soms

door de week. Dat hangt ervan af hoe ze me inplannen. Je hebt recht op twee vaste vrije dagen per week. De overige dagen kan je worden ingepland. Ik kan wel aangeven wanneer ik een dag niet wil werken, maar je moet dan wel een geldige reden hebben. Verder zijn ze best flexibel. Als ik soms een vrije dag wil, dan proberen ze daar wel rekening mee te houden door je vrije dag op die dag te laten vallen zodat je wel je uren kan behouden.”

HALF LOON VOOR
VOLWASSEN WERK?!



**“IK WAS ECHT
BLIJ DAT ZE
ME NIET
HEBBEN WEG-
GESTUURD”**

JOSHUA

“Wat ik doe bij de Action? Alles! Kassa draaien, vakken vullen, servicebalie, ruimte maken voor nieuwe artikelen. We krijgen dertig containers per dag. Die moeten allemaal geladen en gelost worden. We zijn altijd bezig. Ik werk er nu een jaar en een paar maanden. En het is nooit saai en altijd druk. Er komen drieduizend mensen per dag. Lieve klanten, onaardige klanten.

Ik ben 21 jaar en woon in Rotterdam. Via mijn moeder heb ik een appartement gevonden. Ik deel de huur met een huisgenoot. Na de havo ben ik begonnen aan de hbo-opleiding industrieel product ontwerp. Dat heb ik een jaar gedaan. De projecten waren leuk om te doen. De opleiding legde veel nadruk op de techniek; ons werd geleerd dingen beter en functioneler te maken. Naar de hoorcolleges kwam ik niet veel. Bij één vak ben ik vijf keer niet geweest en daarom heb ik mijn studiepunten voor dat jaar niet gekregen. Dat demotiveerde me enorm. Ik ben toen gaan nadenken. Wat wil ik weten? Wat wil ik bereiken? Toen realiseerde ik me dat ik wil weten hoe geld functioneert in Nederland. Waar gaat het naar toe? Hoe wordt het besteed? Welke wetten zijn er? Daarom volg ik nu de cursus Wet Financieel Toezicht Basis, via afstandsleren. Dat bevalt me heel goed. Ik leer zo meer dan via een reguliere studie, merk ik. School vind ik ook niet zo belangrijk. Begrijp me niet verkeerd; ik vind het wel belangrijk dat je leert, informatie opneemt, jezelf ontwikkelt. Maar hoe je dat doet, dat is aan jezelf. Dat kan via een formele opleiding, via een cursus of door te werken.

Bij de Action sta ik altijd ingepland voor 16 uur in de week en ik werk meestal tussen de 25 en 30 uur per week. Ze bellen me graag als extra hulp. Ik kan altijd, ben op tijd, heel weinig ziek, en werk snel en netjes. Mijn contract loopt tot augustus 2016. Het is mijn derde contract. Hiervoor heb ik twee keer een half jaar contract gehad. Dat is de regel. In augustus 2016 ga ik weggestuurd worden, denk ik. Dan ben ik 23 jaar. Alleen de mensen die al een jaar of zes bij de Action werken, zijn ouder dan 23. Ik was echt blij dat ze me de laatste keer niet al hebben weggestuurd.

Per maand verdien ik zo'n 800 euro, inclusief toeslagen. Mijn bruto uurloon is 8,30 euro. Dat is gelukkig wel wat hoger dan het wettelijk minimumjeugdloon.

Ik werk vaak genoeg zes dagen in de week. Maandag werk ik meestal van zeven uur 's ochtends tot twaalf uur 's middags. De winkel gaat wel pas om negen uur open, maar op maandagochtend vullen we de overvracht aan. Dat zijn de spullen die wel waren geleverd, maar niet meer in de vakken pasten. Verder schoonmaken, kassa's opruimen, magazijn in orde maken... De overige dagen ik de week werk ik van acht tot vijf. En dan zaterdag dus ook nog vaak vijf of zes uurtjes. Op zaterdag werken vind ik prettig. Door de week is het druk: er komen vrienden langs of ik werk aan mijn cursus. Maar op zaterdag kan ik lekker werken. Het is druk in de winkel, maar rustig in mijn hoofd. Daar houd ik van. En door op zaterdag te werken, help ik collega's door hun diensten over te nemen. Dat is ook fijn."

HALF LOON VOOR
VOLWASSEN WERK?!



**“ZE ZIJN
HARTSTIKKE
TEVREDEN”**

HENNIE

"Fitness is echt mijn sport. Sinds vijf maanden werk ik als fitness-instructeur in Utrecht. Ik heb het erg naar mijn zin. Leuke collega's ook. Wat wel jammer is, is dat er geen cao is in de sector. Dat merk je wel. Er zijn dus geen afspraken over werken tijdens de feestdagen, 's avonds of in het weekend. Ik verdien 4,53 euro per uur. Per maand is dat 500 of 600 euro. Dat wisselt nogal. De ene week werk ik 25 uur en de week daarna kan dat 40 uur zijn. Gemiddeld zo'n 30 uur per week, denk ik. Ik heb een 0-urencontract, dus ik kan ingeroosterd worden wanneer zij mij nodig hebben.

Sinds kort heb ik geen scooter meer en alleen nog maar een fiets. Ik heb toen aangegeven dat ik niet meer bij alle vestigingen in de stad ingepland wil worden. Daar houden ze wel rekening mee. Ik wordt nu nog maar op twee vestigingen ingepland. Al is die tweede vestiging wel net buiten de stad, in een ander dorp. In principe kan ik op elk moment worden ingepland. De meeste vestigingen zijn open vanaf zeven uur 's ochtends tot elf uur 's avonds.

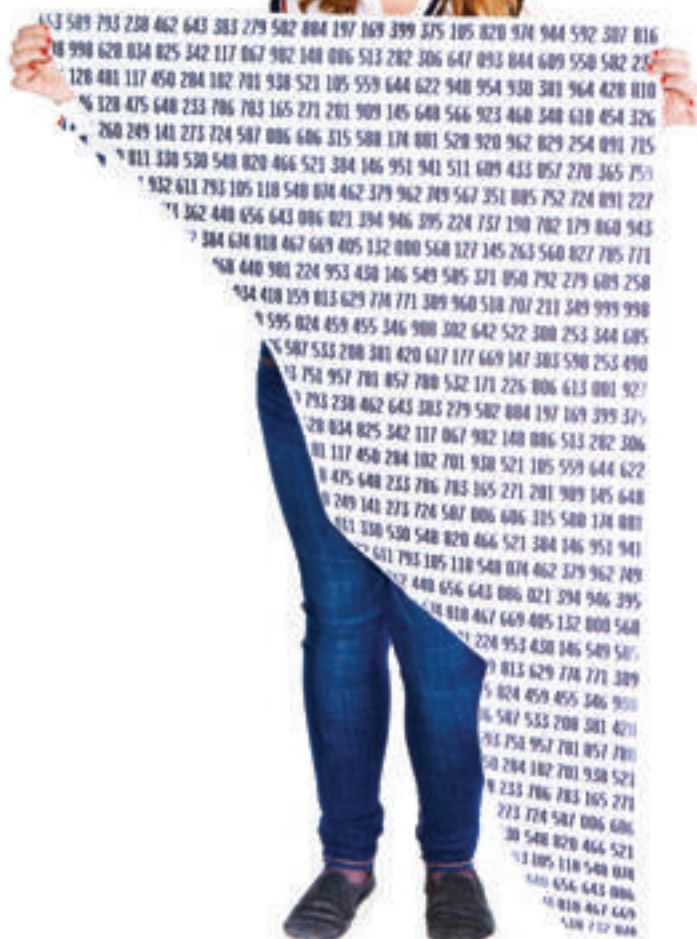
We hebben weekroosters. Op woensdag of donderdag krijg je het rooster voor de volgende week gemaïld. Dan kan je het controleren. Ik denk wel dat als je aangeeft dat je op een bepaalde dag niet kan werken, dat ze daar dan rekening meer proberen te houden. Zelf ben ik heel flexibel. Ik werk dus ook wel splitdiensten, zoals dat bij ons heet. Dat betekent dat ik 's morgens van negen tot twaalf uur werk en dan dezelfde dag 's avonds van zes tot elf. Ik sluit dan ook af.

Het is ergens wel jammer dat ik nu niet meer kan kickboksen. Voorheen deed ik dat twee keer per week in de avond, maar dat krijg ik met mijn werk en de wisselende diensten nu niet meer gepland. Gelukkig vind ik fitness ook heel leuk. Ik volg daarom ook de opleiding Sport en Bewegen bij het roc. Dat is werkend leren waarbij je één dag per week naar school gaat en vier dagen werkt. Dit is mijn tweede jaar. Het eerste halfjaar moest ik 400 uur werken. Dat is goed gelukt. De school vind het geen probleem dat ik een 0-urencontract heb. Ik kan aan

mijn roosters laten zien hoeveel uur ik heb gewerkt. Het is nu wel even moeilijk om al mijn opdrachten af te ronden. Dat moet ik op school doen, maar dat gaat niet goed omdat ik overdag meestal ben ingeroosterd. In principe ben ik nu eind mei klaar. Ik wil dan wel blijven werken waar ik nu werk. Ik vind het leuk werk. Maar wél met een beter loon. Ik vind mijn loon teleurstellend. Ik krijg echt het minimum van het minimum. Terwijl ik al een branche-diploma heb, het Fit!vak diploma.

Mijn ouders kunnen mij financieel niet ondersteunen. Ik ben heel zelfstandig opgevoed. Betaal alles zelf. Ik zou graag willen gaan samenwonen met een vriend. Maar dat lukt financieel niet, daarom woon in nog thuis. Ik heb het al een aantal keer met mijn coördinator en de manager gehad over mijn contract. Ik wil graag een beter contract. Ze zeggen dan dat als ik m'n best doe, dat beloond zal worden. Maar ik doe mijn best. Ik ben ook één van de betere instructeurs die ze hebben. Dat zeggen ze ook, dat ze hartstikke tevreden zijn. Dat is fijn natuurlijk. Maar het wordt niet beloond."

HALF LOON VOOR
VOLWASSEN WERK?!



**“IK WERK 40
UUR PER
WEEK EN KAN
DE HUUR NIET
BETALEN”**

JOHANNA

“In Curaçao waar ik vandaan kom, zijn de jeugdlonen hoger dan hier. En op de eilanden Bonaire, Sint Eustatius en Saba zijn de uurlonen voor een 18-jarige in absolute termen bijna even hoog als in Nederland. Terwijl je daar natuurlijk veel meer kan doen met zo’n bedrag. Dat is toch raar? Ik merk ook op mijn werk dat ik als jongere niet serieus wordt genomen. De collega’s van de afdeling waar ik begon, leken echt te zoeken naar fouten. Alsof ik te dom was om mijn werk te doen. Ze bléven ook maar grappige opmerkingen maken over of ik wel echt van de universiteit kwam. Gelukkig werk ik sinds kort op een andere afdeling voor hetzelfde bedrijf. Mijn collega’s daar zijn aardiger en hameren niet op mijn fouten.

Ik werk sinds januari bij een bedrijf dat boekhouddiensten levert voor bedrijven. Eerder werkte ik op de backoffice waar ik vooral moest controleren of de computer geen fouten maakte bij het digitaliseren van de facturen. Nu zit ik op de development afdeling en mag ik mij ontwikkelen tot programmeur. Dat is veel uitdagender werk. Het is ook fijn dat het bedrijf vertrouwen in mij heeft en me die kans geeft.

Ik verdien 680,30 euro per maand voor 40 uur werken. Dat is het wettelijk minimumloon. Dit loon demotiveert ontzettend. Al mijn collega’s verdienen veel meer. ‘Ben ik dan zo weinig waard?’, vraag ik me af. Toen ik nog studeerde, steunde mijn moeder me financieel. ‘Dat hoeft niet meer’, zei ik toen ik ging werken. Ondertussen betaalt mijn moeder weer de huur van mijn kamer. Ik kan niet leven van mijn loon. Ik schaam me dat ik nog steeds afhankelijk van mijn moeder ben. Nee, ik ben niet meer gaan verdienen toen ik van de backoffice naar de ontwikkelafdeling ging. Mijn baas begon er niet over. Ik ben er ook niet over begonnen. Het leek me verstandiger om pas om opslag te vragen als ik ook daadwerkelijk als programmeur werk.

Ik werk dit jaar omdat ik niet goed weet welke studie ik wil doen. Afgelopen september was ik begonnen aan een dubbelstudie economie en rechten aan de Erasmus Universiteit. In december ben ik gestopt;

het was toch niet wat ik wilde. Daarom ben ik toen gaan werken. Ik wilde werkervaring opdoen en tegelijkertijd nadenken over mijn nieuwe studie. Dat is ook zo raar aan mijn situatie nu. Ik ben aan het werk, ik voeg wat toe aan de maatschappij, en ik kan niet eens rondkomen. Het jeugdminimumloon voelt echt als een onrecht.”

HALF LOON VOOR
VOLWASSEN WERK?!



**“DE LAATSTE
WEKEN HEB
IK GELUKKIG
VEEL KUNNEN
WERKEN”**

MARCO

“Sinds eind februari ben ik werkloos. Ik hoop binnenkort op gesprek te mogen voor een baan. Het is niet makkelijk. Een paar keer per week kom ik bij een jongerenorganisatie, Paint Your Future. Zij helpen me met vacatures en brieven. Het gesprek dat ik binnenkort heb, is ook via hen geregeld. Ik hoop dat het lukt. Ik krijg nu een uitkering van 160 euro per maand.

Tot eind februari werkte in bij The New Yorker, dat is een kledingzaak. Ik had het er erg naar mijn zin. Ik heb er een jaar en negen maanden gewerkt, en in totaal drie contracten gehad. Een maand voordat mijn laatste contract af zou lopen, heb ik om een vast contract gevraagd. Op de dag dat ik het zou horen, ben ik maar alvast naar het kantoor van mijn manager gegaan. Hij vertelde toen dat hij helaas niks voor me had kunnen doen. Mijn manager zei dat het niet van het hoofdkantoor mocht. Heel veel meer werd er niet over gezegd door hem. Ik denk dat ook wel meespeelde dat ze bang zijn dat mensen met een vast contract minder hard werken. Net in de periode dat mijn laatste contract afliep, werden een paar collega's met een vast contract voor straf een paar weken niet ingeroosterd. De manager had de indruk dat ze zich ziek hadden gemeld terwijl ze een feestje hadden gehad. Ik denk dat het daar ook mee te maken had.

Als ik een vast contract had gekregen, had ik ook een 0-urencontract gehad, net als die collega's. Dat betekent dat als je niet wordt ingeroosterd je niets verdient. Daarom heb ik nu ook maar een ww van 160 euro per maand. Ze gaan uit van het gemiddeld aantal gewerkte uren voor de berekening van je uitkering. In mijn laatste weken heb ik gelukkig wel heel veel uren kunnen werken. Mijn baas wilde me steunen en plande me daarom veel in. De omgang met mijn baas was sowieso heel relaxt. Met mijn collega's ook. Als ik meer uren vroeg, dan kreeg ik die meestal wel.

Toen ik begon met werken, was het nog een bijbaantje. Ik ging toen naar de kunstacademie. Daar ben ik ondertussen mee gestopt. Het ritme was erg hoog. Mijn vriendin en ik hebben ook een hele tijd geen vast woonadres gehad. We hadden geen vast inkomen, konden dus niet kopen en een betaalbare huurwoning konden we ook niet vinden. We hebben daarom een hele tijd op katten gepast. In het begin leek ons dat eigenlijk ook heel leuk. Zo van huis naar huis, elke keer anders. Maar het was een stuk stressvoller dan we hadden verwacht. Gelukkig hebben we uiteindelijk via via iets kunnen huren. Daar ben ik heel blij mee. Het voelde echt alsof het allemaal goed kwam. En toen viel mijn werk onverwacht weg. Binnenkort mag ik dus op gesprek komen voor een andere baan. Ik hoop dat ik daar aan de slag mag gaan.”



KIEZEN VOOR ECHTE BANEN

MARIETTE PATIJN / PIM PAULUSMA

De positie van jongeren op de arbeidsmarkt staat onder druk. De werkloosheid is nog steeds hoog en het aantal onzekere contracten neemt toe. Een echte baan met voldoende zekerheid en perspectief blijft voor steeds meer jongeren buiten bereik. En dat heeft grote gevolgen voor de kwaliteit van leven van deze jongeren.

In 'Het werkende leven van twintigers' uit 2015 brengt het CBS nauwkeurig in kaart hoe twintigers omgaan met belangrijke mijlpalen in hun leven. Hoe wonen ze? Wat voor werk doen ze? En wat voor relaties hebben ze? Het CBS concludeert dat twintigers steeds 'dynamischer keuzes' maken. Een echte flexgeneratie, aldus het CBS. Minder huisje boompje beestje en meer flierefluiter. In vergelijking met tien jaar geleden wonen ze vaker thuis en hebben ze minder vaak vast werk. Ze volgen ook vaker nog onderwijs en hebben minder vaak een vaste relatie. Pas als ze ouder worden kiezen twintigers voor meer vastigheid (zie ook de bijdrage van Mieke van Stigt).

Deze ontwikkelingen worden in het rapport nauwelijks geïnterpreteerd of in een grotere context geplaatst: wat is de invloed van de arbeidsmarkt op de keuzes van jongeren vandaag de dag? Hoe vrijwillig zijn de keuzes die worden gemaakt precies? Wij vragen ons nog meer specifiek af wat de rol van werk en de arbeidsmarkt is in deze veranderingen in het leven van jongeren. Het is dan belangrijk om goed te kijken naar wat jongeren zelf ervaren en wat ze zelf zouden willen. Te vaak is het geschetste beeld dat flexibiliteit vooral gepaard gaat met (keuze) vrijheid, en onvermijdelijkheid: flexibiliteit is de toekomst, of we dat nu willen of niet. Maar klopt dat wel? Dit artikel laat zien dat er ook andere keuzes gemaakt kunnen worden, die wel meer zekerheid aan jongeren geven.

FLEXIBILISERING EN ONZEKER WERK

Voordat we ons verder verdiepen in de positie van jongeren op de arbeidsmarkt is het van belang om eerst duidelijk te definiëren waar we het over hebben. Als het over jongeren en werk gaat, gaat het vaak over flexibel werk. Flexibel werk is een lastig begrip, omdat er zowel positieve als negatieve kanten aan zitten voor werknemers. Zelf bepalen wanneer je werkt, is fijn. Niet weten hoeveel uur en wanneer je volgende week mag werken, is vervelend. Net als dat het niet prettig is om niet te weten of je volgende maand nog wel werk hebt. Het is daarom nuttig om een onderscheid te maken tussen flexibilisering van arbeid en onzeker werk. Flexibilisering van arbeid gaat over het nieuwe werken. Meer zeggenschap van werknemers over hun werktijden, maar ook bredere inzetbaarheid door meer investering in scholing. Deze vorm van flexibilisering kan bijdragen aan betere arbeidsverhoudingen, juist omdat het voor werknemers bijvoorbeeld beter mogelijk wordt om werk en privé goed te combineren.

Daartegenover staat onzeker werk waardoor werknemers geen inkomens- of werkzekerheid hebben. Onzeker werk manifesteert zich meestal in een onzeker contract. Nederland kent ondertussen een grote verscheidenheid aan contractvormen: tijdelijke contracten, uitzendcontracten, payrolling, oproep- en nulurencontracten. In het dagelijks taalgebruik wordt dit ook vaak flexibel werk genoemd. In de praktijk betekent dit echter vooral flexibiliteit voor de werkgever zodat bedrijfsrisico's kunnen worden afgewenteld op werknemers. Voor werknemers zorgt het vooral voor onzekerheid. Flexwerkers hebben vaker onzekere roosters, lagere lonen, minder toegang tot scholing en een onzeker toekomstperspectief. Denk bijvoorbeeld aan een oproepkracht die pas de avond van tevoren hoort of hij de dag erna mag werken. Of een uitzendkracht die jaren achtereen hetzelfde werk doet, maar nooit een vast contract krijgt waardoor zij maar moet afwachten of er na het volgende tijdelijke contract nog werk voor haar is. Als we met dit onderscheid tussen onzeker werk en flexibel werk in het achterhoofd nog eens terugkijken naar het rapport van het CBS, dan zou de levensstijl van de dynamische generatie ook het gevolg kunnen zijn van een steeds grotere groep jongeren die onzeker werk heeft en daardoor bepaalde keuzes helemaal niet kán maken.

DE GEVOLGEN VAN ONZEKER WERK

Laten we daarom eens kijken wat onzeker werk met mensen doet. Dat de gevolgen van onzeker werk voor werknemers groot zijn, blijkt uit recent onderzoek van de FNV onder werknemers met een onzeker contract. In dit onderzoek zijn werknemers met verschillende vormen van onzekere contracten (tijdelijk contracten met en zonder uitzicht op vast, uitzendcontracten, payroll-contracten en mensen met een oproepcontract) en vaste contracten bevraagd. Uit dit onderzoek blijkt dat

in vergelijking met werkenden met vaste contracten werknemers met onzekere contracten vaker niet kunnen rondkomen van hun inkomen: van de deelnemers aan het onderzoek gaat dit om twintig procent van de mensen met een onzeker contract ten opzichte van 12 procent van de mensen met een vast contract. Vaak komt dit omdat niet alle gewerkte uren worden uitbetaald. Dat geldt voor 25 procent van de werknemers met onzekere contracten.

De deelnemers aan het onderzoek geven ook aan meer problemen te hebben met het vinden van een geschikte woning. Dat mensen met een onzeker contract problemen hebben met het krijgen van een hypotheek is niet verrassend. Wat echter opvalt is dat mensen met onzekere contracten ook meer moeite hebben om een betaalbare huurwoning te vinden. Dit geldt voor een derde van de ondervraagden met onzekere contracten tegenover een tiende van de mensen met een vast contract.

Meer dan veertig procent van de werknemers met een onzeker contract geeft aan buiten de gewerkte uren beschikbaar te moeten zijn voor werk. 13 Procent van deze groep werknemers geeft aan altijd beschikbaar te moeten om opgeroepen te worden voor werk. 37 Procent van de werknemers met een onzeker contract geeft ook nog aan dat zij werken op fysiek en sociaal zware uren, zoals in de nacht, avond en weekend. Van de deelnemers geeft 15 procent zelfs aan dat ze alleen op incurante uren werken.

Ook uit ander onderzoek blijkt dat onzeker werk negatieve gevolgen kan hebben voor de kwaliteit van leven van mensen. Zo leidt onzeker werk tot lagere inkomsten, volgens een onderzoek van Leufkens et al uit 2011. Heyma concludeerde in 2010 al dat mensen in onzekere banen vaker onder hun opleidingsniveau werken, in minder goede wijken wonen en zich vaker aan de onderkant van de samenleving lijken te bevinden. Het hebben van onzeker werk heeft dus grote gevolgen voor zowel de keuzemogelijkheden op het werk van mensen als in het privéleven. Als je niet weet of je volgende week of volgende maand nog werk hebt, is het niet vreemd dat je nog even wacht met grote beslissingen als het starten van een gezin of een relatie. En als het steeds lastiger is om met onzeker werk betaalbare woonruimte te vinden, is het begrijpelijk dat je wat langer bij je ouders blijft wonen.

Wat daarnaast opvalt in het FNV-onderzoek is dat die onzekere banen vaak geen vrijwillige keuze zijn van werknemers. Maar liefst negentig procent van alle ondervraagde werknemers met een onzeker contract wil graag een vaste baan. Als we ons beperken tot alleen jongeren, dan is dat percentage iets lager, maar nog steeds verassend: tachtig procent van de jongeren die hebben meegedaan aan het onderzoek geeft aan graag een vaste baan te willen. Dat jongeren dus later een vaste baan krijgen dan tien jaar geleden lijkt eerder een gevolg te zijn van de

huidige arbeidsmarkt dan van een vrijwillige keuze. Ook hoogleraar Paul de Beer concludeert in een interview in de Volkskrant van 3 november 2014 dat het “*een mythe [is] te denken dat jongeren geen vaste baan zouden willen. Ze passen zich aan. Ze leren leven met de onzekerheid van een flexcontract, omdat ze merken dat er nieuw werk is als ze bijna klaar zijn met een project.*”

STEDS MEER ONZEKER WERK ONDER JONGEREN

Laten we nu eens kijken naar hoe de positie van jongeren op de Nederlandse arbeidsmarkt de laatste jaren is veranderd. Daarbij kijken we alleen naar onzeker werk bij jongeren die geen onderwijs meer volgen, omdat deze groep moet rondkomen van inkomen uit arbeid en geen aanvulling heeft vanuit bijvoorbeeld de studiefinanciering. Dit onderscheid is belangrijk, omdat te vaak de indruk wordt gewekt dat jongeren op de arbeidsmarkt vooral studenten zijn. De groep werkende jongeren die al klaar is met zijn of haar opleiding wordt vaak over het hoofd gezien.

Onder deze groep werkende jongeren is het aantal mensen met een onzeker contract erg hoog. In 2014 had de helft van deze werkende jongeren een onzeker contract, blijkt uit het CBS-rapport ‘Het werkende leven van twintigers’ uit 2015. De afgelopen tien jaar is dat aantal flink toegenomen: in 2004 was het nog 29 procent. Deze toename is vooral te wijten aan een verdubbeling van het aantal jongeren dat werkt als uitzendkracht, inval- of oproepkracht.

Om deze trend te keren hebben werknemers en werkgevers in het sociaal akkoord afspraken gemaakt waarbij de positie van werknemers met onzekere contracten sterker werd en de rechten van mensen met een vast contract eerlijker zijn verdeeld. Want, zo constateerden werknemers en werkgevers gezamenlijk, het gebruik van flexibele contracten was te ver doorgeschoten. Een duidelijke keuze voor meer zekerheid. Kern van deze afspraak is de nieuwe Wet Werk en Zekerheid die is ingegaan per 1 januari 2015. In deze wet worden een aantal dingen geregeld. Zo wordt de keten van tijdelijke contracten beperkt. Vanaf 1 juli 2015 mag een werkgever niet meer drie contracten in drie jaar geven, maar drie contracten in twee jaar. Ook is de zogenaamde *carousel* niet meer mogelijk. Tot voor kort konden werkgevers hun werknemers na een serie tijdelijke contracten drie maanden niet meer in dienst nemen om daarna de hele carousel van tijdelijke contracten opnieuw te laten beginnen. De verwachting is dat dit zal leiden tot meer vaste banen in bijvoorbeeld het onderwijs, waar de zomerperiode vaak gebruikt werd om de verplichte drie maanden tussen contracten op te vullen. Dat kan door de langere periode nu niet meer. Nog een belangrijk element in de nieuwe wet is de beperking van het gebruik van nul-urencontracten. Vóór de Wet Werk en Zekerheid was dit onbeperkt. Nu is dat nog maar zes maanden waarna iemand recht

heeft op een contract voor een bepaald aantal uur.

Deze nieuwe wetgeving moet leiden tot meer zekerheid voor mensen met onzekere contracten en dus voor meer zekerheid voor jongeren.

TERUGKRABBELENDE WERKGEVERS

Nu de wet is aangenomen zijn er steeds meer werkgevers die terugkrabbelen. In plaats van te kijken naar het doel van de wet, lijken ze zich vooral beperkt te zien in de manieren om risico's af te wentelen op werknemers. Werkgevers willen aanpassingen op de wet, zo valt regelmatig in de media te lezen, waarvoor ze nog maar een jaar geleden hebben getekend. Een voorbeeld hiervan is dat door de nieuwe wet seizoenarbeiders niet meer jaren achter elkaar negen maanden werken en drie maanden in de winter thuis zitten. In plaats daarvan krijgen ze recht op een vast contract. Maar dat kan volgens sommige werkgevers niet de bedoeling zijn en dus zouden ze daar graag een aanpassing voor zien.

Ook de beperking in het langdurig werken via nulurencontracten moet volgens werkgevers worden veranderd, omdat hun flexibiliteit zo te veel wordt ingeperkt. Vergoedingen voor ontslag zouden toch niet toegekend moeten worden als het bedrijf in zwaar economisch weer zit. En ook vinden ze dat de wet ontslag bij ziekte te moeilijk maakt. Dus in plaats van te doen wat de wet beoogt te bereiken en jongeren graag willen, namelijk meer zekerheid bieden, lijkt een aantal werkgevers ervoor te kiezen om onmiddellijk op zoek te gaan naar mogelijkheden om risico's af te wentelen door werknemers en jongeren zekerheid te ontnemen.

De vakbeweging krijgt vaak als kritiek dat zij het verbeteren van de positie van jongeren juist tegenhoudt door zich vooral te richten op het beschermen van de rechten van ouderen. Dat is niet terecht; de vakbeweging zet zich in voor de bescherming en verbetering van de rechten van alle werknemers, ook van jongeren. De vraag op de arbeidsmarkt vandaag de dag is niet of jongeren dan wel ouderen worden beschermd, maar wie de risico's van het ondernemerschap moeten dragen: zijn dat werkgevers of werknemers? En wat dan opvalt is dat het vaak de precare positie van jongeren is die wordt uitgespeeld.

Laten we naar twee recente voorbeelden kijken. Als de AWWN in haar arbeidsvoorwaardeninzet voor 2015 schrijft over het 'leeftijdsonafhankelijk' maken van ouderenregelingen – dat wil zeggen het afschaffen of versoberen van die regelingen – dan valt daar best over te praten als deze lijn dan ook wordt doorgetrokken naar het leeftijdsonafhankelijk maken van de lonen – dat wil zeggen het afschaffen van jeugdlonen. Maar dat blijkt dan niet de bedoeling te zijn: het gelijk verdelen moet wel ten goede komen aan de werkgever. En de inzet van jongeren is voordelig, en ze zijn vaak nog flexibel ook.

Een tweede voorbeeld gaat over de detailhandel. Door onder andere toenemende internetverkoop en de crisis verkeert deze sector al langere tijd in zwaar weer. Reorganisaties en faillissementen bij grote ketens zijn schering en inslag, en werkgevers zijn druk op zoek naar manieren om kosten te verlagen. Het bekendste voorbeeld hiervan is V&D, dat lagere lonen eiste van haar werknemers. Eén van de belangrijkste manieren om kosten te drukken is echter door meer jongeren in te zetten, want die verdienen namelijk meestal veel minder terwijl ze soms net zo productief zijn. Mede als gevolg hiervan is het aantal jongeren in de detailhandel enorm gestegen. Uit recente cijfers van het Kenniscentrum Handel blijkt dat in 2014 meer dan de helft van de werkenden in de sector jonger is dan 25 jaar. Van al die werkenden in de detailhandel is zelfs 34 procent jonger dan twintig jaar. In 2010 was het percentage jongeren onder de 25 jaar nog iets meer dan vier op de tien. De keuze van werkgevers is duidelijk: lagere kosten in plaats van zekerheid voor jongeren door meer echte banen.

HOGE JEUGDWERKLOOSHEID

Wat ook grote invloed heeft op de positie van jongeren is de blijvend hoge jeugdwerkloosheid. In 2014 was 12,7 procent van de jongeren tussen de 15 en 25 jaar werkloos. Daarbij gaat het om alle jongeren die op zoek zijn naar een baan voor 12 uur per week of meer en direct beschikbaar zijn (zie de bijdrage van Wiemer Salverda voor een nadere bespreking van de werkloosheidscijfers). Sinds het uitbreken van de crisis is de werkloosheid niet onder de 10 procent geweest. Het gevolg van die hoge werkloosheid is dat de onderhandelingspositie van jongeren zwak is. Niet vreemd dus dat jongeren het langer accepteren om op een onzeker contract te werken: liever onzeker werk dan geen werk.

Het kabinet heeft er daarbij voor gekozen om de competitie om dat beperkte aantal banen te vergroten. Allereerst door de AOW-leeftijd versneld te verhogen. Hierdoor zijn mensen langer blijven werken, wat tot tienduizenden extra werklozen heeft geleid in 2013. En bijgevolg: doordat ouderen langer blijven werken, zijn er minder kansen voor jongeren op de arbeidsmarkt.

Een tweede maatregel die de concurrentie om banen voor jongeren zal doen toenemen, is de invoering van het leenstelsel voor studenten. De noodzaak voor studenten om naast hun studie te werken zal naar verwachting toenemen, terwijl zij eigenlijk voltijds zouden moeten studeren. Ook door deze maatregel zal de groep jongeren die om het beperkte aantal banen vecht groter worden, en zal dus de positie van werkende jongeren verder afzwakken.

KIEZEN VOOR ECHTE BANEN

De positie van jongeren op de Nederlandse arbeidsmarkt staat onder druk staat, iets anders kan er niet geconcludeerd worden. Tegelijkertijd blijkt dat werkende jongeren graag meer zekerheid willen in hun werk omdat dat de kwaliteit van hun leven vergroot. Meer zekerheid betekent makkelijker een huis kunnen vinden in plaats van langer thuis wonen. Maar ook een duidelijker toekomstperspectief waardoor jongeren ook in hun persoonlijke leven meer vrijheid hebben en echt zelf keuzes kunnen maken. Dat perspectief wordt te vaak vergeten in discussies over onzeker werk. Om dat te bereiken zijn er meer echte banen nodig voor jongeren. Dat kan worden gerealiseerd door jongeren een hoger loon te geven, de jeugdwerkloosheid aan te pakken en de concurrentie op de arbeidsmarkt voor jongeren te verminderen.

Om dit te realiseren zouden wel een aantal andere keuzes moeten worden gemaakt.

Doordat het minimumjeugdloon in Nederland doorloopt totdat iemand 23 jaar is, blijft het voor werkgevers interessant om jongeren zodra ze iets ouder en dus duurder worden te vervangen door jongere en dus goedkopere jongeren. Daardoor worden jongeren tegen elkaar uitgespeeld. Daarom is een volwassen loon voor volwassen werknemers nodig, zodat er voor werkgevers geen kostenprikkel meer is om steeds maar weer nieuwe jongeren op nieuwe onzekere contracten structureel werk te laten doen.

Daarnaast is het ook zaak dat de verdringing van werkende jongeren en studerende jongeren tegen te gaan. De invoering van het leenstelsel voor studenten zal de concurrentie op de arbeidsmarkt voor jongeren vergroten. Jongeren die onderwijs volgen zouden minder afhankelijk moeten zijn van bijbaantjes. Daardoor hebben ze meer tijd om te leren en blijven er meer banen over voor werkende jongeren. Veel van het werk dat nu door studerende jongeren wordt gedaan om hun studie te kunnen betalen, zijn goede banen voor niet-schoolgaande jongeren.

Een derde keus die gemaakt kan worden om meer echte banen voor jongeren te krijgen, is het toepassen van de leidraad dat als werk 9 van de 12 maanden per jaar wordt uitgevoerd, hier een vaste aanstelling tegenover staat. Te vaak is werk gewoon structureel, maar wordt het gedaan door mensen met onzekere contracten. Denk hierbij aan verkoopmedewerkers in de detailhandel of mensen die in de bediening werken in de horeca.

Investeren in een banenplan is een vierde keuze die Nederland kan maken om meer echte banen te krijgen. Zo'n banenplan zou uit drie elementen moeten bestaan. Allereerst zou het werk eerlijker verdeeld kunnen worden. Dat kan door in sectoren bijvoorbeeld jong-voor-oud afspraken te maken. Hierdoor kun-

nen jongeren aan de slag omdat ouderen eerder met pensioen gaan. Een tweede element is het investeren in meer werk. Dat kan bijvoorbeeld door te investeren in de verduurzaming van woningen, wat banen in de bouw oplevert. Maar ook door te stoppen met het verminderen van banen in de publieke sector, terwijl veel van die vakkrachten op korte termijn nodig zijn. Op deze manier komen er meer banen waar jongeren aan de slag kunnen en zal hun positie op de arbeidsmarkt dus ook steviger worden. Ook zou in het kader van een banenplan moeten worden nagedacht over de gevolgen van bepaalde maatregelen voor de werkloosheid van jongeren. Het versneld verhogen van de AOW-leeftijd kan misschien leiden tot een lager overheidstekort op de korte termijn, maar dat het heeft geleid tot meer werklozen stond in de sterren geschreven.

Mariette Patijn heeft als cao-coördinator zitting in het bestuur van de FNV en **Pim Paulusma** is beleidsadviseur bij de FNV.



JONGEREN IN DE HORECA WERKEN ZICH UIT DE NAAD VOOR NOP MILÉN VAN BOLDRIK

Misschien herinner je je Anna nog? Die vriendelijke jonge meid, medewerker bediening in dat leuke restaurant in het centrum van de stad. Ze nam je jas aan toen je binnenkwam, bracht je met je gezelschap naar de mooi gedekte tafel, gaf deskundig uitleg bij het menu, regelde dat de keuken rekening hield met je allergie, wist de juiste wijn bij de gerechten te serveren en zorgde voor een gezellige sfeer. Zo gezellig, dat je uren bleef natafelen, terwijl het keukenpersoneel allang de keuken aan kant had gemaakt en naar huis was gegaan. Anna stond steeds met een glimlach voor jou en je gezelschap klaar en zorgde ervoor dat een taxi je opwachtte toen je de deur uitliep. Een geslaagde avond voor jou. Maar ook voor Anna?

Waarschijnlijk beseft je niet dat Anna door jouw natafelen overwerkte. Niks mis met overwerk, zou je denken, want dat wordt toch wel gecompenseerd. Helaas geldt dat niet voor Anna, overuren horen er nu eenmaal bij in de horeca, vindt haar baas. Ook dat pauzes er meestal bij inschieten. Allebei in strijd met de wet, maar deze houding komt veel voor bij werkgevers in de horeca. Anna durft er niet tegenin te gaan, bang dat ze na haar tijdelijke contract geen nieuw contract krijgt. Heeft Anna dan een riant salaris waarin overwerk is opgenomen? Welnee, Anna is 19 en krijgt 6,39 euro³⁵ bruto per uur is. Dit is een afgeleide van het wettelijk minimumjeugdloon.

LAGELONEN-SECTOR

Anna is samen met meer dan 100.000 andere jongeren tot 23 jaar de ruggengraat van de horeca in Nederland. In tegenstelling tot hun volwassen collega's krijgen zij een lager loon puur en alleen omdat ze jonger zijn. En dan te bedenken dat Anna de mbo-opleiding zelfstandig werkend gastvrouw heeft afgerond, want zonder diploma (of zonder cao!) zou Anna slechts 4,79 euro bruto per uur verdienen.³⁶ Bovendien krijgt Anna in tegenstelling tot een vriend van haar die vakken vult geen maaltijdvergoeding en geen weekend- en avondtoeslag. Anna kan daar alleen maar van dromen. Anna droomt er ook van op zichzelf te gaan wonen, maar dat is niet mogelijk met dit salaris. Ze heeft bovendien geen vast contract, maar een tijdelijk contract wat zorgt voor veel onzekerheid. Net als veel van haar collega's die na hun derde tijdelijke contract op straat staan, want haar werkgever wil ze niet voor vast aannemen. Waarna er weer een nieuwe collega komt, die ingewerkt moet worden, wat Anna tijd en energie kost.

En de fooi die je gaf, compenseerde haar overwerk evenmin. Die deelt ze met al haar collega's in het restaurant, wat Anna vanzelfsprekend vindt. Zuur is wel dat haar baas kastekorten verrekent met geld uit de fooienpot. Ook rekeningen van gasten die niet betalen, worden betaald uit de fooienpot. Mag niet, gebeurt wel.

Ik ken vele Anna's, heb dagelijks contact met ze. Sterker nog, ik ben zelf een Anna geweest. Toen ik 19 was, werkte ik als serveerster bij de restaurantketen Gauchos. En zoals vele anderen ben ik tijdens de middelbareschooltijd als afwasser de horeca ingerold en had de smaak te pakken gekregen. Na Gauchos stond ik nog jaren achter de bar van een jazzcafé. Vooral het barwerk in het café vond ik een prachtvak, ik heb er heel goede herinneringen aan. Daarbij speelde zeker mee dat ik een goede werkgever had getroffen – die bestaan natuurlijk ook – die me waardeerde en investeerde in horecatrainingen voor mij. Het grote verschil met Anna is dat die banen voor mij bijbanen waren naast mijn studie en ik geen horecaberoepsopleiding heb gevolgd. Bovendien had ik een studiebeurs en was ik dus niet alleen afhankelijk van het salaris van mijn horecabaan.

Anna is dat wel, net als al die andere jonge (beroeps)krachten met hart voor hun vak die moeite hebben het hoofd boven water te houden – bijna zestig procent van de werknemers in de horeca is onder de 25 jaar. Noodgedwongen blijven ze bij hun ouders wonen, omdat ze het anders financieel niet kunnen bolwerken. En ze vragen zich regelmatig af of een loopbaan in de horeca wel perspectief biedt, of ze ooit een hypotheek kunnen krijgen in een branche waar het gemiddelde bruto jaarinkomen bij een fulltime baan slechts 22.000 euro bruto per jaar is.³⁷ Terwijl het modale inkomen in Nederland op gemiddeld 34.000 euro bruto per jaar ligt; een verschil van maar liefst 12.000 euro per jaar. Ofwel 1.000 euro per maand!

Als we het salaris van een (vak)volwassen horecamedewerker vergelijken met vergelijkbare functies, zoals cateringmedewerker in een ziekenhuis, een medewerker in een supermarkt of een beveiligder dan blijkt uit onderzoek dat FNV Horeca in 2014 heeft laten uitvoeren dat de horeca ook dan beduidend slechter betaald. Zo is het minimumloon voor een beveiligder 10,86 euro en een horecamedewerker in de bediening 9,41 euro – ruim een euro minder per uur. Trouwens: onregelmatigheid en toeslagen voor zondag-, avond- en weekendwerk die in andere sectoren gewoon zijn worden in de horeca al jaren niet meer betaald. Horecamedewerkers vinden zelf ook dat hun loon lager ligt, dan een loon dat ze rechtvaardig vinden voor het werk dat ze verrichten heeft FNV Horeca in 2014 aangetoond met onafhankelijk onderzoek.

GEEN CAO

Maar medewerkers met passie voor hun horecawerk hebben het ‘gastvrijheids-gen’. Die willen het gasten naar de zin maken, gunnen ze een mooi verblijf of etentje. Ze genieten ervan als gasten voldaan naar huis gaan. Ze willen de confrontatie aan te gaan met hun baas niet aan gaan, want dat zou negatief kunnen uitpakken voor de gasten.

Maar wat krijgen gemotiveerde werknemers zoals Anna terug voor hun loyaliteit en inzet? Een salaris op of net boven het minimum (jeugd)loon, o-urencontracten, geen maaltijdvergoeding, nauwelijks eens een weekend vrij, meestal werken als je vrienden werken, roosters die op het laatste moment pas bekend zijn, zodat het ingewikkeld is iets in je privéleven te plannen. Het lijkt een wonder dat jongeren voor een loopbaan in de horeca kiezen.

Sinds april 2014 heeft de sector geen cao meer. De minimale verbeteringen ten opzichte van de arbeidswetgeving die in de cao stonden, gelden vanaf dan niet meer. Trouwens, ondanks de minimum-cao die de sector kende, regende het klachten bij FNV Horeca dat de cao niet werd nageleefd. Maar er was in ieder geval een cao die correcte werkgevers hanteerden.

Die situatie is nu ten einde. Tijdens de verkennende gesprekken die voorafgaan aan de echte cao-onderhandelingen bleek dat de standpunten van werkgevers en werknemers mijlenver uiteen lagen. Toen al hebben de werkgevers geconstateerd dat het ‘geen zin’ had om de onderhandelingen te starten voor een nieuwe cao. Onze verlangens waren niet buitenissig: een loonsverhoging van drie procent voor een sector die mijlenver achterloopt, waarbij we bovendien aangaven dat dit onderhandelbaar was in ruil voor afspraken over opleidingen, vrije dagen of vergoeding bij overwerk.

JEUGDLONEN

Een 19-jarige verdient in de horeca 52,5 procent van het wettelijk minimumloon, terwijl het sociaal minimum voor alleenstaanden zeventig procent van het minimumloon is. Wettelijk gezien vallen deze jongeren dus onder het sociaal minimum en zijn ze niet economisch zelfstandig volgens de definitie die het kabinet hanteert. FNV Horeca pleit daarom al jaren voor het afschaffen van jeugdlonen in de horeca. Waarom zouden Anna en alle andere werkzame jongeren puur vanwege haar leeftijd zo'n laag salaris hebben, terwijl ze haar vak goed kent? Ze heeft haar opleiding voor gastvrouw met goed gevolg afgelegd en heeft al een aantal jaar praktijkervaring. Doet zij onder voor die nieuwe collega van 25 jaar? Belonen op basis van leeftijd en niet op basis van kennis en kunde zorgt voor merkwaardige situaties. Een 19-jarige mét opleiding en ervaring kan dan zo maar minder verdienen dan een 25-jarige serveerster zonder opleiding.

NIET NAGEKOMEN AFSPRAKEN

Het volgen en hebben van een opleiding is in elke sector een belangrijk onderwerp. Ook in de horeca, waar driekwart van de werknemers geen horeca-gerichte opleiding heeft genoten. Het overgrote merendeel van de medewerkers is met andere woorden vakongeschoold. Daarom waren werkgevers en werknemers in 2012 in de cao overeengekomen dat werkgevers één procent van de loonsom zouden investeren in het opleiden van hun personeel. De Stichting Vakbekwaamheid Horeca heeft echter uitgerekend dat er in 2013 tachtig miljoen euro geïnvesteerd had moeten worden in het opleiden van horecawerknemers. In dat jaar is slechts 25 miljoen euro uitgegeven aan opleidingen. Omgerekend is dat 75 euro per werknemer. In 2010 heeft het Centraal Bureau van de Statistiek ook een dergelijk onderzoek uitgevoerd, maar dan voor alle sectoren in Nederland. Toen bleek dat de horecasector het minst investeerde van alle sectoren in haar werknemers. Het landelijk gemiddelde lag toen op 435 euro terwijl voor werknemers in de horeca 70 euro per persoon werd vrijgemaakt. Ter vergelijking: werknemers in financiële instellingen en bij energiebedrijven kregen opleiding ter waarde van 1.000 euro per persoon in dat jaar.

Er zijn natuurlijk wel degelijk werkgevers in de horeca te vinden die ook inzien dat investeren in scholing en vakbekwaamheid, leidt tot een beter bedrijfsresultaat. Ondernemers met gezond verstand die weten dat ze hun bedrijf goed kunnen runnen met minder personeel als dat geschoold is, zoals met een gastvrouw als Anna. Als haar werkgever in haar zou investeren, is ze loyaal. Blijft ze langer voor haar baas werken en straalt ze haar tevredenheid af op de gasten die ze bedient. Minder verloop is bovendien financieel gunstig. In de horeca stromen elk jaar 80.000 vooral jonge werknemers in. Volgens de Stichting Vakbekwaam-

heid Horeca gaat het om meer dan een kwart van de horecamedewerkers die een andere (horeca)baan krijgt of de sector verlaat. Elke nieuweling moet worden geworven en worden ingewerkt wat veel tijd en geld kost.

DUBBELE PECH

Helaas is de horeca koploper in nog een aantal andere rijtjes. Zo deed TNO onderzoek onder 900 ondernemingen in negen sectoren in opdracht van de ABU, dat is de overkoepelende organisatie van uitzendbureau's. Uit het onderzoek kwam de verwachting naar voren dat over vijf jaar, in 2020, het personeelsbestand van bedrijven voor dertig procent uit flexkrachten zal bestaan. In de horeca bestaat nu al zestig procent uit flexkrachten. De horeca is daardoor een bijzonder onzekere sector om te werken.

De horeca is ook koploper arbeidsongevallen. Volgens het CBS liepen in 2013 458.000 werknemers lichamelijk letsel of geestelijke schade op door een ongeval tijdens het werk. Jongeren zijn hier vaker slachtoffer van dan werknemers in de sector ouder dan 25 jaar. Ongeveer 12 procent van de jonge werknemers heeft een ongeval gehad. Als je je na zo'n ongeval ziek meldt, heb je ook nog de pech dat je de eerste dag geen loon krijgt uitbetaald, omdat er een wachtdag geldt in de branche.

Het relatief hoge aantal ongevallen heeft te maken met het fysiek zware werk dat ze verrichten. Ga er maar eens aanstaan, een vol restaurant of terras bedienen, alsmaar heen en weer moeten rennen, zonder dat er tijd is om zelf maar even pauze te nemen. Of dag in, dag uit op je benen staan in de keuken en tijdens spitsuur, als alle bestellingen tegelijk binnenkomen, onder enorme werkdruk de mooiste en lekkerste gerechten klaarzetten om uitgeserveerd te worden. Niet verwonderlijk dat uit de Monitor Arbeid van TNO uit 2013 naar voren komt dat bijna de helft van de medewerkers in de horeca het werktempo als (te) hoog ervaart, terwijl dat in Nederland net iets meer dan een derde is.

HORECATIJGERS

De conclusie kan alleen maar zijn: jongeren in de horeca werken zich uit de naad voor nop. Logisch dat je je afvraagt, waarom mensen als Anna in godsnaam kiezen voor dit vak? Ik weet het antwoord wel. Het is passie voor het vak, het plezier om het gasten naar de zin te maken, om ze een gezellige avond te bezorgen. Het is ook de sfeer, het leuke contact met collega's en gasten. Maar waarom krijgen ze geen waardering in de vorm van een fatsoenlijk salaris, carrièreperspectief en (bij)scholing?

Lange tijd hadden werkgevers de mantra dat er geen financiële middelen waren vanwege de crisis. Maar de horeca zit inmiddels weer in de lift, in 2014 is de

omzet gestegen en die stijging zet door in 2015. Hotels in Amsterdam hebben een fantastische bezettingsgraad, het aantal toeristen uit het buitenland neemt flink toe, ijssalons, koffieketens, La Place-achtige horeca en fastservice-restaurants hebben het tij in heel Nederland enorm mee, net als innovatieve concepten die inspelen op wat gasten anno 2015 echt willen. Het is een sector waarin jongeren als Anna zich thuis voelen en waarin ze werkervaring kunnen opdoen. Ze willen best flexibel zijn, maar daar moet wat tegenover staan: een zelfstandig leven kunnen opbouwen met perspectief voor de toekomst. Gastvrouw Anna van dat leuke restaurant die je zo'n leuke avond heeft bezorgd; haar lukt het niet. En met haar lukt het veel te veel jongeren niet.

Milèn van Boldrik is sectorbestuurder bij FNV Horeca

“JEUGDLOO
BEDRIJFSS
ROBIN FRANS

N IS
"SUBSIDIE"
MAN

**UITREIKING GOUDEN HALVE HAMBURGER AAN JO SEMPELS,
DIRECTEUR MCDONALDS NEDERLAND**

27 MAART 2015 / ROTTERDAM





SB Een overtuigd VVD-lid en liberaal, die pleit voor een flinke loonsverhoging voor iedereen, dat horen we niet vaak. Waarom moeten volgens u de lonen omhoog?

RF "De economie is een kringloop die kan vastlopen door te hoge lonen, maar ook door te lage lonen. En in die laatste situatie zitten we nu. De lonen zijn zó lang gematigd dat de economie is vastgelopen. Mensen hebben domweg geen geld meer. Dit zien we aan twee dingen. Burgers hebben steeds meer moeite de eindjes aan elkaar te knopen. En bedrijven kunnen hun enorme winsten niet investeren omdat er onvoldoende koopkracht is om investeringsplannen rendabel te maken."

SB Zijn de jeugdlonen ook te laag?

RF "De hele lage jeugdlonen zijn een cadeautje van jongeren aan oudjes. Kijk maar naar de lage prijzen in de supermarkt. Je neemt van de één en geeft aan de ander. Als jongeren in een binnenlandse sector werken, spekken ze vooral de kas van de werkgever of de consument. En in de exportsector kunnen we door onze lage lonen concurreren met lage lonen elders in de wereld. Maar 'willen we dat wel?', die vraag zouden we ons moeten stellen in Nederland. Onze welvaart komt niet van die lage lonensectoren, maar door kennisintensieve bedrijven."

SB Hogere jeugdlonen leidt tot meer werkloosheid, wordt er dan gezegd...

RF "Er is geen werkgever op aarde die werk creëert omdat de lonen zo lekker laag zijn. Er worden banen gecreëerd omdat er business is. Als het jeugdloon omhoog gaat, dan gaat het loon van de hele sector omhoog. Bovendien kan in veel gevallen de werkgelegenheid niet verdwijnen omdat deze lokaal is. Neem de horeca waar veel jongeren werken. Het is niet het loon waardoor de horeca in Nederland zo duur is. Dat komt door de hoge huurprijzen. Zo'n laag jeugdloon is feitelijk niets anders dan huursubsidie voor de sector."

SB Een manier om de koopkracht van mensen te verhogen zonder de lonen te verhogen, is het verlagen van de belasting op arbeid. Vind u dat een afdoende antwoord op de lage jeugdlonen?

RF "De belastingen op arbeid zijn inderdaad in brede zin te hoog. Feit is dat de afgelopen vijftien jaar de belasting op arbeid sterk is gestegen en op vermogen sterk is gedaald. Wat ook waar is, is dat de winstgevendheid van het Nederlandse bedrijfsleven heel goed is. Er wordt bijzonder veel geld verdiend, behalve in sectoren die afhankelijk zijn van

de binnenlandse koopkracht. Bedrijven hebben wél geld, maar de mensen niet meer. Het loon is het grootste probleem, niet de belastingdruk. Juist bij die lage jeugdlonen is de belasting helemaal niet hoog. Dus nee, het verlagen van de belasting is geen afdoende antwoord. De lonen en dus ook de jeugdlonen moeten omhoog.”

Robin Fransman is publicist voor onder andere Follow the Money, en was jarenlang adjunct-directeur bij Holland Financial Centre.



DE CRISIS VAN HET GEPRIVATISEERD KEYNESIAANISME RODRIGO FERNANDEZ

De bijdragen in deze bundel hebben zich tot nu toe gericht op de positie van jongeren in Nederland, met een nadruk op hun sociaal-economische positie. Maar hoe staat het eigenlijk met de wereld van werkgevers? En hoe ziet de economie er uit als we niet inzoomen op jongeren, maar uitzoomen en kijken naar hoe de economie is ingericht en welke rol lonen hebben en hadden? Wat dan opvalt is dat sinds een aantal jaar de roep om de lonen flink te verhogen sterker is geworden. Waren het eerder enkele progressieve economen die vragen hadden bij de langdurige loonmatiging ingezet in de jaren 80, ondertussen is dat koor aangegroeid met economen werkzaam bij IMF, Wereldbank en de nationale banken. Uit allerlei studies blijkt keer op keer dat in vrijwel alle geïndustrialiseerde landen het loonaandeel in het bruto nationaal product sterk is gedaald en dat gelijktijdig het volume van de winsten is geëxplodeerd. In deze bijdrage zal ik laten zien dat het achterblijven van de lonen, de stijgende private schuld en de groeiende winsten die niet meer geïnvesteerd kunnen worden in de reële economie en daarom noodgedwongen in financiële effecten belegd worden, te maken heeft met een aantal economische en politieke keuzes die sinds begin jaren 80 zijn gemaakt. De gevolgen van dit geprivatiseerde keynesiaanisme, zoals het wel wordt genoemd, hebben geleid tot de financiële crisis.

Acht jaar na het begin van de financiële crisis in 2008, die uitmondde in de Grote Recessie en het politieke antwoord van het Grote Bezuinigen, begint het stof langzaam neer te slaan. Het lijkt erop dat we op een plek terecht zijn gekomen waar we economisch en politiek niet eerder zijn geweest.

De hieraan voorafgaande periode, die begon in 1990 en door socioloog Colin Crouch wordt getypeerd als het geprivatiseerd keynesiaanisme, lijkt op zijn laatste benen te lopen.

Met geprivatiseerd keynesiaanisme doelt Crouch op het model waarin het niet de staat is die schulden aangaat en risico's op zich neemt, zoals tijdens het 'klassieke' keynesiaanisme, maar dat het de huishoudens zijn die dit doen om het dalende aandeel van de lonen in het bruto nationaal product (BNP) te compenseren. Het meest typerende voorbeeld hiervan is het gebruiken van de eigen woning als onderpand om consumptieve uitgaven te financieren. De economische groei die hierdoor werd gerealiseerd was gebaseerd op schulden. Nu een verdere groei van de private schuld steeds moeilijker te realiseren is, lijkt economische krimp onvermijdelijk. Er is echter iets raars aan de hand. Terwijl de winsten van het grootbedrijf weer tot historische hoogten zijn gestegen, en de beurskoersen wereldwijd zijn hersteld, zien werknemers hun salarissen niet stijgen. En ook de werkgelegenheid stijgt niet. In de mate dat er nog groei is, is het een baanloze en salarisloze 'groei'.

HOE HET ALLEMAAL BEGON

De huidige periode waarin het vooral de private huishoudens zijn die door zichzelf in de schulden te steken de motor vormden van de economische groei, volgde op een periode waarin een ander economisch model werd aangehangen door het overgrote deel van regeringen en economen in de geïndustrialiseerde wereld. Na de Tweede Wereldoorlog tot de jaren 70 was het keynesiaanisme hegemoniaal. Kenmerkend was dat nationale staten de verantwoordelijkheid op zich namen om de economie te stimuleren in periodes van neergaande conjunctuur. In deze zogenaamde Gouden Periode van het kapitalisme combineerde de Westerse wereld hoge groeicijfers met een snelle afname van ongelijkheid en de uitbouw van een verzorgingsstaat, waardoor burgers minder afhankelijk werden van de markt. Een opvallend verschil met vandaag de dag is dat de mobiliteit van het kapitaal beperkt was en dus dat economische processen vooral plaatsvonden binnen de nationale grenzen. Als we kijken naar het loon dan valt op dat dit zich op gelijke voet ontwikkelde met de productiviteit, waardoor in de meeste ontwikkelde economieën haar aandeel in het BNP toenam tot ruim 75 procent. Een uitschieter was Japan waar het aandeel van de lonen in 1978 zelfs piekte tot tachtig procent van het BNP.³⁸

Halverwege de jaren 70 raakt dit Keynesiaanse model in een systeemcrisis. Met als gevolg een snel stijgende staatschuld, inflatie, werkloosheid en economische stagnatie. De Keynesianen werden in reactie hierop verdreven uit het centrum van de macht, en het tijdperk van de monetaristen brak aan. Politiek uit zich

dit in een afname van de macht van de sociaaldemocratie en de grotere rol van partijen die het vrijemarktdenken aanhingen. In de loop van de jaren 80 krijgt een nieuw economisch model geleidelijk vorm waarvan het dereguleren van markten, het privatiseren van staatsbedrijven en het vergroten van de mobiliteit van kapitaal de ingrediënten vormen. Dit veroorzaakte een terugkeer naar de geglobaliseerde wereld zoals we die tot de Eerste Wereldoorlog hadden gekend.

OPEN GRENZEN VOOR KAPITAAL

In de praktijk betekenen de toegenomen grensoverschrijdende mogelijkheden van kapitaal en de groeiende handelsstromen vooral dat transnationale ondernemingen meer ruimte krijgen. Volgens cijfers van het World Investment Report 2014 van UNCTAD³⁹ zijn de activa van dit soort bedrijven wereldwijd gestegen van 3.893 miljard dollar in 1990 tot 96.625 miljard dollar in 2013. Als we dit afzetten tegen het wereldwijde bruto nationaal product, dat wil zeggen de totale productie van alle goederen en diensten, dan vormden in 1990 de activa van transnationale bedrijven 18 procent van het wereld BNP en in 2013 maar liefst 130 procent. In ruim twintig jaar tijd vermenigvuldigde de omvang van transnationale bedrijven met ruim vijftig keer terwijl de omvang van de wereldeconomie verdrievoudigde in diezelfde periode.

Een ander opmerkelijk gevolg van het wegnemen van de handelsbarrières is het ontstaan van enorme oligopolies. Door een lange reeks van fusies en overnames vanaf de jaren 90 – kort onderbroken door de crash van 2000 – ontstonden deze enorme concentraties van enkele grote bedrijven die de meeste markten en productieketens volledig domineren. Hetzelfde UNCTAD-rapport leert ons ook nog dat ruim vijftig procent van alle grensoverschrijdende buitenlandse directe investeringen geen toevoeging was van nieuwe productiecapaciteit, maar enkel een fusie of overname. Dit betekent dat de groei van buitenlandse investeringen niet automatisch meer banen en productie met zich mee brengen, zoals menig politicus vaak beweert, maar vooral een (grotere) concentratie bekend van het bezit van bedrijfsonderdelen.

Deze nieuwe wereld van open grenzen voor het kapitaal en snelle technologische vooruitgang leidt er toe dat werknemers, maar ook staten met elkaar moeten gaan concurreren voor delen van productieketens die door kolossale private bureaucratieën worden aangestuurd vanuit *global cities*. Deze verschuivende machtsverhouding van nationale staten naar ketens van enkele grote bedrijven zorgde tevens voor een dalend aandeel van de lonen in het bruto nationaal product.

Een ander gevolg, en tevens oorzaak, van de veranderde rol en mogelijkheden van kapitaal is dat nationale staten de belastingtarieven op kapitaal gedurende een aantal decennia verlaagden in een poging om ook in hun land een gunstig investeringsklimaat te creëren. Deze onderlinge concurrentie heeft er toe geleid, zo laat de tax database van de OESO goed zien, dat het gemiddelde belastingtarief op de productiefactor kapitaal in OESO-landen daalde van 49 procent in 1982 tot 27 procent in 2007. Ook Nederland kent deze sterke verlaging. De vennootschapsbelasting was in 1982 nog 48 procent en is de afgelopen 30 jaar gedaald met 23 procentpunten tot 25 procent in 2013. Sterker: ook uit een studie van de OESO (2014) blijkt dat Nederland in de praktijk een belastingtarief heeft van zeven procent, het op één na laagste impliciete tarief uit de hele OESO-zone.⁴⁰ Enkel Estland verslaat Nederland door in praktijk een nog lager tarief te rekenen. Deze concurrentie tussen staten leidde ook tot een groeiend netwerk van offshore-jurisdictionen, belastingparadijzen in gewoon Nederlands, die de superrijken en hun transnationale bedrijven in staat stelden om nog verder aan de greep van de fiscus te ontsnappen. Het Europees Parlement becijferde dat EU-lidstaten jaarlijks 150 miljard euro mislopen door belastingontwijking door grote bedrijven.⁴¹ En ook hier weer speelt Nederland een dubieuze rol, samen met Ierland en Luxemburg. Een aantal studies van SOMO laat goed zien hoe Nederland een hoofdrol speelt in landen die geteisterd worden door de economische crisis.⁴² Portugese bedrijven investeren, bijvoorbeeld in Portugal via een in Nederland gevestigde brievenbus-BV en ontwijken hiermee belastingen in Portugal. Nederland is het land waar de meeste Portugese investeringen naar toe gaan en Nederland is ook de grootste investeerder in Portugal, laat een studie van SOMO uit 2013 zien. Van alle directe investeringen vanuit Nederland naar Portugal liep in 2011 28 miljard via een brievenbus-BV en twee miljard niet. Werknemers en het midden- en kleinbedrijf zijn hiervan het slachtoffer en blijven achter om de rekening van de crisis te betalen doordat de beursgenoteerde bedrijven de belasting ontwijken.

LONEN EN WINSTEN: COMMUNICERENDE VATEN

Laten we in dit woud van gebeurtenissen twee zaken centraal stellen. Ten eerste het achterblijvende aandeel van de lonen en direct hieraan verbonden de stijging van de kapitaalsinkomens. En ten tweede, de in het begin van dit artikel genoemde verslaving aan private schulden als smeerolie voor de economie en de steeds groter wordende financiële sector. De samenhang van deze twee ontwikkelingen vormt de kern van het geprivatiseerde keynesiaansisme.

Laten we beginnen bij de lonen. Als we wat gedetailleerder kijken naar het fenomeen van het achterblijven van de lonen bij de economische groei dan zien we

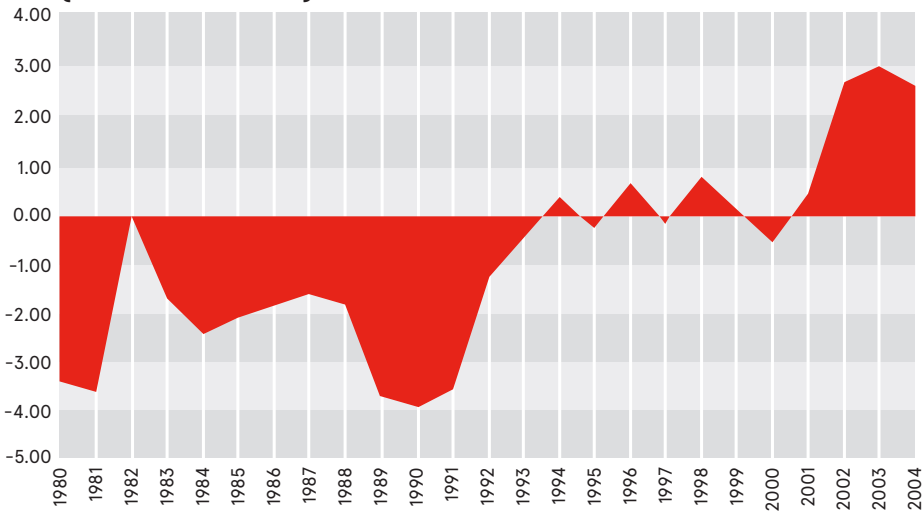
dat dit in feite een wereldwijd fenomeen is. Terwijl in ontwikkelde economieën deze trend al vanaf de jaren 80 zichtbaar is - denk aan het *no nonsens* tijdperk van Lubbers, Thatcher en Reagan - laten opkomende economieën en lage-inkomenslanden deze trend pas later zien. In Noord-Afrikaanse landen, waar de 'Arabische lente' begon, bijvoorbeeld daalde het aandeel van de lonen in het bruto nationaal product tussen 2000 en 2005 met maar liefst dertig procent, zo staat te lezen in een rapport van de Internationale Arbeidsorganisatie uit 2012.⁴³ Wereldwijd zien we een afname van het aandeel van de lonen in het wereld-BNP van 64 procent in 1980 naar 54 procent in 2008.⁴⁴ Als deze daling niet had plaatsgevonden, en het aandeel van de lonen gelijk was gebleven dan was vanaf 2008 wereldwijd ruim 7.000 miljard dollar per jaar méér in handen geweest van werknemers.

Als we dezelfde berekening maken voor Nederland voor de periode vanaf 1992, dan zou het beschikbare inkomen van huishoudens in 2012 maar liefst 60 miljard euro hoger zijn.⁴⁵ De Nederlandsche Bank die deze berekening maakt in haar DNBulletin van 23 juni 2013, schrijft dit toe aan een afname van het beschikbare inkomen van huishoudens van 54 procent naar 45 procent in 2008.

Laten we onze blik nu even richten op de andere kant van de verhouding: de stijging van de kapitaalinkomens. Tegenover dalende lonen staat immers een stijging van het aandeel van het kapitaalsinkomen en de sociale premies in het bruto nationaal product. Het zijn, met andere woorden, communicerende vaten. In Nederland kunnen we dit goed zien door bijvoorbeeld te kijken naar het aandeel van de kapitaalopbrengsten van niet-financiële ondernemingen. In de periode dat het loonaandeel negen procent daalde, stegen de kapitaalopbrengsten van niet-financiële bedrijven met acht procentpunt: van twee procent in 1992 tot 10 procent in 2008, blijkt uit dezelfde studie van DNB uit 2013.

De grafiek hieronder van het Internationaal Monetair Fonds (2006) laat zien wat het gevolg is van de verandering in de verhouding loon-kapitaal in het bruto nationaal product. Het groeiende aandeel van kapitaalopbrengsten en de gelijktijdig dalende belastingen voor multinationals hebben ertoe geleid dat niet-financiële ondernemingen, bedrijven dus, zijn veranderd van netto debiteuren gedurende de jaren 80 naar netto crediteuren sinds de jaren 90 in de zeven grootste economieën.

NETTO KREDIETVERLENGING DOOR DE PRIVATE SECTOR IN DE G-7 (MINUS DUITSLAND) ALS PERCENTAGE VAN HET BNP



Bron: IMF World Economic Outlook April 2006

Met andere woorden: het bedrijfsleven in de G7 houdt na het doen van investeringen geld over. En geen klein beetje, maar zo'n drie procent van het totale BNP van die landen in 2002. Wat betekent dit nu? Dit betekent dat de investeringsmogelijkheden in de reële economie dus domweg niet groot genoeg zijn om alle winst te kunnen herinvesteren in de productieve economie. Al dit geld wordt vervolgens gebruikt om financiële producten te kopen zoals effecten en dan met name schuldbewijzen – dit wordt verderop in het artikel uitgewerkt. Een studie van het wereldwijde management consultancy bedrijf Bain & Company uit 2012 laat zien over welke bedragen dit gaat. In 2010 had de activa van de reële economie een omvang van 210 biljoen dollar. De financiële sector (financiële effecten en schuldbewijzen) had in datzelfde jaar een omvang van 600 biljoen dollar.⁴⁶ Dat wil zeggen dat de financiële sector in dat jaar drie keer zo groot was als de reële economie. Bain & Company schrijft in dezelfde studie dat ze verwacht dat de financiële sector in 2020 met 300 biljoen dollar gegroeid zal zijn, terwijl de verwachting is dat in diezelfde periode de reële economie met maar 27 biljoen dollar zal groeien. De winst zal de komende jaren dus in verhouding nog minder dan in 2012 gaan naar investeringen in de reële economie en meer gaan naar het opblazen van zeepbellen op de financiële markten en het opkopen van schulden.

FINANCIALISERING VAN DE ECONOMIE

Tot nu toe hebben we gezien dat de totale waarde die gecreëerd wordt in Nederland, het bruto nationaal product, vandaag de dag veel minder ten goede komt aan de koopkracht van huishoudens dan een paar decennia terug. Dat zagen we doordat de lonen de afgelopen decennia zijn gematigd en haar aandeel in het BNP is verminderd. We hebben ook gezien dat het aandeel van de winsten is gestegen. En dat bovendien het volume van de winsten een stuk groter is geworden. Tegelijkertijd werden deze winsten niet geherinvesteerd in de reële economie, maar in financiële producten. Het overgrote deel van deze financiële producten drijft op het opkopen van schulden, bijvoorbeeld van privé-huishoudens. Zij hebben hun stagnerend inkomen proberen te compenseren met het aangaan van schulden.

De schuld gedreven groei die hierdoor ontstond beperkte zich echter niet tot huishoudens, maar was een onderdeel van een bredere ontwikkeling die politiek werd gestimuleerd. Ook financiële spelers zoals banken en investeringsmaatschappijen manifesteerden zich steeds nadrukkelijker in maatschappelijke domeinen die voorheen afgeschermd waren voor financiële markten. Denk hierbij aan ziekenhuizen, universiteiten en andere onderwijsinstellingen die door een herdefiniëring van de taken van een staat verantwoordelijk werden voor hun vastgoed en grote schulden aan moesten gaan. Doordat de traditionele financiering uit de collectieve middelen werd beëindigd en publieke instellingen meer 'op eigen benen' moesten gaan staan zonder hiervoor de benodigde budgetten te ontvangen, ontstond een vacuüm. Dit financiële vacuüm werd opgevuld door bankiers en pensioenfondsen die het saai beleggen achter zich lieten. Mettertijd werd een steeds groter deel van deze investeringen uitbesteed aan buitenlandse vermogensbeheerders waardoor na de zeggenschap ook het zicht op het financieel beheer verdween.

De groeiende invloed van de aandeelhouder en de opkomst van *private equity* zorgden er uiteindelijk voor dat deze bedrijven zélf koopwaar werden, en niet alleen hetgeen ze produceerden. Vendex, het moederbedrijf van Vroom en Dreesman en vroeger ook Hema en een aantal andere bedrijven, is een goed voorbeeld van hoe dit in de praktijk werkt. Op deze nieuwe gecreëerde markt worden bedrijven uit de reële economie opgekocht door financiële spelers met veel vreemd vermogen. Vervolgens worden ze overladen met schulden – bijvoorbeeld door de verkoop van vastgoed – en werden de kroonjuwelen geplunderd. Wat dan overblijft, is een bedrijf dat nauwelijks haar hoofd boven water kan houden en, in het geval van V&D bijvoorbeeld, de rekening neerlegt bij haar werknemers. Waar de groeiende private schuld, veelal met het eigen huis als onderpand, steeds belangrijker werd om de consumptie van huishoudens op peil te hou-

den zorgde de groeiende private schuldenlast er voor dat een lange periode van dalende reële lonen gecombineerd kon worden met stijgende winsten, gezonde staatsfinanciën en economische groei. Door het uitbreken van de financiële crisis zijn de grenzen van dit schuld gedreven economische model, het geprivatiseerde keynesiaanisme, zichtbaar geworden. Toch blijven de private schulden toenemen. Zo laat een studie van McKinsey uit 2015 zien dat tussen 2007 en 2014 de totale schuld in de wereld met ruim 57.000 miljard dollar is toegenomen.⁴⁷

VAKBOND: OMHOOG MET DIE LONEN

Het geprivatiseerde keynesiaanisme kan niet duurzaam zijn: een economisch model dat is gebouwd op schulden moet op een gegeven moment tegen haar grenzen aan lopen. Het is echter de vraag of de financiële crisis de koers heeft verlegd. Politici en belangengroepen van bankiers, makelaars en andere belanghebbende beroepsgroepen lijken vooral op zoek te zijn naar een manier om weer verder te gaan op de oude voet. Het idee dat de factor arbeid beter beloond moet worden en dat loon weer een pijler moet worden voor economisch groei zoals in de keynesiaanse periode wordt ondanks de groter wordende groep economen die hier op hamert nauwelijks opgepikt in het maatschappelijke debat. Het zegt wat als een instituut als het Internationaal Monetair Fonds roepende in de woestijn is als ze aangeeft dat inkomensongelijkheid slecht is voor de economie, zoals ze doet in haar rapport 'Redistribution, Inequality, and Growth' uit 2014.⁴⁸ Niet de exportsector – wat vooral wederuitvoer is met kleine winstmarges – en ook niet 'Nederland belastingparadijs' – wat vooral een kleine parasitaire sector is – geeft Nederland een stabiele basis voor een gezonde economische groei. De lonen moeten weer de motor van de economie worden. Dat betekent ook dat de vakbond stelling moet nemen in deze wereld waar de belangen van het grootbedrijf en de financiële sector goed gediend worden ten koste van werknemers wereldwijd. Dit betekent politiek kleur bekennen en uit de comfortzone van het polderen stappen.

Rodrigo Fernandez werkt als postdoc onderzoeker aan de KU Leuven en als onderzoeker bij Stichting Onderzoek Multinationale Ondernemingen (SOMO).



SUPERMARKTEN: LAGE LONENSECTOR VAN NEDERLAND HENK VAN DER PLOEG

Tim is net 17 jaar en heeft een bijbaan in de Plussupermarkt. Drie keer per week gaat hij om kwart over zes 's avonds van huis. Beginnen om half zeven en tegen kwart voor tien weer thuis. Elke week is hij tien en half uur van huis om de winkelvoorraad aan te vullen. Volgens de cao is deze vakkenvuller een hulpkracht want hij heeft een contract van maximaal 12 uur per week. Aan het eind van de vier weken wordt er afgerekend. Hij heeft dan 36 uur gewerkt en krijgt 139,68 euro op zijn bankrekening gestort. Dat is 3,88 euro per uur. Maar klopt dat wel?

Als hij drie keer per week van half zeven tot half tien werkt, dan werkt hij 36 uur. Waarom wordt er dan maar 30 uur uitbetaald? En heeft hij trouwens geen recht op een toeslag omdat hij 's avonds werkt? Zijn collega's met een contract van meer dan 12 uur in de week krijgen na acht uur wel 33,3 procent en na negen uur vijftig procent meer betaald.

Om met dat laatste te beginnen. Het staat inderdaad in de cao, dat hulpkrachten geen toeslag krijgen. Maar een doorn in ons oog is het wel; mogen lonen nu ook al verschillen op basis van het aantal gewerkte uren? Het uitgangspunt zou moeten zijn gelijk loon voor gelijk werk. De vakbonden proberen dit al jaren zonder succes uit de cao te krijgen. Aan de onderhandelingstafel hebben we helaas niet zo veel macht. Er werken 260.000 mensen in de ongeveer 4.600 supermarkten die Nederland rijk is. Daarvan zijn er zo'n 13.000 lid, dat wil zeggen dat we een gezamenlijke organisatiegraad hebben van vijf procent. En van de 150.000 jongeren die in de supers werken is bijna niemand lid.

MOOIE UITSPRAAK, DODE LETTER

De supermarktwerkgevers hebben ook een aantal argumenten waarom zij vinden dat zij in hun recht staan. Ten eerste zeggen ze dat hulpkrachten die minder dan 12 uur per week werken niet altijd dezelfde functie hebben als mensen die meer dan 12 uur per week werken. Bovendien zeggen ze dat hulpkrachten vooral bijbaners zijn en dat zij de avonduren niet als inconveniënt, zoals dat dan heet, beschouwen omdat zij uitsluitend in de avonduren of in het weekend willen of kunnen werken. Ook vinden ze het te duur. Een kleine zestig procent van alle werknemers in de supermarkten is hulpkracht. Als deze zestig procent toeslagen krijgt, worden de loonkosten een stuk hoger.

Om de supermarktwerkgevers onder druk te zetten, zijn FNV Bondgenoten en CNV Dienstenbond in 2012 naar de Commissie Gelijke Behandeling gestapt. Deze Commissie is ingesteld door de overheid om discriminatie te bestrijden, en is sinds eind oktober opgegaan in het College voor de Rechten van de Mens. In augustus 2012 heeft de Commissie een uitspraak gedaan. Zij stelt vast dat er wel degelijk sprake is van gelijke arbeid. Dat wil dus zeggen dat de werkzaamheden van hulpkrachten niet voldoende verschillen van functies uitgeoefend door werknemers die meer dan 12 uur per week werken. De commissie stelde ook vast dat financiële argumenten op zichzelf geen objectieve rechtvaardiging kunnen vormen voor een onderscheid in loon. En tot slot vond de commissie dat het onvoldoende bewezen was dat studenten en scholieren het werken in avonduren en in weekenden niet als ongelegen zouden ervaren. Bovendien is er ook een groep hulpkrachten die geen student of scholier is: voor hen was het in het geheel niet onderbouwd waarom er geen sprake is van inconveniëntie. Kortom, in de cao wordt een verboden onderscheid gemaakt aldus de Commissie.

De uitspraak van de Commissie is echter niet dwingend, daarvoor is een uitspraak van de rechter nodig. Wij willen graag naar de rechter, maar daar hebben we wel jongeren voor nodig die in de supermarkt werken om de zaak aanhangig te maken. Veel jongeren durven of willen niet naar de rechter te stappen, is onze ervaring. Het gaat om maar 1,30 euro per uur, het kost tijd, waarschijnlijk wordt je ontslagen... De laatste jaren hebben zich wel eens jongeren aangemeld, maar deze haakten altijd weer af. Het lijkt erop dat ze onder druk gezet werden. En zo blijft die mooie uitspraak van de Commissie een dode letter.

GRATIS WERKEN

En dan was er nog het feit dat Tim 36 uur werkt en enkel dertig uur uitbetaald krijgt. Hoe kan dat? Volgens werkgevers hebben jongeren die dit overkomt hier zelf schuld aan. Tim heeft namelijk een tijdelijk contract voor tweeënhalf uur per avond. In die tweeënhalf uur moet hij een bepaald aantal 'collies' afhandelen.

Dat zijn die pallets en kratten vol producten die een plek moeten krijgen in de winkel. Het lukt Tim niet om de hem toegewezen hoeveelheid collies om negen uur af te hebben. Dus moet hij zijn werk afmaken in eigen tijd. Dat is logisch, toch? En zo werkt Tim elke vier weken zes uur in zijn eigen tijd om zijn werk af te krijgen.

Eerlijk is het niet, vinden wij. Maar jongeren houden vaak hun mond over deze zaken. ‘Lastposten’ kunnen verlenging van hun contract wel vergeten. En ongeveer iedereen werkt op een kortdurend contract. Er zijn nog wel meer manieren om mensen de benodigde ‘werknemersvaardigheden’ aan te leren. Zoals ze elke week op andere dagen inroosteren of de begintijd vervroegen of verlaten. Ook werknemers ongewild en ongevraagd overplaatsen naar een ander filiaal gebeurt. Meestal zijn deze afspraken niet geregeld in de individuele arbeidsovereenkomst en heeft de werkgever juridisch het recht om zo te handelen.

NIEUWE CAO

Als hulpkracht krijg je in de supermarkten geen toeslagen en veel jongeren krijgen minder uren uitbetaald dan dat ze werken. En ze krijgen tot hun 23^e ook minder betaald dan volwassenen. Nederland is daarin een uitzondering. Geen enkel buurland van Nederland hanteert een leeftijdsgrens van 23 jaar. In andere landen bestaan ook wel minimumjeugdlonen, maar niet overal en vaak maar tot 18 jaar. Ook geen enkel land hanteert zo’n laag startpercentage als Nederland. Een 15-jarige heeft in Nederland recht op slechts dertig procent van het wettelijk minimumloon. In de landen om ons heen begint een werknemer op minstens 62 procent van het volwassen minimumloon. Werkgevers vinden zo’n onderscheid op leeftijd heel normaal: ‘Waarom hebben 17-jarigen een hoog loon nodig? Ze moeten nog heel veel leren. En bovendien presteren ze veel minder dan oudere werknemers.’ Zo luidt de argumentatie tijdens de onderhandelingen. Dat vakkenvullen in een paar uur tijd is geleerd, en dat hetzelfde geldt voor het werk achter de kassa dat ook in toenemende mate door jongeren wordt gedaan, doet blijkbaar niet ter zake.

Gelukkig is het niet allemaal ellende. Een paar jaar geleden hebben we in de supermarkt-cao een redelijke loonsverhoging weten te realiseren voor jongeren. De jeugdschalen zijn tien procent hoger dan het wettelijk minimumloon. De vgl-cao is de enige cao in handel en horeca waarin jongeren beduidend meer verdienen dan wettelijk is vastgelegd. In de horeca verdienen jongeren ‘gewoon’ het minimumjeugdloon. De 17-jarige Tim verdient zoals we al hebben gezien dus 3,88 euro per uur in plaats van 3,42 per uur. Maar dat is wel nog altijd fors minder dan de 10,55 euro per uur die een 23-jarige verdient. Dat is ook geen vetpot, maar wel heel veel meer.

Dat klinkt mooi en is ook mooi, ware het niet dat sinds april 2013 de cao is verlopen. Dat betekent dat werkgevers niet meer gebonden zijn aan de loon- en andere afspraken uit de cao, en ze zich enkel aan de wet hoeven te houden. Het is tot nu toe niet gelukt om een nieuwe cao af te sluiten, omdat werkgevers en vakbonden het niet met elkaar eens kunnen worden over de toeslagen. De FNV wil dat de bepaling dat hulpkrachten uitgesloten zijn van toeslagen op doordeweekse dagen wordt geschrapt. Het werken op lastige uren is voor iedereen hetzelfde en het recht op toeslag zou niet afhankelijk mogen zijn van de aard van het arbeidscontract. En natuurlijk ook omdat het een bepaling is in strijd met de wet, zoals de Commissie in 2012 al heeft geoordeeld. De werkgevers in de branche willen het geschil oplossen door alle toeslagen af te schaffen, onder het motto ‘allemaal even slecht is ook gelijke behandeling’.

LAGE LONENSECTOR

73 Procent van alle werknemers in de supermarkt was eind 2012 jonger dan 23 jaar. De subminimumlonen leveren de supermarkten samen met het niet uitbetalen van de toeslagen flink veel geld op. Het is niet overdreven om te stellen dat de supermarktsector in Nederland drijft op jongeren en dus op lage lonen. Er worden dan ook mooi winsten gemaakt. Albert Heijn bijvoorbeeld kon een netto winst van 2,5 miljard euro in haar financieel jaarverslag van 2013 opschrijven. Ondanks de prijzenoorlog die ondertussen al een paar jaar in de sector woedt. Deze ‘oorlog’ moet wel betaald worden, en dat gebeurt door de werknemers in de sector. Of beter: door een deel van de werknemers. Topman Dick Boer kreeg in datzelfde jaar 3,4 miljoen euro bijgeschreven op z’n rekening. Dat is een loonsverhoging van 39,4 procent.

De cao-strijd, zoals het ondertussen best genoemd kan worden, gaat dus niet alleen om een goed principe – gelijk loon voor gelijk werk – maar ook om veel geld. Werkgevers betwisten overigens dat zij jongeren aannemen vanwege hun lage kosten. Dit staat in het onderzoeksrapport ‘Leeftijdsbewust personeelsbeleid in de supermarktbranche’ uit december 2012, dat is opgesteld op vraag van werkgevers- en werknemersorganisaties om te analyseren wat de oorzaak en gevolgen zijn van de leeftijdsopbouw in de sector. In het rapport staat ook dat *“Uit EU-cijfers blijkt dat de leeftijdsopbouw van de werknemers in de Nederlandse supermarkten niet significant afwijkt van die in supermarkten in andere Europese landen.”* Helaas ontbreken cijfers of bronnen die deze bewering staven.

Uit een onderzoek van Eurofound uit 2012 waarin de leeftijdsopbouw van de detailhandel op Europees niveau wordt vergeleken in 2001 en 2010 blijkt anders: 2001 was Nederland samen met Denemarken het enige land met 41 procent werknemers van 24 jaar of jonger werkzaam in de detailhandel. Noorwegen volgde

met 33 procent, en het EU gemiddelde was 18 procent. Voor 2010 ontbreken Nederlandse cijfers in het rapport, ondanks dat ze wel waren aangeleverd. Het UWV heeft echter berekend dat in 2013 het 41 procent was. Dit gaat om de hele detailhandel, niet alleen de supermarktsector. In de Nederlandse supermarktbranche is 73 procent van de werknemers jonger dan 25 jaar, weten we dan weer uit het onderzoeksrapport. Het lijkt dus voor de hand liggend dat Nederland óók in de supermarktbranche afwijkt van het Europees gemiddelde en dat de bijzonder lage Nederlandse jeugdloonschalen wél een sturend effect hebben op het aannamebeleid van supermarkten. Natuurlijk, zou ik haast zeggen. Maar ondertussen zitten er wel 260.000 zonder cao.

Henk van der Ploeg is FNV-bestuurder



THE FUTURE IS BRIGHT BUT NOT FOR ALL FABIAN DEKKER

Dit boek roept de vraag op hoe het is gesteld met de positie van jongeren op de arbeidsmarkt. Vooraf zou je je kunnen afvragen waarom er specifieke aandacht moet zijn voor deze groep. Zeker in het kader van risico's die mensen lopen op de arbeidsmarkt ligt het niet voor de hand om het overwegend over jongeren te hebben. De arbeidsmarktpositie van de oudere werknemer, of nog beter: oudere werkenden, vraagt eveneens om aandacht. Te vaak heersen er nog vooroordelen bij werkgevers over de productiviteit of het verzuim van ouderen en bij ontslag is het bijzonder lastig om aan een tweede carrière te beginnen. Toch is extra aandacht voor de jongere beroepsbevolking gerechtvaardigd. Jongeren komen steeds vaker en eerder in aanraking met flexibele en daarmee onzekere arbeidsrelaties. Ook worden zij tegen de achtergrond van een terugtrekkende overheid en het nieuwe discours rondom eigen verantwoordelijkheid en inzetbaarheid als eersten geconfronteerd met minder vanzelfsprekende perspectieven. Hier komt nog eens bij dat deze veranderingen bijdragen aan nieuwe breuklijnen tussen groepen jongeren onderling.

Op het moment van schrijven is de jeugdwerkloosheid (15 tot 25 jarigen) met 14 procent nog altijd bijzonder hoog. Natuurlijk bevat dit percentage ook jongeren die nog op school zitten of studeren en 'slechts' op zoek zijn naar een bijbaantje, maar dan nog kunnen we vaststellen dat de arbeidsintrede van jonge schoolverlaters problematisch is. De oorzaken laten zich gemakkelijk raden. De verslechterde macro-economische omstandigheden doen de vraag naar arbeid dalen, ook voor jongeren. Maar er is meer aan de hand. Jongeren zijn steeds vaker en eerder in de loopbaan flexibel gaan werken en juist dit type arbeidsrelatie reageert sterk op conjuncturele verandering. De Beer laat zien dat recente cohorten jongeren

steeds vaker werken op basis van een flexibel arbeidscontract dan eerdere cohorten. Als een gevolg hiervan zijn ze gedurende hun loopbaan minder lang actief op basis van meer zekere arbeidsrelaties.⁴⁹ Nu zijn er onderzoekers en beleidsmakers die hier tegenin brengen dat ook vaste arbeidscontracten steeds meer onder druk staan en dat flexibele banen wel degelijk uitkomst kunnen bieden aan groepen met een relatief grote afstand tot de arbeidsmarkt. Dit neemt echter niet weg dat werkenden in vaste arbeidsrelaties nog altijd een hogere baan zekerheid, autonomie, werktijdflexibiliteit en leermogelijkheden in het werk ervaren ten opzichte van flexwerkers.⁵⁰ Bovendien weten we dat onzekerheid in het werk gepaard gaat met een lager welzijn.⁵¹ Jongeren ondervinden dus tegen de achtergrond van de grote flexibilisering van de arbeidsmarkt steeds meer onzekerheid.

EXTRA KWETSBARE JONGEREN

Binnen de groep jongeren zijn de werkloosheidsrisico's en kansen om actief te zijn in een flexibel en meer onzeker dienstverband niet gelijk verdeeld. Laten we beginnen met het werkloosheidsrisico. De groep jongeren die geen werk heeft en geen onderwijs of opleiding volgt (de zogenaamde NEET's: *not in employment, education or training*) loopt de grootste gevaren. De kans om tot deze groep te behoren verschilt naar een aantal achtergrondkenmerken. Jongeren met een handicap, een migrantenachtergrond, laaggeschoolden en jongeren van wie de ouders gescheiden zijn behoren onder andere tot de risicogroepen.⁵² Op een markt met een teruglopend aantal vacatures zijn het vooral deze jongeren die kwetsbaar zijn.

Wat de kans betreft om in een flexibele baan te werken zien we vergelijkbare patronen. Niet alleen neemt de kans op flexwerk af met het stijgen van de leeftijd, het zijn ook steeds vaker laagopgeleide jongeren die actief zijn in een flexibele arbeidsrelatie.⁵³ Zoals ik eerder al heb aangegeven, kan een flexibel dienstverband natuurlijk prima dienen als 'springplank' naar een vaste dienstbetrekking, maar de kans op een langdurig verblijf in de flexibele schil is ook in dit geval groter voor personen met minder kwalificaties.⁵⁴ Over het algemeen stel ik daarom vast dat de arbeidsmarkt voor jongeren niet alleen meer onzeker is geworden, maar dat de risico's op werkloosheid en de kans op flexwerk zich lijken te concentreren bij relatief kwetsbare groepen.

VERANDERING VAN DISCOURS

Naast veranderingen in de verhouding tussen opdrachtgever en opdrachtnemer doen zich ook sociaalculturele wijzigingen voor. In de afgelopen decennia is er een discours ontstaan waarin werkenden steeds meer verantwoordelijkheid dragen voor het voorkomen van en omgaan met risico's van de arbeid. Met het

begrip discours bedoel ik de wijze waarop we gezamenlijk de omgeving om ons heen interpreteren en betekenis geven. Veranderingen zijn goed zichtbaar in het denken over duurzame inzetbaarheid op de arbeidsmarkt, of: *employability*. In dit denken staat een aantal kenmerken centraal. Zo is het verstandig om frequent van baan te wisselen en voortdurend te werken aan de eigen werkzekerheid, bijvoorbeeld via scholing en *on-the-job training*. Het denken over werkenden als *free agents* krijgt in deze benadering een cruciale rol toebedeeld.⁵⁵ Een gevolg hiervan is dat werkenden zich individueel meer dan ooit aansprakelijk worden gehouden voor problemen op de arbeidsmarkt. In Amerika is deze ontwikkeling goed zichtbaar. In haar boek *Cut Adrift* beschrijft Marianne Cooper (2014) hoe Amerikanen tegen de achtergrond van een neoliberal gedachtegoed worden aangemoedigd om risico's te nemen met als gevolg dat '*the belief that we are all in this together has been replaced with the assumption that we are each on our own*'. Ook in Nederland zijn dergelijke tendensen waar te nemen met alle risico's van dien. Allereerst valt op dat de overheid zich langzaam terugtrekt en een groot vertrouwen etaleert in de kracht van het individu. In het stelsel van sociale zekerheid zien we dit bijvoorbeeld terug in de versoeringen rondom werkloosheidsuitkeringen en ook in het denken over risico's van de arbeid zien we veranderingen. Het Sociaal en Cultureel Planbureau constateert dat we strenger zijn gaan oordelen over vrijstelling van sollicitatieverplichtingen en ook zijn meer burgers van mening dat werkloosheid (deels) individueel beïnvloedbaar is.⁵⁶ Er ontstaat dus meer aandacht voor het individu, maar wat betekent dit voor jongeren op de arbeidsmarkt?

Tijdens het veldwerk voor mijn boek over jeugdwerkloosheid⁵⁷ viel me op dat de jonge werklozen die ik sprak ontzettend optimistisch in het leven staan. Er waren onder mijn respondenten geen aanhangers van negativisme en doemdenken. Dit leek op het eerste gezicht niet voor de hand te liggen; werkloosheid leidt immers tot veel onzekerheid. Ik kwam erachter dat dit optimisme een vorm van individuele coping ten aanzien van het werkloosheidsrisico betreft, maar ook dat het onderdeel uitmaakt van een ruimer gedeeld ideaal van vooruitgang en het niet bij de pakken neerzitten. Er komt een beeld naar voren dat 'mislukken' een synoniem is voor *persoonlijk* falen. Natuurlijk speelt de economische conjunctuur een belangrijke rol bij het verklaren van de jeugdwerkloosheid. Maar in de beleving van de geïnterviewde jongeren hebben ze ook *zelf* gefaald. De optimistische beoordelingen van werkloze jongeren die tijdens de gesprekken komen bovendrijven passen bij de huidige tijd waarin het publieke discours zich meer lijkt te richten op een individualistisch mensbeeld, waarbij persoonlijk falen geen optie is. Alles uit jezelf halen en een optimistische grondhouding geven richting aan het leven. In die zin lijken ze net op Amerikanen en verbaast het me ook niet dat grootschalige

protestbewegingen op het Malieveld zijn uitgebleven. Dit vraagt namelijk om identificatie met de groep werklozen en dat lijkt in deze tijd funest voor het eigen zelfbeeld en gezondheid.⁵⁸ Als we deze bevindingen kort samenvatten, ontstaat een beeld dat er in de moderne samenleving de opvatting heerst dat werkloosheid komt door de houding of inzet van het individu en niet door het feit dat er geen werk is of dat het beschikbare werk oneerlijk verdeeld wordt.

ZICHT OP TEGENSTELLINGEN EN OPLOSSINGEN

Hoe moeten we de veranderingen op de arbeidsmarkt en van discours beoordelen? Ten eerste is duidelijk dat een vast arbeidscontract geen vanzelfsprekendheid meer is. Sterker nog, de flexibilisering van de arbeidsmarkt lijkt in de toekomst eerder toe, dan af te nemen.⁵⁹ Verschillende groepen kunnen hier hun voordeel mee doen, vaak hoogopgeleiden die zich de nieuwe omstandigheden relatief snel eigen maken. Anderen kunnen echter gemakkelijk machteloos raken en dan denk ik eerder aan jongeren met lagere kwalificatie- en beroepsniveau.⁶⁰ Ook niet-Westerse allochtonen zijn tot de risicogroep te rekenen.

De flexibilisering van de arbeidsmarkt in combinatie met een terugtrekkende overheid en een grotere focus op eigen verantwoordelijkheid kan op termijn een basis vormen van een tweedeling binnen het jongerensegment en daarmee van de samenleving in de toekomst. Vanuit economisch perspectief omdat de relatief kwetsbare jongeren eerder in onzekere banen terecht komen en met werkloosheid te maken krijgen, vanuit cultureel perspectief omdat inactiviteit *not done* is in een samenleving die in toenemende mate argwaan vertoont in de richting van baanlozen. Zeker in een samenleving waarbij de beroepsbevolking steeds hoger is opgeleid bestaat een reëel scenario dat de ‘achterblijvers’ worden gepercipieerd als *incapable*.⁶¹

De lezer zal zich nu ongetwijfeld afvragen of er op dit moment al scheidslijnen zichtbaar zijn in onze samenleving. Als we de blik richten op de arbeidsmarkt dan lijkt dit inderdaad het geval te zijn. Dekker en Den Ridder laten in ‘Polariseert Nederland? Ontwikkelingen in politiek-culturele tegenstellingen’ zien dat het aandeel van de Nederlandse bevolking dat een (zeer) grote sociale tegenstelling ervaart tussen werklozen en mensen die werk hebben, is toegenomen van 50 tot 69 procent in de periode 1987-2011. Als het gaat om de arbeidsmarktposities van verschillende onderwijsgroepen dan zien we eveneens dat zich verschillen aftekenen. De groep hogeropgeleiden heeft haar voorsprong ten opzichte van andere groepen (middelbaar- en lageropgeleiden) in de afgelopen jaren duidelijk zien toenemen.⁶² Zodoende zijn er verschillende signalen voor de stelling dat tegenstellingen op de arbeidsmarkt intensiveren.

In dit stuk heb ik aangetoond dat jongeren zich bewegen in een veranderende arbeidsomgeving die meer dan ooit vraagt om eigen inzet en verantwoordelijkheid. Terwijl het nog maar de vraag is of jongeren door eigen initiatief deze scheidslijnen die zich aftekenen kunnen overbruggen. Risico's zijn er ook, zeker voor groepen die in het huidige tijdsbeeld waarbij het ieder voor zich adagium hoogtij viert onvoldoende mee kunnen komen. Hieruit volgt de belangrijke vraag of er manieren zijn te vinden die bijdragen aan een zo'n inclusief mogelijk arbeidsmarktmodel. Om hier werk van te maken lijkt het verstandig om op zoek te gaan naar nieuwe manieren van risicodeling.⁶³ Dit kan langs een viertal lijnen. Ten eerste vraagt het werken op een zo sterk geflexibiliseerde arbeidsmarkt om institutionele structuren om met veranderingen om te kunnen gaan. Dit geldt voor jong en oud. Net zoals verschillende collega's pleit ik voor individuele scholingsbudgetten die 'op maat' kunnen worden ingezet en zo bijdragen aan een verkorting van fricties op de arbeidsmarkt. Op dit vlak is nog steeds een wereld te winnen. Ten tweede kan in het onderwijs zwaarder worden ingezet op het voorbereiden van jongeren op een flexibele en door technologische veranderingen minder voorspelbare arbeidsmarkt. Het komt er bijvoorbeeld op aan om te werken aan ondernemersvaardigheden maar het gaat ook om het leggen van accenten op competenties die zich in de toekomst moeilijker laten automatiseren. Hierbij valt te denken aan *social skills* maar ook aan de vaardigheden om om te kunnen gaan met computertechnologie.

Minstens zo belangrijk en tot dusver nog niet besproken is de rol van werkgevers/opdrachtgevers. Bekend is dat in flexibel werkenden in het algemeen minder wordt geïnvesteerd in vergelijking met werkenden met een vast arbeidscontract. Hierdoor verouderen de vaardigheden van (jonge) flexwerkers en wordt het moeilijker om een carrière op te bouwen. Dit is een gemiste kans aangezien bekend is dat het investeren in flexwerkers gepaard kan gaan met wat extrarolgedrag wordt genoemd, dat wil zeggen de inzet van een werkende die verder gaat dan de strikte contractrelatie.⁶⁴ Op deze manier ontstaat een win-win situatie waarbij flexwerkers via scholing kunnen werken aan hun vaardigheden en bedrijven hun voordeel doen met tevreden en innovatieve werkenden. Dan het laatste en misschien wel belangrijkste aandachtspunt: hoe zorgen we ervoor dat de groepen moeilijk bemiddelbare jongeren met een relatief grote afstand tot de arbeidsmarkt mee blijven doen? Er lopen momenteel diverse projecten en programma's, maar de effectiviteit hiervan is nog onvoldoende onderzocht.⁶⁵ Wel is in een algemener verband bekend wat werkzame bestanddelen zijn van succesvolle arbeidsbemiddeling, zoals het opleggen van sancties, loonkostensubsidies en het organiseren van regelmatig contact met (jonge) baanzoekers.⁶⁶ In de lite-

ratuur ten aanzien van het doen van vrijwilligerswerk en het terugdringen van het aantal jongeren zonder startkwalificatie wordt vaak gewezen op het opbouwen van langdurige relaties tussen vrijwilliger en jongere.⁶⁷ Dit zijn belangrijke geluiden die helaas in schril contrast staan met de (verdere) bezuinigingen op de uitvoering van de sociale zekerheid. Samenwerking met het bedrijfsleven kan mogelijk uitkomst bieden. Een interessante vorm van publiek-private samenwerking is bijvoorbeeld de ontwikkeling van *social-impact bonds* en de opkomst van het sociaal ondernemerschap om jeugdwerkloosheid terug te dringen. Hierbij investeren ABN Amro en Start Foundation samen een project om werkloze jongeren zonder startkwalificatie weer aan het werk of terug naar school te krijgen. Het geld dat de overheid vervolgens bespaart wordt weer terugbetaald. Maar welke weg ook wordt bewandeld, voorop staat dat het bijdraagt aan het aan het werk krijgen van zoveel mogelijk baanloze jongeren.

Fabian Dekker is arbeidssocioloog en verbonden aan de Erasmus Universiteit Rotterdam.



JONGEREN ZIJN DE DUPE VAN PROCYCLISCH WONINGMARKTBELEID JASPER DU PONT

Toen de huizenprijzen stegen, gooide de overheid olie op het vuur door hogere leningen mogelijk te maken met hypotheekgaranties en ruimere leennormen. Nu de prijzen weer dalen, strooit de overheid juist zout in de wond door deze regelingen één voor één terug te draaien. De overheid biedt jongeren onvoldoende oplossingen voor de problemen die door dit procyclische beleid zijn ontstaan – en zou om te kunnen breken met het trendvolgende beleid nu al moeten nadenken hoe voorkomen kan worden dat in de toekomst een nieuwe manie op de woningmarkt ontstaat.

Toen ik tien jaar geleden mijn Amsterdamse studentenkamer ontgroeide, wist ik niet wat me overkwam. Tot dat moment had ik altijd gedacht na mijn studie makkelijk een ‘normaal’ huis te kunnen kopen, maar al gauw bleek een appartement in Almere het hoogst haalbare. En zelfs daar moest ik naar verluid ‘nu echt heel snel bij zijn’, want de prijsstijgingen gingen sneller dan de ontwikkeling van je salaris. Voor je het wist zou je de boot missen!

Het was tekenend voor de gekte op de (koop)woningmarkt voorafgaand aan de crisis, die in 2008 zou beginnen. Banken adviseerden een – al dan niet volledig – aflossingsvrije hypotheek om zo de maandlasten lager en de maximale lening hoger te laten zijn. Wie huurde ‘gooide geld weg’, terwijl je met een koophuis iets ‘opbouwde’. Wie toch wilde huren moest rekening houden met een jarenlange wachttijd om in aanmerking te komen voor een woning die binnen het budget

paste. Voor nieuwkomers op de woningmarkt zat er dan ook niets anders op dan een hoge lening aan te gaan en/of met minder genoegen te nemen.

WAT WAREN WE ONVERANTWOORD

Tot 2008 dacht vrijwel niemand aan de mogelijkheid dat de huizenprijzen weleens omlaag zouden kunnen gaan. Met de zekerheid van alsmaar stijgende huizenprijzen en staatsgaranties op leningen was het doodnormaal een lening van 110 procent van de waarde van een woning aan te gaan en te verwachten na een jaar of vijf deze zonder kosten – waarschijnlijk zelfs met een beetje winst – te kunnen doorverkopen.

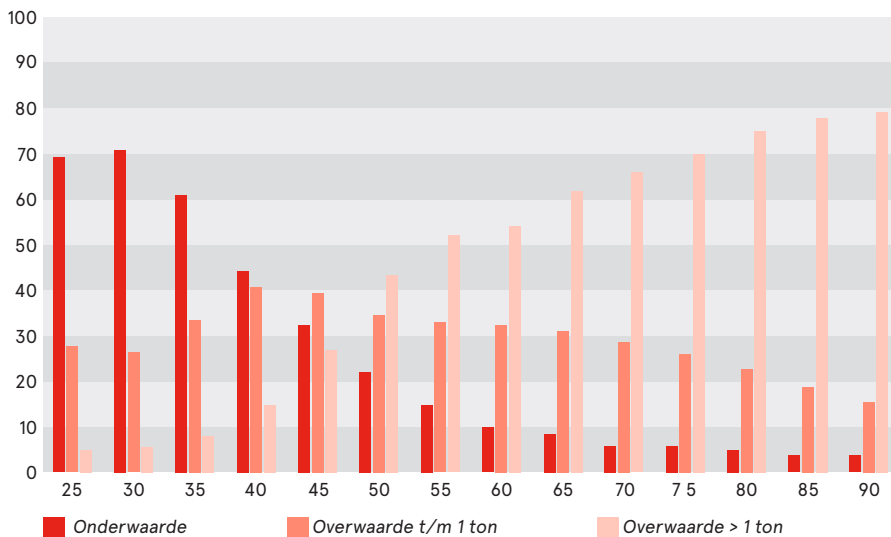
Om maar te kunnen kopen, leenden jongeren vlak voor de crisis veel meer ten opzichte van hun inkomen dan nu. Aan het begin van de crisis leenden jongeren onder de 25 jaar gemiddeld rond de 6,5 maal hun jaarlijks besteedbare inkomen. Inmiddels is dit – ondanks een fors gedaalde rente – nog ‘maar’ 5,3 maal het jaarlijks te besteden bedrag, aldus het CBS. Uit cijfers van het CBS blijkt ook dat in 2006 maar liefst 57 procent van de jongeren tot 25 met een koopwoning een hypotheek had die hoger was dan de waarde van het huis, terwijl huizenprijzen toen nog ‘gewoon’ stegen. Bovendien werd in 2006 bij nog maar 32 procent⁶⁸ van alle hypotheekleningen 100 procent afgelost en loste slechts een kwart van de recent verhuisden volledig af. Van alle lopende hypotheekleningen vandaag de dag is ongeveer 35 procent volledig aflossingsvrij.

Het OESO waarschuwt in een recent rapport dat vanaf 2025 het aantal aflossingsvrije hypotheekleningen dat het eind van hun looptijd bereikt, sterk oploopt. Met risico's voor huiseigenaren, banken, en de Nederlandse economie als gevolg als blijkt dat niet iedereen het openstaande bedrag kan aflossen.

EN TOEN KWAM DE CRISIS

En toen sloeg de bankencrisis toe, begonnen de huizenprijzen te dalen en sloeg het sentiment om. Vóór 2008 werd gesproken over een ‘tophypotheek’ en na 2008 veranderde dat in een huis dat ‘onder water stond’. De huizenkoper had opeens een probleem als hij zijn huis wilde verkopen. Schattingen hoeveel mensen onder water staan lopen sterk uiteen omdat niet precies bekend is hoeveel kapitaal er in spaar- en beleggingshypotheekleningen is opgebouwd. Volgens onderzoek van De Nederlandsche Bank (DNB) heeft tussen de zestig en zeventig procent van de jongeren onder de 35 jaar een restschuld. Volgens de OESO zou dit zelfs meer dan tachtig procent zijn. Hier zien we een groot verschil tussen jongeren en ouderen; ouderen hebben vaak juist een forse overwaarde, zoals in grafiek 1 goed te zien is.

FIGUUR 1 ONDERWAARDE EN OVERWAARDE NAAR LEEFTIJD



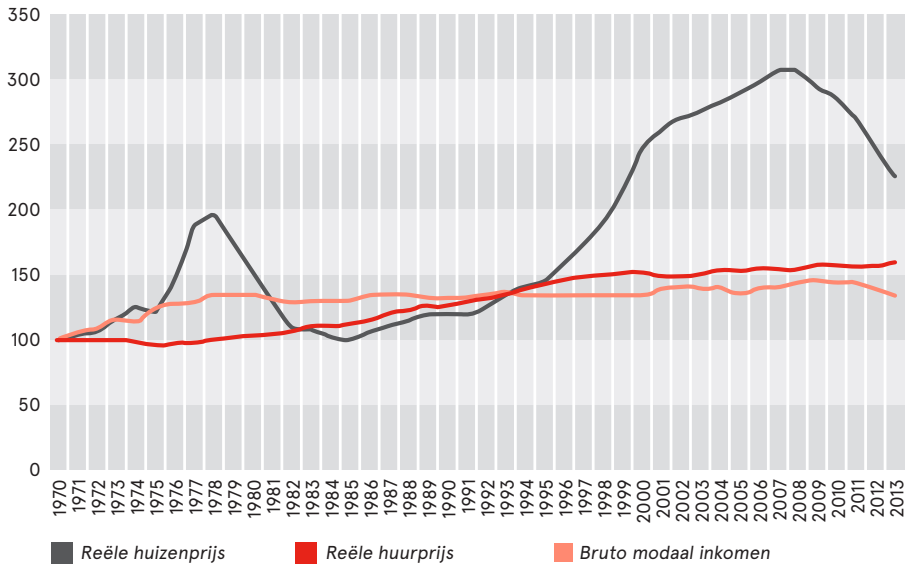
Bron: DNB, De vermogensopbouw van huishoudens: is het beleid in balans? (2015)

TERWIJL DE THEORIE WEL DEGELIJK BEKEND WAS...

Hoe konden we zo dom zijn geweest om zulke onverantwoorde leningen aan te gaan? Dat was vroeger toch zeker ondenkbaar geweest! In 1990 werd immers nog door vrijwel iedereen volledig afgelost.

In werkelijkheid is dit fenomeen juist van alle tijden en komt het overal ter wereld voor. Nog in de jaren zeventig van de vorige eeuw maakte Nederland een flinke zeepbel op de huizenmarkt mee. Ook toen bestonden er vlak voor deze uiteen spatte de meest fantasierijke financiële producten waarmee meer kon worden geleend en waarmee de maandlasten in de eerste jaren laag konden worden gehouden. Ook toen werden de prijsstijgingen gevolgd door een crisis en jarenlange malaise op de woningmarkt.⁶⁹

FIGUUR 2 INKOMENS EN HUIZENPRIJZEN



De econoom Hyman Minsky deed vorige eeuw onderzoek naar financiële crises en concludeerde dat er een zeker patroon zit in het gedrag van mensen waardoor financiële markten instabiel zijn en prijzen van bijvoorbeeld vastgoed op en neer schieten. Hij onderscheidde drie typen geldleners, die elkaar in cycli afwisselen. In het begin van een cyclus zijn geldleners voorzichtig, zij kunnen zowel de rente als de aflossing van hun lening betalen. Dit zou je kunnen vergelijken met de ouderwetse annuïteitenhypothec. Als de prijzen van de goederen waarvoor mensen lenen beginnen te stijgen komt echter de speculerende geldlener. Hij kan wel de rente betalen, maar lost niet af omdat hij uitgaat van een prijsstijging en dus nooit met een restschuld zal blijven zitten. De speculatie heeft een zelfversterkend effect van stijgende prijzen en toenemende vraag. Om aan dit feest van speculatieve winsten deel te kunnen nemen, komt vervolgens het derde en laatste type geldleners in beeld, die Minsky de *Ponzi*-leners noemt, vernoemd naar Charles Ponzi die in 1920 bekendheid verwierf met het door hem opgezette piramidespel.

Deze Ponzi-leners lenen een bedrag dat ze niet aflossen en waarvan ze ook de rente niet volledig kunnen betalen. Het rotsvaste geloof dat er ná hen iemand anders komt die nóg meer betaalt, maakt dat ze deze uiterst risicovolle lening aangaan. Aan een Minsky-cyclus komt een eind zodra mensen doorkrijgen dat nieuwkomers op de markt niet langer méér zullen betalen dan zij zelf gedaan

hebben. Door een hernieuwd risicobesef willen mensen veiliger lenen en nemen kredietverstrekkers minder risico.

...VOERDE DE OVERHEID PRO-CYCLISCH BELEID

De huidige cyclus op onze woningmarkt is geen uitzondering op de theorie van Minsky; toen de kredietcrisis begon, werden de ver opgerekte leennormen waardoor mensen zich diep in de schulden konden steken weer terug geschroefd, en inmiddels wordt er hardop nagedacht of er in de toekomst niet alleen nog annuïteitenhypotheken tot maximaal tachtig procent van de waarde van een woning zouden moeten worden verstrekt.

Als starter op de woningmarkt ben je daar mooi klaar mee. Eerst worden huizenprijzen met aflossingsvrije tophypotheken en met aanvullende startersleningen de hemel in gespeculeerd en nu zou je zomaar twintig procent van de opgepompte waarde van een woning plus kosten koper moeten gaan sparen.

Wie de afgelopen tien jaar starter was op de koopmarkt heeft niet alleen grote kans met een restschuld te zitten, maar ziet ook het aantal potentiële kopers voor zijn woning slinken met iedere verdere aanscherping van de leennormen. Per saldo is dus iedereen die afgelopen tien jaar aan de beurt was om voor het eerst een huis te kopen de sigaar – en dan vooral diegenen die een huis kochten waar ze inmiddels door scheiding of gezinsuitbreiding weg willen.

Omdat de theorie van Minsky al een halve eeuw bekend is, zou je toch verwachten dat er beleid is om de *boom-bust* cyclus op de woningmarkt tegen te gaan of op zijn minst te dempen. Een zeepbel die wordt doorgeprikt heeft immers jarenlang een zeer negatief effect op de economie.

In Nederland is echter het omgekeerde het geval; hier wordt een beleid gevoerd dat deze cycli versterkt. Een paar voorbeelden. Na een relatief lange periode van stabiele huizenprijzen werd eind jaren 80 de spaarhypothek bedacht, waardoor huizenkopers maximaal fiscaal voordeel konden halen uit de hypotheekrenteaftrek en er dus ook meer kon worden geleend. De overheid wilde deze eerst verbieden⁷⁰ maar heeft nooit voet bij stuk gehouden. En toen begin jaren 90 de hypotheekrente begon te dalen, waardoor het kopen van een huis weer aantrekkelijker werd en prijzen omhoog gingen, werd eerst de maximale woonquote onder NHG verhoogd, om vervolgens in 1993 ook het tweede inkomen – in praktijk het inkomen van de vrouw – volledig mee te tellen. Hoewel banken zelf maar bereid waren dit inkomen voor 35 procent voor de duur van acht jaar mee te tellen, durfden ze met de voorloper van de Nationale Hypotheek Garantie (NHG, de voorloper heette ‘gemeentegarantie’) wél het volledige bedrag te lenen. Met de NHG als achtervang was het voor banken sowieso al veel goedkoper om geld te lenen; de staat stond garant. Wie eind jaren 80 een hypotheek wilde bij een bank

kon vaak maar zo'n zeventig procent van de marktwaarde van een woning lenen. Met hypotheekgarantie kon wél honderd procent worden geleend. Een paar jaar later vielen zelfs tophypotheeken onder deze garantie.

Het gevolg van al deze maatregelen was dat halverwege de jaren 90 de woningmarkt al *booming* was vanwege de ruimere leningen en het meetellen van het tweede inkomen. Toen de overheid het banken ook mogelijk maakte om via securitisatie geld aan te trekken, nam de hypotheekverstrekking helemaal een vlucht. In de tweede helft van de jaren 90 stegen huizenprijzen ieder jaar tussen de tien en 18 procent.

WAAROM LIET DE OVERHEID DE ZEEPBEL ONTSTAAN?

Hoewel er waarschuwingen kwamen van De Nederlandsche Bank en van het IMF, wilde geen politicus het feestje bederven. Ruim vijftig procent van de bevolking – en dus van het electoraat – woonde in een koopwoning. Voor deze mensen was de hausse op de woningmarkt een groot feest; jaarlijks werd tussen de 20 en 40 miljard⁷¹ euro overwaarde verzilverd en uitgegeven aan auto's, caravans en andere nuttige of minder nuttige zaken.

De andere helft van het land, de huurders, hadden geen noemenswaardige last van de hausse op de koopmarkt. Huren stegen slechts licht boven de inflatie en werden betaalbaar gehouden met huursubsidie en de bouw van (gesubsidieerde) woningen. De groep jongeren die in de toekomst nog de woningmarkt moest betreden, was electoraal niet van belang.

Zolang huizenprijzen stegen leek de NHG een prima verzekering voor consumenten. Voor overheden was het ook makkelijk garant te staan in een tijd dat er van verliezen geen sprake was. De almaar uitdijende financieringsmogelijkheden hielpen gemeenten bovendien om de nieuwbouwprojecten te realiseren en aan de verkoop van bouwgrond werd goed verdiend.

OOK PROCYCLISCH TOEN DE ZEEPBEL KNAPTE

Toen echter in 2008 een kantelpunt op de woningmarkt in zicht kwam, concludeerde de Tweede Kamercommissie Van Rijn dat de premie om deel te nemen aan de NHG zeker vijfmaal zo hoog zou moeten zijn om toekomstige verliezen te dekken. Subiet trokken gemeenten zich terug uit de garantstelling. De rijksoverheid zette de regeling voort, maar ondernam wel actie om de risico's te beperken. Zo werd het aflossen van de hypotheek in verschillende stappen weer verplicht gesteld en werd de NHG-premie voor consumenten veel hoger. Inmiddels staat de NHG ook vrijwel niet meer toe dat een woning met verlies wordt verkocht na een scheiding. In plaats daarvan is een norm in het leven geroepen waarbij in geval van scheiding de meest verdienende partner tot soms wel tweemaal zoveel 'veilig

en verantwoord' (de slogan van NHG) mag lenen om zo'n verkoop te voorkomen. Ook vanuit (internationale) toezichthouders wordt sinds 2008 de druk op financiële instellingen opgevoerd om meer zekerheden in te bouwen. Zo wil de Europese Centrale Bank dat Nederland de maximale lening ten opzichte van de waarde van een woning verlaagd en wil het Bazelse Comité van Banktoezichthouders, een samenwerkingsverband van centrale banken, strakkere richtlijnen voor securitisering doorvoeren.

VAN DE REGEN IN DE DRUP

De uitbreiding van financiële mogelijkheden en vangnetten hebben jongeren uiteindelijk niet veel gebracht. Alle steun en garanties zijn in huizenprijzen gaan zitten, omdat het aanbod van nieuwe woningen maar traag reageert op toenemende vraag. Hoewel slechts 12 procent van het land bebouwd is, zijn er ook maar mondjesmaat nieuwe gebieden aangewezen waar gebouwd mocht worden. Het verhogen van de maximale hypotheek heeft vooral gezorgd dat mensen die vóór 1995 een huis bezaten op papier heel erg rijk zijn geworden. Op papier, want om over het geld te beschikken zullen ze eerst hun huis moeten verkopen.

Uit onderzoek van de Nederlandsche Bank blijkt dat jongeren aan het eind van de jaren 90 33 procent van twee inkomens mochten 'verwonen' tegen 31 procent van één inkomen aan het begin van de jaren 90. Hiermee steeg hun leenruimte met 86 procent. Huizen werden in dezelfde periode echter 85 procent duurder, als gevolg van de extra hoge hypotheeken.

Het CBS houdt sinds 1998 cijfers bij over de woonsituatie van verschillende leeftijdsgroepen. Daaruit blijkt dat jongeren tot 35 jaar in 1998 in 43 procent van de gevallen in een appartement – de goedkoopste woonvorm – woonden, tegen 55 procent in 2012. Had 63 procent van de jongeren onder de 35 in 1998 nog een tuin, in 2012 was dit slechts 53 procent. Dit terwijl gedurende de hele periode ongeveer 74 procent van de woningen een tuin had en rond de 32 procent van de woningvoorraad uit appartementen bestond.

De jonge tweeverdiener is dus uiteindelijk vooral meer geld kwijt voor – in het beste geval – hetzelfde. Voor jonge alleenstaanden raakte de koopmarkt vrijwel buiten bereik. Bovendien zijn de prijzen opgedreven naar een onhoudbaar niveau, waardoor mensen die als laatste instapten nu met een grote restschuld kampen.

EN DE HUURMARKT WORDT IN HET KIELZOG MEEGESLEURD

Omdat gemeenten en grondeigenaren liefst zo veel mogelijk verdienen aan hun bouwgrond, zijn zij geneigd deze te verkopen aan de hoogste bidder. De hoogste bidder bepaalt dus de prijs van bouwgrond. In Nederland is deze hoogste bidder duidelijk de huizenkoper die, geholpen door genoemde riant hypotheekverstrekking, sinds midden jaren 90 de grondprijs vijf keer hoger maakte.⁷² Verhuurders die het huurprijsniveau veel minder hard zagen stijgen, konden voor deze prijzen niet of nauwelijks woningen bouwen en exploiteren. Het gevolg is dat het woningaanbod zich sinds de jaren 90 vooral heeft gericht op koopwoningen en dat de particuliere huurmarkt erg klein is. Het aantal particuliere huurwoningen liep terug van 646 duizend in 1998 naar 344 duizend in 2012, terwijl het aantal corporatiewoningen vrijwel gelijk bleef; van 2.275 duizend naar 2.243 in 2012. Tegelijk steeg het aantal koopwoningen met bijna 800 duizend stuks.

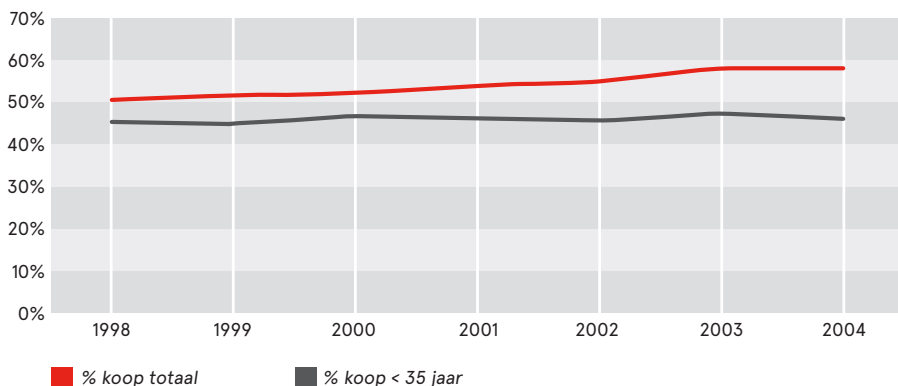
DRUK OP HUURWONINGEN STIJGT

In aanloop naar de crisis gaven ruim driemaal zoveel mensen de voorkeur aan een koopwoning als aan een huurwoning. Toen huizenprijzen begonnen te dalen sloeg dit sentiment langzaam maar zeker om. Inmiddels blijkt uit de laatste cijfers van Vereniging Eigen Huis in samenwerking met de TU Delft dat de verdeling in voorkeur tussen koop en huur ongeveer *fifty-fifty* is.

Vóór de crisis was het met doorzettingsvermogen en lang zoeken nog te doen om een enigszins betaalbare huurwoning te vinden, maar sinds de crisis zijn er dus ruim tweemaal zoveel belangstellenden per vrijgekomen huurwoning. Tegelijk nam het aantal vrij komende woningen sinds de crisis sterk af. Wie een huurwoning had voelde minder druk om bij de eerste kans die zich voordeed een huis te kopen, aangezien er ondanks aanscherping van de hypotheeknormen steeds mooiere woningen binnen bereik kwamen. Uit cijfers van de Amsterdamse Federatie van Woningcorporaties (AFWC) blijkt bijvoorbeeld dat in 2007 nog 15.754 woningen via woningnet werden aangeboden, terwijl dit er in 2014 nog maar 10.349 waren. Door het hele land zijn de toch al grote tekorten op de sociale huurmarkt nog verder opgelopen.

Desondanks bleef het aantal hurende jongeren ongeveer gelijk.⁷³ In 1998 huurde 55 procent van de mensen onder de 35 jaar een woning, tegen 53 procent in 2012. Hierbij worden alleen huishoudens meegeteld waarbij de jongere zelf hoofdbewoner is. Wie bij zijn ouders bleef wonen, telt niet mee in de cijfers. Van de hele Nederlandse bevolking liep het aandeel huur in dezelfde periode terug van 49 procent naar 41 procent:

FIGUUR 3 EIGENWONINGBEZIT



VERHUURDERSHEFFING

Zeker in de steden in het westen van het land waren er altijd al lange wachtrijen voor goedkope huurwoningen, maar dit probleem kreeg pas na het instorten van de koopmarkt ineens wél aandacht. Institutionele beleggers klaagden over oneerlijke concurrentie, omdat zij in tegenstelling tot corporaties geen korting kregen op de grondprijs wanneer ze huurwoningen wilden bouwen. De in de jaren 90 laag gehouden grondprijzen voor corporatiewoningen werd door de Europese Commissie als staatssteun aangemerkt.

Hoewel 'Brussel' in eerste instantie alleen eiste om negentig procent van de woningen waarvoor staatssteun gold toe te wijzen aan mensen met een beneden modaal inkomen, besloot het kabinet tot ingrijpendere maatregelen. Door huurverhogingen tot ver boven de inflatie toe te staan voor bewoners van corporatiewoningen die meer verdienen dan de doelgroep hoopt het kabinet doorstroming op gang te brengen. Dit werd gebracht als maatregel om huurwoningen vrij te spelen voor jongeren met een laag inkomen, maar betekende in de praktijk vooral dat de druk op de koopmarkt wordt opgevoerd door huurders die net iets meer verdienen uit hun woning te jagen. Een sociaal beleid van huurmatiging zorgde in de jaren 90 dat huurders zich niet tegen exorbitante prijsstijgingen op de vastgoedmarkt roerden, maar bleek nu de markt ineens zakte niet veel waard. Wanneer de vrijgekomen woning te huur wordt aangeboden, betaalt een nieuwkomer daar gemiddeld 22,5 procent meer voor dan degene die de woning achter liet. Omdat jongeren meestal ook nieuwkomer zijn, betalen zij dus fors meer dan wie nu al een huurwoning in bezit had. Ouderen die normaliter een grote bovenwoning graag in zouden ruilen voor een kleinere gelijkvloerse woning zien daarvan nu dus af vanwege de veel hogere huur na verhuizing, waarmee grotere

woonruimte die geschikt zou zijn voor jongere gezinnen niet meer vrij komt. Hoewel het kabinet spreekt van een 'verhuurdersheffing' is er per saldo sprake van een flinke belastingverhoging voor huurders. Vanwege de verhuurdersheffing werd vorig jaar al negen procent van de totale huuropbrengst van corporaties doorgesluisd naar de belastingdienst. Dit zal oplopen naar 12 procent in 2017. In een normale markt zouden dalende huizenprijzen betekenen dat ook huren dalen. Omdat corporaties in geldnood komen door heffingen en vastgelopen (commerciële) vastgoedprojecten, betekent het in Nederland vooral dat er meer huurhuizen te koop worden gezet en er minder worden bijgebouwd. Ook in de vrije sector worden nauwelijks huurwoningen gebouwd omdat hogere inkomens fiscaal ernstig ontmoedigd worden te gaan huren vanwege de mogelijkheden om hypotheekrente van de belasting af te trekken. Daarbij daalden grondprijzen sinds de crisis maar nauwelijks. De vallende koopmarkt zette dus ook de huurmarkt volledig op slot.

DOORBREEK DE BOOM-BUST-CYCLUS! MAAR NIET NU.

De zeepbel op de woningmarkt zadelde Nederland op met eindeloze wachtrijen voor een sociale huurwoning, een gebrek aan alternatieven in de particuliere huursector en een prijsniveau op de koopmarkt dat niet gehandhaafd kan blijven wanneer eerst een deel gespaard moet gaan worden voor de aanschaf van een huis. Vooral wie als laatste een huis kocht voordat leennormen werden aangescherpt plukt daar de wrange vruchten van. Ooit zullen we met het procyclische beleid van de overheid moeten zien te breken. Stabiele(re) prijzen zijn echt beter dan zeepbellen afgewisseld met crashes. En hoewel vele belanghebbenden willen laten geloven dat deze prijzen stabiel moeten zijn op een zo hoog mogelijk niveau, geloof ik dat we maar beter wat minder aan wonen kunnen uitgeven en meer aan de reële economie.

Wat mij betreft mogen de aanscherpingen op de hypotheekmarkt dus nog wel even doorgaan. Wél moet er dan wat gebeuren om degene die tegen toptarieven in 2008 instapte op de woningmarkt te helpen, net als de starter die nu ineens flink moet gaan sparen voor de aanschaf van een huis en in de tussentijd nergens terecht kan. Vastgoedlobbyisten zouden graag zien dat starters van vandaag meer mogen lenen om de starter van 2008 weer 'vlot te trekken', maar zij maken zich alleen zorgen over de waarde van hun belegging. Met hogere leningen wordt het probleem alleen maar weer voor ons uitgeschoven.

Ook zonder hogere leningen zijn de huidige problemen op de woningmarkt best oplosbaar. De overheid kan veel van de fouten die zij afgelopen twintig jaar maakte goed maken door de starterswoningen die nu onder water staan op te kopen en te gaan verhuren. Op deze manier kunnen starters van tien jaar geleden

verder met hun leven, starters van vandaag het huis uit én kan het opvoeren van de druk op de huurmarkt worden gestaakt. De woningmarkt kan op die manier in kalmer water terecht komen. Wat mij betreft laten we het procyclische beleid dus nog even doorgaan met verdere inperking van hypotheek. Laten we pas breken we met de cyclus op het moment dat de markt weer omhoog gaat. Ondanks alle hosannaverhalen van afgelopen jaar denk ik niet dat dit moment al is aangebroken, in ieder geval zeker niet qua verruiming van leennormen.

Jasper du Pont publiceert onder andere bij het journalistieke platform Follow the Money (www.ftm.nl)

“DE WEREL
HET GELD
MACHTIG G
ROBERT WENT

**D VAN
IS TE
EWORDEN”**

HEY RUTTE! #HALFLOON WTF?!
25 MAART 2015 / DEN HAAG

HEY RUTTE!
#HALFLOON
WTF?!



SB
RW

Wat valt het meeste op aan de ongelijkheid in Nederland?

“Het meest opvallende is dat we het meestal over inkomen hebben in Nederland als het over ongelijkheid gaat, en niet over vermogen. Terwijl juist de verdeling van het vermogen in Nederland bijzonder scheef is. De helft van de mensen heeft samen nul netto vermogen, en een grote groep mensen heeft geen of weinig buffers voor als het een keer tegen zit. Dat is een probleem, voor een kleine open economie die in de geglobaliseerde wereld weerbaar moet zijn, waarin producten en bedrijven sneller opkomen en weer neergaan. Die geringe buffers hebben natuurlijk ook te maken met inkomen. Mensen met een laag inkomen, met weinig uren of weinig zeggenschap over hun uren hebben vaak ook geen vermogen.

Wat ook opvalt is dat het beeld dat Nederland een land is zonder grote inkomensverschillen zo sterk is. Dat klopt ook wel in zekere zin, maar dat is dankzij de herverdeling door de staat. Dit kwam goed naar voren in onze studie ‘Hoe ongelijk is Nederland’. Als we kijken naar het brutoloon dat mensen verdienen dan is de ongelijkheid in Nederland ongeveer even groot als in de Verenigde Staten. Vervolgens gaat de overheid bij de één afkomen en geeft er bij de ander wat bij via toeslagen en uitkeringen bijvoorbeeld.”

SB
RW

Als we in Nederland afhankelijk zijn van politieke interventie voor een min of meer gelijkwaardige samenleving, dan betekent dat dat we erg afhankelijk zijn van de politiek. Is dat niet een erg kwetsbaar systeem?

“Ja, in zeker zin wel. Er wordt veel geld rondgepompt in Nederland. En de reflex is om dus naar de politiek te kijken als we wat aan ongelijkheid willen doen; die moet de ongelijkheid verminderen. Maar dan kan ook anders, door al in de markt - daar waar de salarissen tot stand komen - bedrijven te faciliteren die voor een gelijkwaardiger loonbeleid zijn. Of juist barrières op te werpen tegen excessieve verschillen. Dit noemen we pre-distributieve maatregelen. Denk bijvoorbeeld aan het maximaliseren van topsalarissen. Maar ook door looneisen te stellen als vakbeweging. Er is ondertussen bijna consensus onder economen dat de lonen omhoog moeten. In Duitsland gebeurt het al een beetje. Ook Walmart heeft aangekondigd haar minimumloon dit jaar en volgend jaar opnieuw te verhogen. Ik hoop dat Nederland gaat volgen. Dat kan ook prima: 68 procent van ons bnp verdienen we in Nederland, niet in het buitenland. De export is veel te lang dominant geweest in het denken.”

SB
RW

Wat zijn de gevolgen van ongelijkheid?

“Grote ongelijkheid zorgt er onder andere voor dat het vertrouwen in elkaar afneemt, dat er meer gezondheidsproblemen zijn, dat mensen minder in zichzelf investeren – dat blijkt uit onze studie, maar ook internationale instellingen als het IMF en de OESO trekken gelijkaardige conclusies. Een belangrijk negatief economisch gevolg van ongelijkheid is dat als rijke mensen meer geld krijgen dit meestal niet onmiddellijk geconsumeerd wordt. Terwijl als mensen met weinig inkomen er op vooruit gaan dit geld waarschijnlijk onmiddellijk wordt besteed, en dat is vraag en dus goed voor de economie. Opmerkelijk is dat het IMF zelfs onlangs heeft gezegd dat er een relatie is tussen de tanende macht van vakbonden en de groter wordende ongelijkheid. Wat zij eigenlijk zeggen is dat de wereld van het geld te machtig is geworden. Een sterke vakbeweging is nodig om weerwerk te bieden.”

SB
RW

Hebben jullie ook aandacht gehad voor de positie van jongeren in de bestudering van inkomens en vermogen in Nederland?

“Nee, eerlijk gezegd hebben we daar niet specifiek naar gekeken. Er is inderdaad niet zo veel aandacht voor de positie van jongeren. Daar zijn we nu in een onderzoek naar de toekomst van werk wel naar aan het kijken.”

Robert Went (@went1955) werkt als econoom bij de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR)



SOCIALE ZEKERHEID: JONG EN ONZEKER

TRUDIE KNIJN

Met de meeste jongeren in Nederland gaat het goed; ze drinken minder, meisjes hebben hun opleidingsachterstand op jongens ingehaald, het wemelt van de creatieve talenten in allerlei innovatieve sectoren, onze jongeren kunnen goed met hun ouders praten, doen veel vrijwilligerswerk, hebben veel minder dan de oudere generatie oog voor 'kleur' verschillen en horen tot de meest gelukkige jongeren in de wereld. Maar er is één taboe; de onzekerheid van jongeren in Nederland. En dan bedoel ik niet de psychische en emotionele onzekerheid die nu eenmaal hoort bij het opgroeien tot volwassenheid in een welvarend land, maar de sociale onzekerheid. Die sociale onzekerheid is van recente datum en veel jongeren van nu zullen zich niet realiseren dat nog maar twintig jaar geleden degenen die toen jong waren een veel betere sociale bescherming genoten. De politieke en de beleidsmatige definitie van 'jeugd' is namelijk veranderd en dat heeft verstrekende gevolgen voor die jongeren.

Het gebeurde in de jaren 90. In die jaren van het Paarse kabinet (VVD, PvdA en D66) is besloten dat de sociale bescherming teveel als vangnet functioneerde en te weinig als trampoline. De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid had immers uitgerekend dat de werkloosheid in Nederland wel meeviel, maar dat dit vooral veroorzaakt werd doordat veel mensen zonder werk niet als werkloos werden geteld en ook niet participeerden. Bovendien was - en is - de opkomende postindustriële en flexibele arbeidsmarkt gebaat bij werknemers die parttime en tijdelijk ingezet kunnen worden en (nog) niet van een volwaardig inkomen afhankelijk zijn. Beide ontwikkelingen leidden ertoe dat bijna geruisloos 'jong zijn' werd gherdefinieerd.

Met de invoering van de nieuwe Algemene Bijstandswet (nABW) in 1998 verdween opeens de relatie tussen de leeftijd van volwassenheid en de leeftijd voor het recht op bijstand. Tot die tijd ging het recht op bijstand in als je volwassen werd en (nog) geen eigen inkomen verdiende. Met de nABW ontstond een ver-

schil van drie jaar tussen de leeftijd van volwassenwording (18 jaar) en de leeftijd van financiële zelfstandigheid (21 jaar). Tijdens die drie jaren bleven de ouders financieel verantwoordelijk, en konden jongeren zonder inkomen dus geen aanspraak maken op bijstand, tenzij de sociale dienst anders besliste. Dat gebeurde soms als er grote conflicten waren tussen ouders en hun jongvolwassen kinderen of als een meisje in verwachting was. Maar in alle gevallen was de jongvolwassenen afhankelijk van de beslissing van de sociale dienst; van recht op bijstand was geen sprake meer.

In 2004 (WWB) is de leeftijdsgrens voor een bijstandsuitkering verhoogd naar 27 jaar. Tot die leeftijd is het recht op een bijstandsuitkering conditioneel en afhankelijk van deelname aan scholing en leer-werk-trajecten. Die condities zijn goed bedoeld maar desastreus voor veel jongeren. Natuurlijk is het beter om met een diploma en leer-werkervaring de arbeidsmarkt te betreden dan zonder. Maar op dat argument is wel wat af te dingen. De lat voor wat een volwaardig diploma zou moeten zijn, is verhoogd naar mbo-2, terwijl veel jongeren ook zonder dat diploma goed werk vonden. De commerciële re-activeringsbedrijven die jongeren naar dat diploma toe zouden moeten leiden blijken lang niet altijd behulpzaam te zijn in het vinden van geschikte werkplaatsen of stage-adressen en hoefden daarover nauwelijks verantwoording over af te leggen. Vooral jongeren uit migrantengezinnen hebben daar veel last van gehad, en nog steeds.

GEVOLGEN VAN UITSTEL VOLWASSENHEID

Onder zulke condities is het dan minstens curieus dat politiek wordt bepaald dat een hele generatie volwassenen, want dat zijn jonge mensen tussen 18 en 27 jaar, als 'jongeren' worden gedefinieerd met als doel om hen beter voor te bereiden op de arbeidsmarkt maar met als effect dat hen een zelfstandig inkomen wordt onthouden. Dat die oprekking van jeugdfase of het politiek als 'jong zijn' gedefinieerd worden nooit stevig tegen gesproken is, kan cultureel verklaard worden; tegenwoordig stellen we volwassenheid zolang mogelijk uit, iedereen wil jong zijn en veel ouders gunnen hun kinderen een langere jeugd en kunnen zich dat vaak ook veroorloven. Maar die oprekking van de jeugdfase is niet zonder gevolgen. Vooral jongeren die zich de luxe van het uitstel van volwassenheid niet kunnen permitteren omdat hun ouders daarvoor de middelen niet hebben en zichzelf tussen wal en schip vallen, hebben daar veel last van.

Er kleven drie problemen aan het als 'jongeren' definiëren van degenen die volgens de wet volwassen zijn. Het eerste probleem is dat ouders die daarvoor de middelen niet hebben of die geen moreel gezag meer hebben over hun bij wet volwassen kinderen wel juridische en financiële verantwoordelijkheid hebben

voor die kinderen. Dat probleem speelt als het gaat om ziektekosten (kinderen zijn tot hun 18^e levensjaar gratis verzekerd, daarna niet meer), om brokken die de kinderen maken en waarvoor de ouders aansprakelijk zijn, om 18- tot 27-jarigen die de school zonder diploma verlaten maar waarover de ouders geen zeggenschap meer hebben en om tienerouders die geen recht hebben op bijstand en dus een beroep op hun ouders moeten doen.

Een tweede probleem is dat we in Nederland en afwijkend van bijna alle andere Europese landen een minimum jeugdloon kennen waardoor werkende jongeren tot hun 23^e jaar slechts een percentage van het minimumloon uitbetaald krijgen voor werk dat vaak gelijkwaardig is aan dat van een volwassene. Daar zit een geweldige onrechtvaardigheid die benoemd kan worden als uitbuiting en zo snel mogelijk uitgebannen moet worden. Het is onacceptabel dat jonge mensen tussen hun 18^e en 23^e levensjaar geen onvoorwaardelijk recht hebben op sociale bijstand en tegelijkertijd slechts een minimum jeugdloon kunnen verdienen dat te karig is om een zelfstandig bestaan van op te bouwen. Dan word je door de hond en de kat gebeten; een slecht begin van arbeidsmarktparticipatie.

Het derde probleem is dat de effecten van de conditionele bijstand tot de leeftijd van 27 jaar ambigu zijn. Enerzijds zijn er veel geslaagde projecten waar jongeren enthousiast aan deelnemen en via stages en trajecten uiteindelijk een baan vinden. Anderzijds 'verdwijnen' teveel jong volwassenen uit het zicht van instanties die hen hadden kunnen helpen als ze zich zonder voorwaarden hadden kunnen aanmelden voor een uitkering. Juist die laatste groep is het meest kwetsbaar; ze leven op kosten van hun ouders die het vaak ook niet breed hebben, scharrelen in tijdelijke baantjes of via kleine criminaliteit wat geld bij elkaar en verliezen het vertrouwen in hun toekomst. Jong volwassenen uit de meest kwetsbare gezinnen (laag opgeleid, ouders die naar Nederland migreerden en gediscrimineerd worden in stages en sollicitaties) merken de gevolgen van deze politieke beslissing dat ze volwassen zijn zonder de rechten van volwassenen te hebben het sterkst.

FAMILIALE SOLIDARITEIT

Ook de jongvolwassenen die wel een baan hebben, verkeren in een onzekere positie. Meer dan in veel andere Europese landen merken jongvolwassenen in Nederland de gevolgen van de flexibilisering van de arbeidsmarkt. Het is hier nog niet zo erg als in Spanje, Italië of Griekenland maar ook al voor de economische crisis steeg het aantal flexibele arbeidscontracten in Nederland ver uit boven dat in andere Noordwest Europese landen, en het treft vooral jongeren. Velen gaan daar blijmoedig mee om; ze starten een eigen bedrijfje, nemen genoegen met tweedehandskleren, delen woonruimte en eten met vrienden, hopen van baantje in de horeca naar een klusje in de bouw of een ICT-opdrachtje, en

vertellen enthousiast dat dit een nieuwe levensstijl is. Dat zal zeker zo zijn en wie ben ik om daaraan te twijfelen?

Maar het is niet iedereen gegeven om 'alternatief' te leven en steeds meer jongvolwassenen beginnen zich af te vragen waarom zij verstoken zijn van de rechten waarop de oudere generaties wel aanspraak kunnen maken. Hoe lang duurt het nog voordat ik een vaste aanstelling krijg terwijl ik net zo hard werk als mijn collega's? Wanneer kan ik eindelijk dat huis kopen met mijn vriend(in) en wanneer kan ik het me veroorloven om kinderen te krijgen? Waarom word ik ontslagen als ik 23 word en eindelijk een minimumloon voor volwassenen zou kunnen krijgen? Hoeveel verdient mijn opdrachtgever eigenlijk aan me omdat ik nog steeds voor een te laag uurloon offreer om die opdracht binnen te halen? Om maar niet te spreken over verzekeringen of pensioenopbouw die ik absoluut niet kan betalen van dat uurloon? Het probleem van de zzp'ers zonder rechten wordt nu uitgebreid politiek besproken. Van de 800.000 zzp'ers die ons land nu kent zijn velen jong, innovatief en creatief en sommigen zelfs succesvol. Maar de meesten van hen zijn rechteloos, werken tegen te lage uurlonen en hebben een beperkt toekomstperspectief. Wat hier speelt is een klassieke clash tussen werkgevers en werknemers en tussen gevestigden en buitenstaanders in een sociale omgeving waarin individualisme en eigen verantwoordelijkheid als vanzelfsprekendheden gelden.

We onthouden in Nederland onze jongvolwassenen rechten die horen bij hun status en positie als volwassen burgers en als serieuze werkenden. Dat is niet goed voor jonge mensen en dat is niet goed voor ons land. Sociale onzekerheid leidt tot bijvoorbeeld tot psychische onzekerheid en men hoeft niet over heel veel fantasie te beschikken om de toename van het aantal Wajongers te relateren aan de angst om niet via een betaalde baan bestaanszekerheid te kunnen verwerven. Ouders, leerkrachten en psychologen anticiperen op die onzekere toekomst en diagnosticeren bij voorbaat (te) veel jongeren die niet aan de, nu onrechtvaardige, standaard voldoen als 'problematisch'.

In 'Family Policies, Work and the Transition to Adulthood' laten mijn medeauteurs en ik zien dat er de laatste decennia veel barrières zijn opgeworpen om de transitie van jongere naar volwassene te maken. Barrières op de arbeidsmarkt waar de zittende werknemers goed beschermd zijn en de nieuwkomers genoeg moeten nemen met wat er over blijft, barrières door de politiek die de sociale bescherming van jongeren heeft gelimiteerd en aan de familie overlaat, barrières op de woningmarkt waardoor het voor jonge gezinnen bijna onmogelijk is om zich dicht bij werk in de grote steden te vestigen, en barrières in de kinderopvang die voor een groot deel gecommmercialiseerd is en daarmee te duur en van twijfelachtige kwaliteit is geworden.

Jongeren van nu wijten hun problemen aan de babyboom generatie die alle posities bezet en zichzelf goed heeft bediend. Maar die generatie bestaat uit de ouders die de kansen van hun (klein) kinderen zien slinken en hen proberen te helpen om op eigen benen te staan. Dat doen ze ook, als ze het kunnen. Maar niet alle ouders uit de babyboom generatie kunnen dat of willen ze alleen voorwaardelijk steunen. Wat hier vooral aan de hand is dat de solidariteit van de generaties op nationaal niveau verwordt tot familiale solidariteit tussen ouders en kinderen, waardoor de maatschappelijke ongelijkheid groter wordt. We gaan in Nederland te nonchalant, te onverschillig, om met sociale zekerheid van onze jongvolwassenen. De recente voorstellen om zzp'ers ook nog hun kleine voordelen af te nemen, maar hen geen goed collectief alternatief voor pensioenopbouw en sociale zekerheid te bieden, getuigen daar ook van.

DRIE VOORSTELLEN

Dat wij in Nederland onze jongeren vanaf 18 niet als volwassenen met bijbehorende rechten beschouwen, terwijl ze dat volgens de wet wel zijn, is terug te voeren op drie fundamentele problemen in onze samenleving. Ten eerste domineert in politiek Den Haag het beeld van de bemiddelde middenklasse voor wie het baantje als vakkenvuller voor een grootgrutter een leuke ervaring en een aardig zakcentje betekent, niet iets waar jongvolwassenen van moeten leven. Voor hen is de dans- of fotografieopleiding een verrijking van het leven, niet iets waar het inkomen mee verdiend moet worden, en is het tijdelijk post bezorgen een leuk extraatje, geen volwaardige baan. Beleid afstemmen op deze middenklasse betekent het uit het oog verliezen van degenen die niet aan dat beeld kunnen voldoen. Ten tweede zijn we langzamerhand weer teruggekeerd naar de opvatting dat solidariteit een gezinsaangelegenheid is. In zo'n benadering worden ouders en – zelfs volwassen – kinderen niet als individuen beschouwd maar, als het de politiek en het bedrijfsleven zo uitkomt, op elkaar zijn aangewezen. En ten derde zijn we met zijn allen veel te braaf geworden in de acceptatie van wat nu eenmaal de wetten van de economie zijn; utilitarisme, *efficiency* en ieder voor zich zijn ons adagium geworden. Dat dit nu onze jongeren treft, daarover zijn zelfs zijzelf niet meer verbaasd, want het kan immers niet anders in de huidige markt en daarmee maatschappijen dus protesteren ze niet.

Vallen uit deze beschouwing nu concrete voorstellen af te leiden die niet al te utopisch zijn en tenminste een debat verdienen?

Allereerst kan het ministerie van Sociale Zaken ertoe overgaan alleen cao's goed te keuren waarin de verhouding vast-tijdelijk personeel minder dan twintig procent bedraagt bij grote werkgevers; universiteiten, bouwbedrijven, horeca en retail. Dat biedt uitzicht op een loopbaan voor jongeren en kan het probleem van

een te grote fluïde groep werknemers in alle sectoren oplossen. Een probleem waar overigens ook werknemers in vaste dienst hinder van ondervinden omdat ze steeds nieuwe mensen moeten inwerken die na korte tijd weer verdwijnen. Een neveneffect kan wel zijn dat daarvoor het ontslagrecht versoepeld moet worden. Een tweede voorstel is alle studenten in onder andere de horeca en retail vervangen door jongeren (in opleiding) en hen leertrajecten en aansluitend volwaardige banen aanbieden; dat is niet alleen goed voor jongeren maar ook voor de sector. Het biertje zal misschien iets meer kosten, maar de kwaliteit van de dienstverlening zal met sprongen omhoog gaan. Het is ook goed voor studenten die hun tijd niet meer hoeven te verdelen tussen studie en een bijbaantje. Zo wennen zij eraan dat ze zich alleen concentreren op hun studie, korter gebruik maken van het leenstelsel en dus beter toegerust op de arbeidsmarkt komen. Daar hoort herziening van het minimumjeugdloon vanaf 18 jaar bij. Nagedacht kan worden over speciaal op leer-werktrajecten afgestemde leer-werk lonen. Een derde voorstel waar aan gedacht kan worden is het recht op inkomen vanaf 18 jaar garanderen. Volwassenheid betekent volwaardig burgerschap en dus recht op inkomen ook als daar zelf (nog) niet in kan worden voorzien. Familiale verantwoordelijkheid houdt op waar volwassenheid begint. De implicatie is wel dat nog veel meer dan tot nu toe gebeurt in opleidingen en trainingen voor lager opgeleide jongeren geïnvesteerd moet worden. Faciliteren in plaats van sanctioneren, verleiden in plaats van straffen, zou weer de houding van de politiek ten opzichte van de komende generatie moeten zijn. Sanctioneren kan dan bewaard blijven voor en gericht worden op bedrijven die jongeren uitsluiten op basis van naam en afkomst met bijbehorend strengere toezicht.

Tot slot. Dit essay is geschreven door een oude dame die zich bezorgd maakt over 'de jeugd van tegenwoordig' niet vanwege de leefstijl van de jeugd van tegenwoordig, maar wel vanwege hun individualistische kijk op de wereld die hen wordt voorgehouden als ideaal, hun naïviteit en gebrek aan collectiviteit in het opkomen voor gerechtvaardigde claims. Ik ben moeder van twee kinderen die succesvol zelfstandige ondernemers zijn en er trots op zijn niet voor een baas te werken. Maar ik maak me nog steeds zorgen over hun arbeidsongeschiktheidsverzekering en hun pensioenopbouw. Ik was een tiener in de jaren 70, erken dat ook mijn generatie niet de wijsheid in pacht heeft en als generatie tamelijk goed voor zichzelf heeft gezorgd, en zo goed mogelijk voor de eigen kinderen. Maar één les uit die tijd wil ik toch meegeven; we waren er meer dan de jeugd van tegenwoordig van bewust dat we samen moesten optrekken tegen onrechtvaardigheid en ongelijkheid. We zouden geweigerd hebben mee te doen aan zinloze projecten geleid door hrm-managers en klantmanagers, en zouden collectief,

niet individueel, alternatieven hebben ontwikkeld. In ieder geval hadden we niet de illusie dat we er door elkaar te bestrijden in een geweldige competitie individueel beter op zouden worden.

Je bent jong en je wilt wat, maar als je het alleen voor jezelf wilt kun je het wel vergeten.

Trudie Knijn is hoogleraar Algemene Sociale Wetenschappen Universiteit Utrecht

NOTEN

Noten bij het essay 'De toekomst is niet meer wat zij geweest is. Jonge mensen in een veranderende samenleving' van Mieke van Stigt

¹ Mieke van Stigt (2011): Jeugd van school naar werk. Ontwikkelingen en achtergronden. Hoofdstuk 5 in: Frits Spangenberg en Martijn Lampert: De grenzeloze generatie en de onstuitbare opmars van de B.V. IK. Amsterdam: Motivaction.

² Zie www.socsci.ru.nl/maartenw/Verloren%20generatie%20TvA.pdf

³ Nederlands Jeugdinstituut NJI: Cijfers over onderwijsprestaties.

⁴ Werkloze jongeren tot 27 jaar hebben in de praktijk vrijwel geen recht op bijstand: ze worden óf wel gedwongen door te leren óf wel gedwongen elke baan te accepteren (www.intermediar.nl/carriere/verandering/ontslag/overleven-zonder-baan-waar-heb-je-recht-op)

⁵ Nibud Scholierenonderzoek 2012-2013, p. 25 www.nibud.nl/fileadmin/user_upload/Documenten/PDF/2013/NSO_2013_defdef.pdf

⁶ Kristoffel Lieten en Sarah de Vos (2013): Pubers aan het werk in Nederland. De kwetsbaarheid van de jonge consument. Den Haag: Boom Lemma.

⁷ www.nibud.nl/fileadmin/user_upload/Documenten/PDF/onderzoeken/2012/Nibud-Studentenonderzoek_2012.pdf

⁸ www.cbs.nl/nr/exeres/8274CEBF-0428-46BA-9715-DEB6A734FA38.htm

⁹ Christien Brinkgreve (2004): Vroeg Mondig, Laat Volwassen. Amsterdam: uitgeverij Augustus.

¹⁰ Voor de beknoptheid beperk ik me tot de meest gangbare relatievorm van een man en een vrouw, al dan niet in een huwelijk samenlevend. Uiteraard zijn er nog andere relatievormen. Voor de bron van de genoemde leeftijden: www.intermediar.nl/carriere/doorgroeien/carriereontwikkeling/carri%C3%A8re-maken-wanneer-plan-je-de-kinderen

¹¹ Landelijke Jeugdmonitor (2012), p. 19 en www.nationaalkompas.nl/bevolking/geboorte/verleden/

¹² M. Du Bois-Reymond, Yolanda te Poel en Janita Ravesloot (1998): Jongeren en hun keuzes. Bussum: uitgeverij Coutinho.

¹³ Volgens de Nijmeegse cultuurpsycholoog Maarten Prins (www.ru.nl/@732649/helemaal_thuis_in/)

¹⁴ Het aandeel jongeren dat een startkwalificatie heeft neemt over de hele bevolkingsgroep toe en lag in 2010 op 68 procent. Voor jongeren met een Turkse/Marokkaanse achtergrond was dit 40 procent, voor jongeren met een Surinaams/

Antilliaanse achtergrond 60 procent en bij autochtone jongeren op 70 procent. (Nederlands Jeugdinstituut NJI: Cijfers over onderwijsprestaties. Factsheet) Het aandeel kinderen en jongeren dat in armoede opgroeit lag in 2012 op 11,4 procent. Vaak gaat het om kinderen in eenoudergezinnen en/of met een allochtone achtergrond. (Centraal Bureau voor de Statistiek: Armoedesignalement 2013)

¹⁵ Een term van M. du Bois-Reymond, zie eerdere noot.

¹⁶ Centraal Bureau voor de Statistiek: Bevolkingstrends 2013. Ingrid Esveld en Andries de Jong: Intentie om een woning te kopen varieert sterk onder starters en huurders. p.3.

¹⁷ Ibid p. 10

¹⁸ Sociaal en Cultureel Planbureau (2010): Wiseling van de wacht. Generaties in Nederland. Daaruit H.17: Generaties op de woningmarkt.

¹⁹ Zie www.mijn hypotheek.eu/?id=news,1&item=55&a=Ruim%201%20miljoen%20woningen%20onder%20water%20en%20daling%20huizenprijzen

²⁰ Zie www.ru.nl/@732649/helemaal_thuis_in/

²¹ V.O.-raad (2013): Onderzoeksrapport stromen en onderstromen in vo, mbo en hbo. Basisrapport. p.117

²² Zie www.scienceguide.nl/201412/senaat-kijkt-scherp-naar-leenstelsel.aspx

²³ www.trouw.nl/tr/nl/4324/Nieuws/article/detail/1140413/2009/05/13/Stapelaars.dhtml

²⁴ Tom Luken (2009): De risico's van reflectie (home.planet.nl/~tluken/Risicos%20Reflectie.pdf) en Brinkgreve (2004).

²⁵ www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/jongeren-en-werk/aanpak-jeugdwerkloosheid

²⁶ miekevanstigt.blogspot.nl/2012/04/jeugd-van-school-naar-werk-of-het-nut.html

²⁷ Zie www.cbs.nl/nl-NL/menu/themes/arbeid-sociale-zekerheid/publicaties/artikelen/archief/2014/2014-4161-wm.htm?RefererType=RSSItem&RSSFeedTitle=Prices

²⁸ Zie jongerenengeld.punt.nl/content/2012/04/bijbaan-voor-jongeren-beleef-zware-tijden

²⁹ Hans Wansink in De Volkskrant van 7 februari 2015: "Zeg maar dag tegen je carrière".

Noten bij het essay 'Lageropgeleide jongeren: geen werk, geen uitkering, geen beleid' door Wiemer Salverda

³⁰ Zie voor het geluk: <http://www.frankwatching.com/archive/2012/03/14/tweederde-nederlandse-jongeren-voelt-zich-gelukkig/>. Sex en vakantie staan voor dat geluk bovenaan, niet werk of opleiding.

³¹ Het percentage ligt hoger dan in figuur 1 omdat het hier jongeren tot 30 jaar betreft en de bovendien overheid, waar jongeren sterker achterblijven bij het gemiddelde, niet is inbegrepen.

³² Werkgelegenheidsstatistieken hanteren 35 uur (excl. overuren) als grens, in cao's kan het aantal anders zijn (vaak iets meer, maar ook wel minder, bijvoorbeeld 32 uur voor ploegendienst).

³³ Per hoofd van de bevolking corrigeert voor verschillen in bevolkingsgroei tussen jaren en landen.

³⁴ Het CBS heeft met ingang van dit jaar deze internationale benadering omarmd en de eigen definitie losgelaten die banen pas meetelde vanaf 12 uur per week. Daarmee dreigt het gevaar dat het inzicht van politieke beleidsmakers in het probleem van de jeugdwerkloosheid drastisch verslechtert. Dat inzicht was ook met de 12-urengrens al niet optimaal.

Noten bij het essay 'Jongeren in de horeca werken zich uit de naad voor nop' door Milen van Boldrik

³⁵ Op dit moment is er geen cao in de horeca. Horeca werkgevers zijn niet verplicht, ook voor gediplomeerden, meer dan het wettelijk minimum jeugdloon te hanteren. Voor Anna zou ook met diploma neerkomen op 4,79 euro bruto per uur. Dit artikel gaat daarom uit van een positievere situatie, waarbij de werkgever nog bereid is het 'oude' cao-loon te hanteren voor Anna van 6,93 euro bruto per uur.

³⁶ 70 Procent van de horeca-werkers zijn niet specifiek opgeleid voor het horeca-beroep waarin ze werkzaam zijn.

³⁷ Een gemiddeld jaarkomen van horecawerkers die 21 jaar of ouder zijn. Bron: Pensioenfonds Horeca en Catering.

Noten bij het essay 'De crisis van het geprivatiseerd Keynesiaanisme' door Rodrigo Fernandez

³⁸ ILO (2013). Global Wage Report 2012/2013. (www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/@publ/documents/publication/wcms_194843.pdf)

³⁹ Het UNCTAD is een permanent intergouvernementeel instituut van de Verenigde Naties over handel en ontwikkeling. UNCTAD staat voor United Nations Conference on Trade and Development.

⁴⁰ OECD (2014). OECD Economic surveys: Netherlands. OECD (www.oecd.org/economy/surveys/economic-survey-netherlands.htm)

⁴¹ Murphy, R (2013). Closing the European Tax Gap. Tax research LLP (europeansforfinancial-reform.org/en/system/files/3842_en_richard_murphy_eu_tax_gap_en_120229.pdf)

⁴² SOMO (2014). Avoiding Tax in Times of Austerity: Energias De Portugal (EDP) and the Role of the Netherlands in Tax Avoidance in Europe. SOMO (papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2327532)

⁴³ ILO (2012). World of Work Report 2011: Making markets work for jobs (onlinelibrary.wiley.com/store/10.1002/wow3.2.26/asset/wow326.pdf?v=1&t=i6kjmhwv&s=d559666a33a6e67697d45216445e88f162f8c2e7)

⁴⁴ UNCTAD (2013). Trade and Development Report (unctad.org/en/publicationslibrary/trd2013_en.pdf)

⁴⁵ DNB (2013). Minder geld in de huishoudportemonnee (www.dnb.nl/nieuws/nieuwsoverzicht-en-archieff/dnbulletin-2013/dnb294300.jsp)

⁴⁶ Bain & Company (2012). A world awash in money: Capital trends through 2020 (www.bain.com/publications/articles/a-world-awash-in-money.aspx)

⁴⁷ McKinsey (2015). Debt and (not much) deleveraging. McKinsey Global Institute (www.mckinsey.com/insights/economic_studies/debt_and_not_much_deleveraging)

⁴⁸ IMF (2014). Redistribution, Inequality, and Growth. (www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2014/sdn1402.pdf)

Noten bij essay 'The future is bright but not for all' door Fabian Dekker

⁴⁹ Beer, P. de. (2013). Langetermijnperspectieven voor flexwerkers, *ESB*, 98(4667): 512-514.

⁵⁰ Dekker, F. & Veen, R. van der, (2015). Modern working life: A blurring of the boundaries between secondary and primary labour markets?, *Economic and Industrial Democracy*, te verschijnen.

⁵¹ Meer, P. van der, & Wielers, R. (2014). Tijdelijke banen en welzijn, *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, 30(2): 141-157.

⁵² Mascherini, M., Salvatore, L., Meierkord, A. & Jungblut, J.-M. (2012). *NEETs-Young people not in employment, education or training: Characteristics, costs and policy responses in Europe*. Dublin: Eurofound.

⁵³ Smits, W., Kooiman, N., Kusters, L. & De Vries, R. (2012). De groep flexwerkers en zelfstandigen in Nederland groeit, *ESB*, 97: 10-17.

⁵⁴ Heyma, A. & Werff, S. van der, (2013). Lagere doorstroom van flex naar vast: conjunctuur of trend? In: CBS/TNO (2013). *Dynamiek op de Nederlandse arbeidsmarkt 2013*. Den Haag/Hoofddorp: CBS/TNO.

⁵⁵ Smith, V. (2010). Enhancing employability: Human, cultural and social capital in an era of turbulent unpredictability, *Human Relations*, 63(2): 279-300.

⁵⁶ Echtelt, P. van, & Josten, E. (2012). Werken voor je geld, in: SCP (2012). *Een beroep op de burger*. Den Haag: SCP en Achterberg, P., Van der Veen, R. & Raven, J. (2010). *Omstreden solidariteit*. Amsterdam: Aksant.

⁵⁷ Dekker, F. (2013). *Bankzitten*. Den Haag: Boom Lemma.

⁵⁸ Vanbelle, E., Boonen, E. & De Witte, H. (2014). De sociale identiteit van werklozen: gevolgen voor het welzijn, *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, 30(2): 175-194.

⁵⁹ Verbiest, S., Goudswaard, A. & Van Wijk, E. (2014). *De toekomst van flex*. Hoofddorp: TNO.

⁶⁰ Fenton, S. & Dermott, E. (2006). Fragmented careers? Winners and losers in young adult labour markets, *Work, Employment & Society*, 20(2): 205-221.

⁶¹ Beblavý, M. & Veselková, M. (2014). Future of skills in Europe: convergence or polarisation? in: Beblavý, M. et al. (eds. 2014). *Let's get to work*. Brussels: CEPS.

⁶² Herweijer, L. & Josten, E. (2014). Een ideaal met een keerzijde, in: Vrooman, C. et al. (eds. 2014). *Verschil in Nederland*. Den Haag: SCP.

⁶³ Schmid, G. (2010). *The future of employment relations: goodbye flexicurity – Welcome back transitional labour markets?* Amsterdam: AIAS.

⁶⁴ Dekker, F. & De Beer, P. (2014). *Flexibele arbeid: de rol van werkgevers*. Amsterdam: De Burcht.

⁶⁵ Wolbers, M. (2014). *De twee gezichten van het onderwijs*. Nijmegen: oratie.

⁶⁶ Koning, P. (2012). Beter een stok dan een wortel, in: Uitermark, J. et al. (eds. 2012). *Wat werkt nu werkelijk?* Amsterdam: Van Gennep.

⁶⁷ Klein, M. van der, & Dekker, F. (2011). *Vrijwillige ondersteuning van jongeren zonder startkwalificatie*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Noten bij 'Jongeren zijn de dupe van procyclisch woningmarktbeleid' door Jasper du Pont

⁶⁸ Bron: WoON 2012

⁶⁹ Bron: CBP, PBL, CPB

⁷⁰ Zie www.delpher.nl/nl/kranten/view?identifier=ddd%3A010963344%3Ampg21%3Aa0225&coll=ddd

⁷¹ Zie www.woononderzoek.nl/congres/18%20Workshop%20Vermogen%20opbouwen%20in%20de%20woning/18%20-%2001%20presentatie%20DNB.pdf#page=10

⁷² Zie www.bouwendnederland.nl/nieuws/32453/aandeel-publieke-kosten-in-woningprijzen-te-hoog

⁷³ Bron: CBS: <http://statline.cbs.nl/Statweb/publication/?DM=SLNL&PA=7409WBO&D1=0,6-8&D2=0-1&D3=0&D4=a&HDR=G2,T,G1&STB=G3&VW=T>

WTFACT ONDERZOEKT HOE HET HEEFT KUNNEN GEBEUREN DAT JONGEREN AAN HET KORTSTE EIND TREKKEN OP DE ARBEIDSMARKT. NOG MAAR 15 PRO-CENT VAN DE WERKENDE JONGEREN IS ECONOMISCH ZELFSTANDIG. WAT ZIJN HIERVAN DE GEVOLGEN: VOOR JONGEREN ZELF, VOOR DE ARBEIDSMARKT, MAAR OOK OP HET GEBIED VAN ONDERWIJS, WONEN EN SOCIALE ZEKERHEID? EN WAAR IS HET GELD DAN WÉL NAAR TOE GEGAAN ALS JONGEREN HUN ARBEIDSWAARDE NIET TERUG ZIEN IN HUN LOON? IN WTFACT SCHETSEN ONDER ANDERE WIEMER SALVERDA, TRUDIE KNIJN EN FABIAN DEKKER EEN CALEIDOSCOPISCH BEELD VAN DE SOCIAALECONOMISCHE POSITIE VAN JONGEREN IN NEDERLAND IN DE 21E IN EEUW.

YOUNG & UNITED IS EEN BEWEGING VAN WERKENDE JONGEREN DIE STRIJDT VOOR EERLIJKER LOON EN BETERE CONTRACTEN. HET IS EEN INITIATIEF VAN JONGEREN EN WORDT ONDERSTEUND DOOR DE FNV EN (JONGEREN-)ORGANISATIES.

